

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MEZOPOTAMYA'DA TİCARET HUKUKU
(Eski Asur ve Eski Babil Dönemleri)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yasemin KORKMAZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN**

Ankara- 2006

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MEZOPOTAMYA'DA TİCARET HUKUKU
(Eski Asur ve Eski Babil Dönemleri)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yasemin KORKMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN

Ankara- 2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yasemin KORKMAZ'a ait Mezopotamya'da Ticaret Hukuku adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Eski Çağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Sabahattin BAYRAM

Üye : Prof.Dr. Salih ÇEÇEN

Üye : Prof.Dr. İlhami DURMUŞ

ÖNSÖZ

İnsanların toplu olarak yaşamaya başladığı ilkel çağlardan itibaren toplumun huzur, emniyet ve birliğinin sağlanması için, tıpkı günümüzde olduğu gibi sosyal, genel ve devamlı mahiyette kurallar geliştirilmiştir. Çünkü toplu halde yaşayabilmek için insanların birbirlerine ve içinde yaşadıkları topluluğa karşı görev ve haklarını düzenleyecek belirli kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın bir neticesi olarak da eski toplumların hukuk sistemini oluşturan kanunlar ortaya çıkmıştır. Toplumda, bireyler arasındaki ticari ilişkiler neticesinde ortaya çıkan kurallar Mezopotamya'daki kanunlara yansımıştır. Bu nedenle çalışmamızda mevcut kanunlar ve günlük yaşantının iktisadi ve ticari münasebetlerini yansıtan çivi yazılı belgeler dikkate alınarak Mezopotamya kavimlerindeki ticaret hukuku anlayışı üzerine çalışma yapılmıştır.

Çalışmalarım süresince her zaman kendisinden istifade ettiğim, benden yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Salih ÇEÇEN Hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamı tamamlamam konusunda bana vermiş olduğu manevi destekten dolayı Prof. Dr. İlhami DURMUŞ Hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Yasemin KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii - iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	
MEZOPOTAMYA KAVİMLERİNDE HUKUK KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	1 - 15
I.BÖLÜM	15 - 77
BABİLLİLERDE TİCARET HUKUKU	17 - 24
A) BORÇLANMA.....	24
1. Hammurabi Kanununda Borçlanma	24 - 27
1.1 Haksız Muamelelerden Doğan Borçlanma	27 - 31
1.2 Akitlerden Doğan Borçlanma	31 - 33
1.2.1 Menkul ve Gayri Menkullerden Doğan Borçlanma	33 - 35
1.2.2 Kira Akitlerinden Doğan Borçlanma	35 - 50
1.2.3 Ödünç vermeden Doğan Borçlanma	50 - 52
1.2.4 Emanet Mallardan Doğan Borçlanma	52 - 55
1.2.5 Borçlanmanın Sonuçları.....	55 - 58
2. Ammi-Şaduqa Fermanında Borçlanma	58 - 65
B) FAİZLER.....	65 - 67
C) TİCARET	67
1.Büyük Tüccarlar Namına İşYapan Küçük Mümessiller ve Bunların Karşılıklı Hukuku.....	67 - 70
2. Meyhanecilik	70 - 73
3. Köle ticareti	73 - 77
II. BÖLÜM	
ASURLULARDA TİCARET HUKUKU	78
A) MEZOPOTAMYA VE ANADOLU ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER	78 - 83
B) ASURLU TÜCCARLARIN TİCARİ FAALİYET VE YÖNTEMLERİ.....	83 - 86
1. Borç Verme Usulleri ve Borç Senetleri.....	86 - 89
2. Bankacılık	89 - 90
3. Vade Tespiti ve Faiz Uygulamaları	90 -100

4. Vergiler.....	100 - 106
5. Ölçü Birimleri.....	106 - 108
6. Köle Ticareti	108 - 115
7. Gayrimenkul Ticareti	116 - 121
C) TİCARİ ANTLAŞMALAR	121 - 131
SONUÇ	131 - 138
KAYNAKÇA	139 - 142
ÖZET	143
ABSTRACT	144

KISALTMALAR

- AHW : Akkadishes Handwörterbuch
AKT : Ankara Kültepe Tabletleri
AOATT : Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology
a.g.m : Adı geçen makale
a.g.e : Adı geçen eser
a / k : a senesi (1948) Kültepe'de ele geçen Tabletler
bkz. : Bakınız
CAD : Chicago Assyrian Dictionary
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DTCFD : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Kt : Kültepe
Mad. : Madde
n / k : n senesi (1962) Kurumda ele geçen Tabletler
No : Numara
Öy : Önyüz
S. : Sayı
s. : Sayfa
St : Satır
Ün. : Üniversite
OACP : Old Assyrian Caravan Procedures
TTK : Türk Tarih Kurumu
[.....] : Tabletteki kırık kısımlar
< > : Metinde eksik olan kısımları tamamlamak için kullanılmıştır.
<< >> : Tablette fazladan yazıldığı düşünülen kısımlar

GİRİŞ

MEZOPOTAMYA KAVİMLERİNDE HUKUK KAVRAMI VE GELİŞİMİ

İnsanlar toplumsal bir ortam içinde yaşarlar. İnsanın toplum dışında tek başına yaşamasının imkansız olduğu ilk önce Yunan düşünürü Aristoteles tarafından belirtilmiştir. İnsanlarda bulunan birlikte olmak, birlikte yaşamak eğilimi Aristoteles'ten sonra bir çok fikir adamı tarafından da vurgulanmıştır.¹

Toplum içinde yaşamak zorunda olan insan her an diğer insanlarla ilişki içindedir. Bu nedenle toplumsal yaşamın çeşitli kurallarla düzenlenmesi gerekir. Bu kurallara, sosyal düzen (toplumsal düzen) kuralları denir. Bu kurallar gerek kişiler arasındaki, gerekse kişilerle topluluğu teşkil eden güç arasındaki ilişkileri düzenlemek, kısaca toplumda düzen sağlamak amacını taşırlar.² Çünkü insan, sosyal bir varlık olarak sosyolojik içgüdüğü yanında aklın da yönlendirmesi ile davranışlarını düzenlemektedir.³ Nitekim sosyal düzen kurallarına aykırı hareket, başka bir deyişle kuralların düzenlendiği yetki ve yeküm sınırlarını aşan bir davranış sosyal bazı tepkilere yol açar. Çok çeşitli biçimlere bürünen bu tepkilere sosyal yaptırım veya sadece yaptırım adı verilmektedir.⁴ Kişi toplum düzenini sağlayan hukuk kurallarına aykırı davrandığı zaman, karşısında bu düzeni sağlamak yetkisiyle donatılmış toplumsal gücü bulur.⁵

İnsanların topluluk hayatı içinde birbirleriyle uyum içinde yaşamaları topluluk hayatı bakımından büyük önem taşır. Bu nedenle sosyal bir çevrede yaşayan insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde hukuk en önemli rolü oynar.⁶

¹ Adnan GÜRİZ: Hukuk Başlangıcı (Ankara, 1996),1.

² Arif KOCAMAN: Temel Hukuk Bilgisi (Ankara, 2003), 3.

³ Adnan GÜRİZ: a.g.e. , 1.

⁴ Necip BİLGE: Hukuk Başlangıcı. Hukukun Temel İlkeleri (Ankara, 1990), 27.

⁵ Arif KOCAMAN: a.g.e. , 3.

⁶ Adnan GÜRİZ: a.g.e. , 2.

Hukuk, toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleriyle ve toplumu temsil eden güçle ilişkilerini düzenleyen ve uyulması toplumu temsil eden güç tarafından yaptırıma bağlanmış kurallar bütünüdür.⁷

Tarihte hak ve hukuk fikri medeni toplulukların kurulmasıyla başlar. Gerçekten de daha Kalkolitik devirlerde mülkiyetin ifadesi demek olan mühürlerin bulunması, ilk beşerî toplum hayatı ile birlikte mülkiyet hakkının da ortaya çıktığını gösterir. Zira; hak kavramını doğuran mülkiyettir. Bir topluluğu belirli prensiplere bağlamak demek, kuvvetlilerin zayıfları istismar etmesine mani olmak demektir. İşte bunun için haklar kanunlaştırılmış ve hukuk meydana gelmiştir. Hukuk belirli bir insan topluluğunun belirli bir devirde sosyal hayatını düzenleyen kanunlar mecmuasıdır.⁸ Ancak toplum düzeninin sağlanması amacını güden kurallar sadece hukuk kuralları değildir. Din ve ahlak kurallarının bir kısmı da insanlar arasındaki çeşitli ilişkileri düzenlemektedir.⁹

Genellikle hukukun ve hukuk uygulamasının vazedilmiş kanunlar ortaya çıkmadan da var olduğu ve bu safhalarda hukukun örf, âdet ve teamüllerden doğan herkesi kapsayan bir kaideler mecmuası halinde kendini gösterdiği iddia ve kabul edilebilir.¹⁰ Bu haliyle hukuk müessesesi ve onun bütün unsurları bir milletin bütünü ve o milletin günlük hayatını aksettirmektedir.¹¹

Örf ve âdet hukukunun ilkel topluluklar bakımından geçerliliğinin temel nedeni, bir şey daha önce belirli bir biçimde yapıldığı için, o şeyin gelecekte de aynı şekilde yapılmasının gerekli olduğu inancıdır. İkel topluluklarda evlenme, ganimet paylaşma, ölümle ilgili örf ve âdet kurallarının varlığı bilinmektedir. Hatta bazı ilkel topluluklarda, topluluk başkanı ile topluluk

⁷ Arif KOCAMAN: a.g.e., 4.

⁸ KINAL, Fûruzan: Eski Anadolu Tarihi (Ankara, 1991), 147.

⁹ Turgut ÖNEN: Borçlar Hukuku (Ankara, 1999), 1.

¹⁰ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi", DTGFD, XXI, 3-4 (Ankara 1963), 103.

¹¹ Emin BİLGİÇ: "Çivi Yazılı Hukuki ve İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları", Belleten, XI, 44 (Ankara 1947), 572.

kurulunun örf ve âdet kurallarına göre uygulanacak yaptırımını belirledikleri de görülmektedir.¹² Buna karşılık kanunnameler ve hukuk kitapları, örf ve âdetlere ve daha önce meydana getirilmiş bu gibi kaynaklara dayandıkları kadar, kanun koyanların şahsi kanaat ve eğilimlerini de aksettirebilirler.¹³

Çivi yazısı ile yazılmış belgelerin büyük bir kısmını hukuk ve iktisat konusunda olanlar teşkil etmektedir. Bu belgeler alışveriş, bir çok ticaret mektupları, hesap listeleri, kira mukaveleleri, ödünç muameleleri gibi günlük hayatın iktisadi ve ticari münasebetlerini aksettirdiği gibi mahkeme zabıtları gibi de hukuki konular üzerindedir.¹⁴ Yani Mezopotamya'daki resmî ve özel yaşam çok yönlü bir hukukla düzenlenmiştir. Yasalar, mahkemeler, satış akitleri ve sözleşmeler tümüyle günlük yaşamdaki uygulamalarla ilgilidir.¹⁵ Bunların dışında kanun kitapları ve kanun yerine geçen fermanlar bulunmaktadır. Bu şekilde çivi yazısı hukukun başlıca kaynaklarını, hukuk ve iktisat belgeleri ile kanunnameler teşkil etmektedir.¹⁶

Görüldüğü gibi tarihin birer devresinde uygulamış oldukları hukuk seviyesini bol delil ve vesikaları ile vermiş olan kavimler, bu konuda özel bir alakaya layık görülmeyi hak ederler. İşte Mezopotamya kavimleri ve bunların başında Sumerliler bu ilgiye layık olmak bakımından birinci sırayı işgal etmektedirler.¹⁷

Mezopotamya'da M.Ö. 3000'lerden itibaren tanzim edilmeye başlayan vesikalarda kendini gösteren hukuki muamele anlayış ve ananesinin, mesela satılan bir malın satılmamış olduğu iddia edilebilmek suretiyle o mala tekrar sahip çıkılmasını önleme kasdını güden vesika tanzimi işinin ve şahit kaydının aynı zamanda bir hukuki müeyyideye işaret etmekte olduğu, bu

¹² Adnan GÜRİZ: a.g.e. , 2.

¹³ Emin BİLGİÇ: "Çivi Yazılı ...", a.g.m. , 572

¹⁴ Mebrure TOSUN: "Sumer, Babil ve Assur'lularda Hukuk Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler", Belleten, XXXVII, 145-148 (Ankara 1973), 561.

¹⁵ RecepYILDIRIM: Uygarlık Tarihine Giriş (İzmir, 2002), s.60.

¹⁶ Mebrure TOSUN: a.g.m. , 561.

¹⁷ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya ..." a.g.m. , 103

müeyyidenin ise cemiyette, onu kullanan bir teşekküle veya zümreye delil teşkil ettiğine dikkat edilmektedir. Bu durum Sumer cemiyetinin çoktan siyasi bir teşekkül haline geldiğini ve bu siyasi cemiyetin de hukuk düzenine sahip olduğunu ortaya koyar.¹⁸ Nitekim anılan dönemi inceleyen uzmanların elde ettikleri yasa örneklerinden anlaşıldığı üzere geç Sumer döneminden itibaren, en azından örf ve âdet hukukunun yazılı olarak saptandığını görüyoruz. Bu yasalar ünlü Babil yasalarının ön evrelerini oluşturmuştur. Tarihin ilk sosyal reformlarını yaptığına inanılan kişilerden olan Lagaşlı Urukagina, daha sonra Ur-Nammu yasaları Sumerlilerde bir hukuk geleneğinin olduğunu gösteriyor.

Lagaş Kralı Urukagina, tespit edilen en eski kanun koyucudur. M.Ö. 2350 yıllarında yaşadığı kabul edilen Urukagina, ruhban sınıfının idaresine karşı başlayan ihtilal neticesinde Lagaş hükümdarlığını elde etmiştir. Ruhban idaresini devirdikten sonra dinî bir özelliği olan Patesi unvanını terk edip kral ünvanını alan Urukagina'nın, demokrat ve hürriyet sever bir lider olduğunu; teşkilatçılığı, kanun kuruculuğu ve azimkârlığından anlamaktayız.¹⁹ 8 yıl hüküm süren Kral Urukagina, kendinden evvelki idarelerin sonucu meydana gelen yolsuzlukları, halkın huzursuzluğunu ve hoşnutsuzluğunu ortadan kaldırmak için bozuk bir idareyi düzeltmeye çalıştı.²⁰ Çünkü kanunların hemen başında da yer alan arkaik ve destansı bir üslup içerisinde özetle anlatılan eski güzel günlerden sonra toplumsal bütün değerleri altüst eden bir çürüme süreci başlamıştı. Urukagina, yolsuzlukların arttığını, tapınağa ait olan hayvan ve tarlaların rahipler tarafından yağmalandığını, bununla da kalmayarak, ensi ve rahiplerin ortak hareket ederek tapınak adına kutsal ne varsa ensi ve askerleri ile ortak kazançlar için kullanıldığını anlamıştı. Bu yağmalamalar sadece tapınağın hayvan ve topraklarıyla sınırlı kalmamış, halkın bütün mallarından da oldukça yüklü vergiler alınmaya başlanmıştır.²¹ Bunun için rahiplerin ve memurların hareket ve icraatlarını kontrol altına

¹⁸ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya ...". a.g.m. , 104

¹⁹ Şemseddin GÜNALTAY: Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya (Ankara, 1987), 107.

²⁰ Mebrure TOSUN: "Sumer, Babil ve Assur'lularda ... ". a.g.m. , 563

²¹ RecepYILDIRIM: a.g.e. , 61.

olarak, ihmal edilen türe ve kanunları yeniden tesis ederek, yeni hükümlerle yasalarında bu durumu düzeltmeye çalışmıştır. Böylece Kral Urukagina, kendisinden asırlarca sonra tarihte ilk kanun koyucu olarak meşhur olan Babil Kralı Hammurabi'den önce, ilk hukuki esasları kurmuş oldu.²²

Mezopotamya'da yazının henüz resim karakterinde olduğu dönemlerde, Sumer cemiyetinde yaşlılar meclisinin bulunması, küçük şehir, beylik ve krallıkların mukadderatında onların söz sahibi olması ve hatta kralları dahi bunların tesbit ettikleri ve piktografik işaretler arasında "yaşlılar" ve "meclis" kavramlarına karşılık olan işaretler bulunmaktadır. Bu durum Sumer cemiyetinin çoktan siyasi bir topluluk haline geldiğini ve bu siyasi cemiyetin de hukuk düzenine sahip olduğunun diğer bir ispatıdır.²³

Sumer kentlerinde görülen halk meclisi (gençler meclisi) ve yaşlılar meclisi, Eski Mezopotamya kentlerinin bir çok bakımdan, daha sonraları ortaya çıkacak eski Yunan kentlerine benzediğinin göstergesidir.²⁴ Mezopotamya kentlerinde bazen yerel, özellikle her kenttaşın toplumun ortak çıkarı ile ilgilendiği varsayımıyla ve kent işlerinin yürütülmesiyle uğraşan halk kitlesi üzerine baskıcı bir oligarşi dayatan etkili kişilerden oluşan küçük bir grupla karşılaşılır, bazen de hızlı karar alıp, belirli bir amaç yönünde kesin bir eylem göstermenin gerektiği acil durumlarda, bu kentler kendini Roma Cumhuriyeti'nde olduğu gibi bir dikatörün eline teslim ederdi. Bu kim-seye Sumer'de "büyük adam" anlamına gelen bir sözcükle lugal (kral) deniliyordu.²⁵ Elbete meclisin varlığı şüphe götürmemektedir. Sumerce meclis anlamına gelen unken (insanlar çemberi) sözcüğüne en eski metinlerde (URUK IV) rastlanır. Sonraki dönemlerden bildiğimize göre de meclis yerel yönetimde etkili bir organ olduğu gibi, 2. bin yılda bile krala

²² Şemseddin GÜNALTAY: Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, a.g.e. , 270

²³ Emin BİLGİÇ : "Eski Mezopotamya ..." . a.g.m. , 105

²⁴ Recep YILDIRIM: a.g.e. , s.58.

²⁵ Henri FRANKFORT: Uygarlığın Doğuşu, Çev. Alaaddin ŞENEL (1989), 105-106.

mektup yazma, hukuki kararlar verme yetkisi olmuş, toprak satabilmiş ve etki alanında işlenen hırsızlık veya cinayetleri yargılayabilmiştir.²⁶

Kendisine “lugal”, yani kral diyen eski Sumer çağı hükümdarı Urukagina'nın bıraktığı Sumerce yazılmış metinler doğrudan doğruya kanun olarak kaleme alınmış değildir.²⁷ Kral Urukagina'nın metni, katipleri tarafından yeni bir kanalın açılış ve adanması münasebetiyle kaleme alınmıştır.²⁸ Tarihî kitabeler arasında yer alan bu metinler meslek alanında kanun olarak adlandırıldıkları gibi, bazı bilim adamları tarafından reform talimatnamesi olarak kabul edilmiştir.²⁹

Sumer kralı Urukagina'nın ıslahatlarını içeren metin, üçü koni biri oval şeklinde olan 4 kil belge üzerine yazılmış olarak, Fransızların 1878'de Lagaş'ta yaptıkları kazılarda bulunmuştur. Metinler çivi yazısı uzmanı François Thureau-Dangin tarafından kopya edilerek çevirileri yapılmıştır.³⁰ Sosyal reformları konu alan bu metinler kendinden sonra gelecek kanunlarda olduğu gibi proloq, sosyal reformlar ve epiloq olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Metnin başları kırık ve eksik durumdadır. Bu kısımlar hakkında kesin bir sonuç çıkarılamamaktadır.³¹ Ancak ele geçen bu sosyal reformdan hükümdarın otoritesini tehlikeye düşüren bozulmuş memleket idaresini düzeltmek ve halkın huzursuzluğunu gidermek istediğini anlıyoruz. Talimatnamenin proloq kısmında, kralın Lagaş tanrısı Ningirsu ve tanrıçası Bau ile tanrıça Nanşe'ye ithafen yaptırdığı mabetlerden, kanallardan ve şehir surlarından bahsedilmektedir.³² Urukagina'nın reformları ve ıslahatları sayıldıktan sonra yapılan fiyat ayarlamaları, vergi zorbalığının kaldırılması ve borçların affedilmesi yer alır.³³ Sonunda Urukagina, Lagaş kentinin tanrısı

²⁶ Joan OATES: Babil, Çev. Fatma Çizmeli (2004), 97.

²⁷ Emin BİLGİÇ: “Eski Mezopotamya ...”, a.g.m. , 107

²⁸ Mebrure TOSUN: “Sumer, Babil ve Assur'lularda ...”. a.g.m. , 563

²⁹ Emin BİLGİÇ: a.g.m, 107.

³⁰ Samuel Noah KRAMER: Tarih Sumer'de Başlar, Çev. İlmiye ÇİĞ (Ankara,1990), 41.

³¹ Mebrure TOSUN-KadriyeYALVAÇ: Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, (Ankara,1989), 11.

³² Emin BİLGİÇ: a.g.m. , 107.

³³ Mebrure TOSUN: a.g.m. , 564.

Ningirsu ile “yetimi ve dulu güçlünün eline vermeyeceği” yolunda sözleştiğini belirtir.³⁴

Kral Urukagina reformlarına ait kuralların kanun halinde yazılıp halka bildirilip bildirilmediği henüz belli değildir.³⁵ Elbette, Urukagina'nın önde gelen kişilerin gücünü dizginleyerek yalnızca tapınak topluluklarına eski saflıklarını kazandırmaya değil, aynı zamanda halkın desteğini kazanmaya çalıştığı da düşünülebilir. Böyle bir amacı bulunmuş olsa da olmasa da denetimi dışındaki bazı etmenler bu planlarının gerçekleşmesini engelledi. Çünkü, komşu Umma kentinin yöneticisi Lugalzaggisi saldırısı sonucunda Urukagina'nın hükümdarlığı sona erdi.³⁶ Böylece Lagaş Umma sitesine altına girdi. Yalnız Urukagina'nın yapmış olduğu bu reform, halkın hafızasından asırlar boyunca silinmedi ve bu kral daima zulümden uzak, adil bir kral olarak onların kalbinde yaşadı.³⁷

Urukagina'nın talimatname metninden sonra, Mezopotamya'da tam kanun formuna sahip elimize geçen vesika, III.UR hanedanının ilk kralı olan ve 2100 tarihlerine koyabileceğimiz Ur-Nammu'ya aittir.³⁸ Uruklu Utuhegal (2123-2113) tarafından Ur kentine askerî yönetici olarak seçilen Ur-Nammu kısa zamanda koruyucusuna karşı gelerek Ur kralı ünvanını üstlenmiştir. Böylece Ur'da yeni bir haneden kurulmuştur.³⁹

Devlet kurmak için gerekli vasıflara sahip olan Ur-Nammu'nun en önemli özelliği merkeziyetçiliğidir. İyi korunmuş bir bürokrasi sayesinde hakim olduğu memleketin her tarafını merkeze bağlamayı başararak, halkına büyük bir imparatorluğa temel olabilecek güçte bir devlet bırakmıştır.⁴⁰

³⁴ Henri FRANKFORT: a.g.e. , 109.

³⁵ Samuel Noah KRAMER : a.g.e. , 41.

³⁶ Henri FRANKFORT: a.g.e. , 110.

³⁷ Muazzez ÇİĞ: Ortadoğu Uygarlık Mirası (2002), 152.

³⁸ Emin BİLGİÇ; “Eski Mezopotamya ...”. a.g.m. , 108

³⁹ Joan OATES: a.g.e. ,45.

⁴⁰ Şemseddin GÜNALTAY: Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, a.g.e. , 330-331.

Sumer kralı Ur-Nammu'nun kanununa ait tablet bugün İstanbul Eski Şark eserleri müzesinde 3191 envanter numarası ile kayıtlıdır.⁴¹ Tablet iyi korunmamış olmakla birlikte, mevcut kısmından kanunun bütün özellikleri öğrenilebilmektedir. Tabletten okunabilen kısımlarına göre bir proloq ve 6-7 kanun maddesinden ibaret olup epiloq kısmı yoktur.⁴² Ur-Nammu kanununun eldeki nüshası, Hammurabi dönemine ait bir kopyadır.⁴³ Kanun maddelerinin yazıldığı kısım çok kırık ve eksiktir. 22 madde olarak tamamlanması tableti ilk okuyan S.N. Kramer tarafından teklif edilmekle beraber; ancak 6-7'si okunabilmektedir. Bunların içeriğini de büyüclük, kaçak köleler ve yaralama gibi sivil ve ceza konularını ele alır.⁴⁴

Ur-Nammu kanununun uzun bir proloq kısmı vardır. Bu proloğun teolojik kısmında Ur şehrinin, tanrılar tarafından Sumer ve Akad krallığının merkezi olarak seçilmesinden ve tarihî kısmında kral Ur-Nammu'nun Sumer ve Akad memleketleri üzerinde hakimiyetini etkin kılmak için giriştiği faaliyetlerden bahseder. Proloğun ahlakî kısmında ise Sumer memleketindeki bürokratik suistimallerden ve kralın reformları ile bunları bertaraf edip, çeşitli tartı ve ölçüleri ıslah etmekle birlikte aynı zamanda yetimleri ve fakirleri kötü muamelelerden, suistimallerden koruduğundan bahsedilmektedir.⁴⁵

Sumer kralı Ur-Nammu, kendisine ait yer yer tahrip olmuş bir stelde yaptığı yasaları anlatırken, fiyat olarak kullanılan gümüş ve diğer metallerin miktarını ölçmek için ilk ölçü değerleri olan "mina"yı i "şekel"i, "sıla"yı birbirine göre ayarladığını bildirir. Bu stelde bildirilen ölçü ve miktarlar daha çok ceza bedeli olarak verilecek gümüş ve arpa miktarlarını belirtmek için kullanılmıştır.⁴⁶ Üçüncü Ur sülalesinin ilk kralı Ur-nammu'ya ait olarak yayımlanan bu tabletin, daha sonra yine İstanbul'daki Sippar tabletleri arasında bulunup, Fatma Yıldız tarafından yayımlanan bir tablet parçası

⁴¹ Mebrure TOSUN-KadriyeYALVAÇ: a.g.e. , 12.

⁴² Mebrure TOSUN: "Sumer, Babil ve Assur'lularda...", a.g.m. , 566

⁴³ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya Kavimlerinde..."a.g.m. , 108

⁴⁴ Mebrure TOSUN: a.g.m, 566.

⁴⁵ Emin BİLGİÇ: a.g.m, 108.

⁴⁶ Recep YILDIRIM: a.g.e. , 61.

dolayısıyla S.N. Kramer tarafından bunun Ur-nammu'dan çok, oğlu Şugi'ye ait olabileceği ileri sürülmüştür.⁴⁷

Ur-Nammu kanunları, Mezopotamya'da kentler arası ticaretin gelişmesi, ticarete bir çeşit para işlevi gören maden ölçülerinin değişim aracı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Böylece Mezopotamya'daki kent devletleri arasındaki dış ticaret büyük oranda gümüş ayar hesaplarıyla sürdürülmeye başlanmıştır. Fakat gümüş ayar hesapları kısa sürede iç ticarete de yansımış ve ticaret dışında ceza işlemlerinde de bedel olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸ Bunu Ur-Nammu kanununda açıkça görmekteyiz. Çünkü, kanunda kısasa kısas yoktur. Yapılan zarar parayla tanzim edilmektedir.⁴⁹

“ Bir adam bir adamın karısını zina ile suçlarsa ve ırmak sınavı (su ordalisi⁵⁰) kadının suçsuz olduğunu göstermişse o zaman onu suçlayan adam bir mina gümüşün üçte birini ödemeli”⁵¹ Görüldüğü gibi kanunlarda dikkati çeken nokta, suçlara verilen cezaların maddi, yani suçlunun zararının tazmini yönünde oluşudur.

Mezopotamya'nın Sami asıllı kral ve hükümdarları da Sumer örnekleri gibi kanunlar yapmışlardır. Bu Sami kanunlarının başlangıcı 2000 tarihlerine rastlayan ve 200 yıldan fazla devam etmiş olan İsin hanedanının beşinci kralı Lipit İştâr'ın kanunu başta gelir.⁵² Kral ve sülalesi Sami olduğu halde kanunlar Sumerce yazılmıştır. Bunun nedeni olasılıkla halkın büyük çoğunluğunun Sumerli olması ve son Sumer devleti III. Ur sülalesi çökmüş olsa bile canlılığını devam ettiriyor olmasıdır.⁵³

⁴⁷ Muazzez ÇİĞ: a.g.e. , 260.

⁴⁸ Recep YILDIRIM: a.g.e. , 61.

⁴⁹ Muazzez ÇİĞ: a.g.e. , 42.

⁵⁰ Ordali; sanığın ırmağa atılması, elinin kaynayan suya sokulması sonucunda sağ, yarasız çıkması v.b durumlarda suçsuzluğuna inanılan ilkel bir yargılama ve infaz yöntemi

⁵¹ K. Charles MAISELS: Uygarlığın Doğuşu, Çev.Alaeddin ŞENEL (1999).453.

⁵² Emin BİLGİÇ: “Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...”.a.g.m. , 109

⁵³ Recep YILDIRIM: a.g.e. , 62.

Hammurabi'den yüz elli yıl önce yaşamış Lipit İştar'a ait Sumerce kanunlar F.R. Steele tarafından 1948'de yayınlanmıştır. Ancak 1919 yılında Uruk'ta bulunarak Louvre Müzesinde korunan Sumerce kanunların yazıldığı birkaç tablet fragmanı H.F. Lutz tarafından yayınlanmıştır. Sonradan Francis R. Steele, yayınlanan bu fragmanların Nippur kazılarında bulunarak Pennsylvania müzesinde korunan tablet ile ilişkisini tespit etmesi üzerine, kanunları Lipit İştar'ın adı ile bir bütün olarak neşretmiştir.⁵⁴ Sonradan bulunan ve asıl tek büyük tablete ait olan dört parçadan kanunun yirmi sütun halinde ve her sütunda 60 satırdan yekûnen 1200 satır kadar olduğu da tahmin ve tespit edilmiş, mevcut sekiz parçanın muhtevası olarak kanunun 400 satırı da restore olmuştur.⁵⁵ İsin kralı Lipit İştar'a ait olan kanun maddelerinin konuları bakımından Hammurabi kanunlarına prototiplik yaptığı kesindir. Yegâne fark Hammurabi kanununun daha ayrıntılı olmasıdır.⁵⁶

Proloq, kanun maddeleri ve epiloq olmak üzere üç kısımdan oluşan Lipit İştar yasalarının proloq kısmında hükümdar, kendisinin ilahlar tarafından nizam ve intizamı tesise, memlekette bir kanun temin eylemeye memur edildiğini söylemektedir.⁵⁷ Proloq kısmında bahsi geçen ilahlar İsin hamisi Ninisinna ve Lipit İştar'ı "memlekette adaleti tesis etmek, şikayetleri bertaraf etmek ve Sumerlilere ve Akadlılara iyilik getirmek" üzere seçen Anu ve Enlil'den bahsedilmektedir. Epiloq kısmında da güneş tanrısı Utu ve İsin tanrıçası Ninisinna birlikte anılmıştır. Lipit İştar ve Hammurabi kanunlarında Utu ve şamaş insanlığa kanun bahşeden tanrılar olarak nitelendirilmektedir. Aynı şekilde her iki şehrin koruyucu tanrıları da bu semavi ve ilahi hakim ile korunan kimseler arasında aracılık eden olarak telakki edilmektedir. Her iki kanunun epiloqlarının son satırlarında da benzerlik bulunmaktadır. Her iki

⁵⁴ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e. , 13-14.

⁵⁵ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya Kavimlerinde..." a.g.m. , 110

⁵⁶ Mebrure TOSUN:"Sumer, Babil ve Assur'lularda..."a.g.m. , 567

⁵⁷ G. Recai OKANDAN: "Hammurabi Mecellesi", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak. Mecmuası, XVII, (1951), 283.

kanun arasındaki esas fark, Hammurabi kanununun her üç kısmında da yani proloq, kanun metni ve epiloqunun daha ayrıntılı olmasıdır.⁵⁸

Lipit İştâr kanununun metinler kısmında köle hukukundan, evlenmeden, mirastan, mülkiyetten, toprak rejiminden, gemi ve hayvan kiralanmasından bahsedilmektedir. Bu hükümlerin daha ağır şekli Hammurabi Kanununda da görülmektedir.⁵⁹

Hammurabi öncesi kanunlar arasında Akkadça yazılmış ilk kanun ise Irak'ta yapılan kazılar neticesinde Taha Baqır tarafından Tel Abu Harmal'da bulunan ve A. Götze tarafından yayınlanan Eşnunna kanunudur.⁶⁰ Aynı kanunun bir kırık bir de daha iyi korunmuş duplikat olan ikinci bir tableti (12x1.5) ele geçirilmiştir. Tabletlerin Hammurabi öncesine ait olduğu dil ve yazı özelliğinden anlaşılmaktadır. Götze'ye göre ufak tefek ayrılıklar gösteren bu her iki tabletin daha eski bir prototipe dayandığı kabul edilmiştir.⁶¹ Bugünkü Tel Asmar yani Eşnunna bölgesi Hammurabi'den önce küçük bir krallığın merkezi idi ve kanun metninin bulunduğu Tel Harmal da bu krallığın hudutlarına dahildi. Eşnunna bölgesi sonradan Hammurabi İmparatorluğu'nun içine alınmıştır.⁶²

Eşnunna krallarından Daduşa zamanına ait olduğu A. Götze ve E. Szlechter tarafından savunulan bu kanun 60 paragraftan oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda Eşnunna kanununun Hammurabi'den önce olduğu ve Lipit İştâr kanunundan eski olamayacağı meydana konmuştur.⁶³

Kanunun giriş kısmında ilan tarihi, ilan eden kralın tanrı Enlil tarafından seçildiği ve Eşnunna krallığına tanrılar tarafından ihsan edildiği yer almaktadır. Kanunun ilk iki paragrafı fiyat ve kira bedelleri ayarlaması üzerinedir. Diğer

⁵⁸ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...". a.g.m. , 110-111

⁵⁹ G. Recai OKANDAN: a.g.m. , 283.

⁶⁰ Emin BİLGİÇ: a.g.m. , 111.

⁶¹ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e. , 14.

⁶² Mebrure TOSUN: "Sumer, Babil ve Assur'lularda ...". a.g.m. , 569

⁶³ Emin BİLGİÇ: a.g.m. , 112.

maddeler medeni ve ceza hukuku konularına aittir.⁶⁴ Eşnunna kanununda Ur-Nammu kanunundan sonra daha ticari bir ayarlama göze çarpmaktadır.⁶⁵ Eşnunna kanununun epiloq kısmı bulunmama ile birlikte kanun kısmı ve içerik bakımından Hammurabi kanunu ile olan benzerliği dikkat çekicidir. Şöyle ki, Eşnunna Kanununun daha çok zirai karakter arz etmesi, Hammurabi Kanununun aynı zamanda çeşitli sınıflara yer vermesi, Eşnunna Kanununda gayrimenkul malların, müşterek aile mülkiyeti izlerinin daha kuvvetli olması ve doğal ekonomiden para ekonomisine geçiş devrini daha çok temsil etmesi, buna karşılık Hammurabi Kanununun daha ince formüle edilmiş olması, diğerinde birçok paragrafların yaptırımsız kalmasına karşılık, Hammurabi'nin yazılı yaptırımlar koyması ve bilhassa iktisadi hayata dair hükümleri çok genişletmesi bakımından farklar vardır.⁶⁶

Mezopotamya'da I. Babil sülalesi zamanında da meclis bulunduğunu görüyoruz. Bu döneme ait bulunan Kiş mektuplarından birinde; ismi okunamayan mektup sahibi Tutumişu'ya mevzubahis işin görüşülmesi için şehri ve ihtiyarları toplamasını yazmaktadır. Bu devre ait başka bir hukuki vesikada “ Dilbat şehri meclisi”nin bir dava hakkında verdiği karar yazılıdır. Diğer bir mektupta ise, bir mahkeme dolayısıyla mektubu yazan dava sahibinin “şehri topladığı” bildiriliyor. Başka bir vesika da ise “hakim şehri topladı” denilmektedir. Bu vesikalarda geçen şehir kelimesi ile şehir meclisinin kastedildiği kabul edilmektedir. Bu vesikalardan başka bizzat Hammurabi Kanununda 202. maddede suçlunun mahkeme meclisi önünde kırbaçlanması mevzubahistir. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre, Eski Babil'de de bir ihtiyar meclisi, bir de bütün erkeklerin iştirak ettiği bir genel meclis veya bir halk meclisi vardı. Bu devirde vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklara ihtiyarlar bakardı; fakat onların halledemediği vakalarda bütün şehir toplanarak bir karara varıyorlardı.⁶⁷ Bazen taraflardan yada

⁶⁴ Mebrure TOSUN: “Sumer, Babil ve Assur'lularda ...”. a.g.m. , 569

⁶⁵ Recep YILDIRIM: a.g.e. , 62.

⁶⁶ Emin BİLGİÇ: “Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...”. a.g.m. , 112

⁶⁷ Füzuan KINAL: “Eski Ön Asya Medeniyetlerinde Halk Meclisleri”,Belleten, XXVI,104 (Ekim 1962), 643

tanıdıklardan yeminli ifade vermeleri istenirdi. Deliller birbiri ile çeliştiği ve her iki taraf da yemine yanaşmadığında, tanrılar karar vermeye çağrılırdı. Babil’de bu görev “nehir tanrısına” aitti.⁶⁸

Eski devirlerde yaşayan kavimlerin hukuk anlayışı, din mefhumunun içindedir. Gerçekten de en ağır siyasi suçlardan en ufak kabahate kadar hepsi tanrı yeminine bağlıdır.⁶⁹ İkel toplulukların büyük bir çoğunluğunda topluluk örflerine uyulması doğaüstü cezaların doğurabileceği korku ile sağlanmıştır. Örflerin doğaüstü güçler tarafından belirlendiği ve korunduğu inancının, ilkel hayat döneminde oldukça yaygın bir gerçeklik kazandığı bilinmektedir. Diğer taraftan hukukun başlangıçta çoğu kez dinî ayinlerle ve usullerle karmaşık şekilde ortaya çıktığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır.⁷⁰ Mezopotamya kavimlerindeki mevcut kanunları incelediğimizde bu durumu açık bir şekilde görebiliriz. Mesela, Urukagina talimatnamesinde kral eskiden mevcut olan hüküm ve adaletleri tekrar tesis etti ve kralı olan tanrı Ningirsu’nun sözünü memlekette hakim kıldı ibaresi mevcuttur. Lipit İhtar Kanununda, kralın büyük tanrılar tarafından memlekette adaleti tesis etmek, şikayetleri dindirmek, Sumerliler ve Akadlılara iyilik getirmek maksadıyla seçildiğinden bahsedilmektedir. Eşnunna kanununda ise kralın tanrı Enlil tarafından seçildiğinden ve Eşnunna krallığına tanrılar tarafından bu kanunun ihsan edildiğinden söz edilmektedir. Babil hükümdarı Hammurabi ise kanununun ön sözünde tanrı Marduk’a övücü sözler söyler ve Babil şehrini başşehir olarak tanrılara takdis ettirip ülkenin baş tanrısı Marduk tarafından, bu şehrin başına getirildiğini ifade eder.⁷¹ Görüldüğü gibi Mezopotamya ilahları, yeryüzünde hak, adalet ve ahlakın da güvence kaynakları olmuşlardır. Nitekim kanun koyucular, Hammurabi yaptığı yasaların ilhamını tanrı Şamaş’ın verdiğini kaydeder. Diğer ilahların da yardımcı olduklarını belirtir. Böylelikle yasalara boyun eğip uymak insanlar için bir yandan sosyal bir zorunluluk, öte yandan da dinsel bir görev oluyordu. [Bu nedenle kralların

⁶⁸ Joan OATES:a.g.e. , 76.

⁶⁹ Füzuran KINAL: a.g.e. , 148.

⁷⁰ Adnan GÜRİZ: a.g.e. , 6.

⁷¹ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e. , 8.

koydukları kanunlarda bilhassa, kendilerinin tanrılar tarafından seçilmiş, hakkaniyet ve adaleti görevlendirilmiş olmalarını belirtmeye özen göstermiş ve bunu gelenek haline getirmiş olmalarının manası açıkça belirmektedir.] Neticede bu çağlarda bütün sosyal düzen kurallarının dinsel karakter taşıdığı, özellikle hukukun laik temellere değil, teokratik ilkelere dayandığı söylenebilir.⁷²

Mezopotamya uygarlığı içerisinde yer alan kavimler arasında dil, siyasi hudut gibi ayırıcı unsurların yanında bunları birleştirici unsurlar daha fazla idi. Bu birleştirici unsurların en başında hukuk ve kanun ile devlet anlayışları gelir.⁷³ Mezopotamya'nın güney ve kuzeyinde çeşitli kültür merkezlerinde ele geçmiş çeşitli çevre bölgelerde hüküm sürmüş küçük, büyük Sumerli veya Sami krallar tarafından vazedilmiş olduğu tespit edilmiş olan kanunlarda teferruat, mahallî özellikler ve zaman bakımından görülen farklar dışında ortak yönler üzerinde durmak, başka metin ve yerlerdeki ilgili kayıtları da karşılaştırmak suretiyle bu hukuki vesikaların ifade ettiği manayı daha canlı ve derin bir şekilde kavramak mümkün olmaktadır.⁷⁴ Çünkü, Mezopotamya'nın yalnız Sumer ve Akkadlıları, yani Babil ve Assurluları, çivi yazısını ve Akkadçayı kullanmamış, birçok komşu kavimler: Elamlılar, Hurriler ve Anadolu'da Hititler gibi kavimler de çivi yazısını kullandıkları gibi hukuki ve iktisadi vesikaları da Sumer-Babil örneklerine göre tanzim etmişlerdir.⁷⁵ Neticede Mezopotamya'daki hukuk, kanun ana'ne ve anlayışı yalnız Mezopotamya kavimlerine münhasır kalmamış, etraftaki komşu kavimlere de geçmiştir.⁷⁶ Sumer hukukunun Babil ve Asur hukuklarına, onlardan İsrail hukukuna oradan da İslam kavimlerinin hukukuna etki ettiğini söyleyebiliriz.⁷⁷

⁷² Necip BİLGE: a.g.e. , 30.

⁷³ Mebrure TOSUN: "Sumer, Babil ve Assur'lularda ...". a.g.m. , 561

⁷⁴ Emin BİLGİÇ: "Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...". a.g.m. , 110-116

⁷⁵ Mebrure TOSUN: a.g.m. , 561.

⁷⁶ Emin BİLGİÇ: a.g.m. , 119.

⁷⁷ Muazzez ÇİĞ: a.g.e. , 51.

I. BÖLÜM

BABİLLİLERDE TİCARET HUKUKU

Babil, Basra Körfezi'nin 400 mil kadar kuzeybatısında ve Akdeniz'in 600 milden fazla doğusunda şimdiki Irak'ın içinde bulunan Babil ülkesinin, Fırat Nehri üzerinde bulunan başkentiydi.¹ Babil kentini M.Ö. üçüncü binin ilk yarısında tarih sahnesine çıkan Samilerin Amurru kolundan gelenler kurmuşlardır.² M.Ö. 2000 yıllarında Arap Yarımadası'ndan yeni göçebe kavimler Akdeniz kıyısına ulaştılar ve Batı Samiler olarak bilinen bu kavimler Mezopotamya'ya sızarak Sumer Akad kültürüyle bütünleştiler.³ Asırlarca Sumer ve Akad hâkimiyetinde kalan Amurular; tacir, aylıklı asker ve işçi olarak çalıştılar. Daha sonra Akad ilinde toplanan Amuru'lar buralardaki Samilerle birleştiler.⁴ Babil'in krallık durumuna gelmesi M.Ö. 19 yy. da şehrin coğrafi durumunun uygun olmasıyla oldukça gelişmiş ve M.Ö. 18 yy. da Mezopotamya Babil'in egemenliğinde birleşmiştir.⁵ Kuşkusuz Babil, devrinin en etkileyici kentidir. Ama, ne çok eski bir yerleşim merkezi ne de Mezopotamya uygarlığı karakteristik ve süreğen şeklini almadan önce önemli bir kenttir. Sumer kent devletleri birbirleriyle kudret ve itibar için yarışırken, Babil önemsiz bir köydü. Gerçekten yazının bulunmasından 1000 yıl sonra, sonradan Babil ülkesini oluşturacak tarım köylerinin kurulmasından asırlar sonra, MÖ 3. bin yılın sonlarına kadar adı bilinmemektedir.⁶ Yani Mezopotamya'nın yeniden bir kralın egemenliği altında birleştirilmesinin çıkış noktası olan Babil, MÖ 2.bin yılın başlarında ülkenin eski ekonomik, siyasal ya da kültürel merkezlerinden biri değildi. Ne olursa olsun bizim bu kentin yazgısına ilişkin bilgilerimiz ancak ilk Babil hanedanını kuran Amuru kralı

¹ Peter CLAYTON – Martin PRICE: Antik Dünyanın Yedi Harikası, Çev. Betül AVUNÇ (1999). 397.

² Şemseddin GÜNALTAY: Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, a.g.e., 509

³ Recep YILDIRIM: a.g.e., 54.

⁴ Şemseddin GÜNALTAY: a.g.e., 511.

⁵ Recep YILDIRIM: a.g.e., 55.

⁶ Joan OATES: a.g.e., 9.

Sumuabum ile başlar.⁷ MÖ 539 yılındaki Persli Kirus'un saldırısına kadar varlığını devam ettiren, Babil krallığının tarihini Eski Babil Krallığı (M.Ö. 2000±1500), Orta Babil Krallığı (M.Ö 1500±1000) ve Yeni Babil Krallığı (M.Ö 1000±539) olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür.

Dicle ve Fırat nehirlerinin meydana getirdiği düz bir alüvyon ovası olan Babil ülkesi; toprakları tarım ürünleri yönünden zengin olmasına karşın, taş kereste ve maden cevheri gibi önemli malzemelerden yoksundu. Bölgede inşaatlarda ve çömlek yapımında kullanılan, alüvyon ovasının bereketli çamurundan başka doğal kaynak yoktu. Dolayısıyla ticaret çok önemliydi ve çok erken dönemlerden itibaren Babil ülkesi ile Yakın Doğunun diğer bölgelerini birbirine bağlayan geniş bir ticaret ağı oluşmuştu.⁸ Mezopotamya'nın kalıntı yerleri olan Eski Babil öncesi yerleşim katmanlarında yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında ithal edilmiş olması gereken maddelere rastlanmıştır. Mezopotamya'nın ham madde yoksulluğu göz önüne alındığında bu saptamayı yapmak güç olmamaktadır.⁹

Ticari ilişkiler neticesinde ortaya çıkan kuralları mevcut Babil kanunlarından öğrenebilmekteyiz. İşte bu kanunlardan biri Sümer ve Akad ülkelerini bir imparatorluk halinde birleştirip merkezi bir hükümet kuran Eski Babil soyunun altıncı kralı Hammurabi'nin yazdırmış olduğu ve ilim dünyasında da aynı isimle anılan Hammurabi kanunudur.¹⁰

Kral Hammurabi meydana getirdiği merkezi devlette adaletin hâkimiyetini ve fertlerin refah ve saadetini temin için hukuki bir nizam oluşturmaya çalışmıştır. Neticede eski örf ve âdetlerden Babil Devletini teşkil eyleyen küçük siyasi teşekküllerin kanunları ile özellikle Sümerler zamanına

⁷ Horst KLENGEL: Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü, Çev.Nesrin ORAL (2001). 45.

⁸ Joan OATES: a.g.e., 11.

⁹ KLENGEL, Horst: a.g.e., 45.

¹⁰ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e., 3.

ait hukuktan ve yazılı kanunlardan yararlanarak hukuki bir külliyat vücuda getirmiştir¹¹

Hammurabi'nin kesin tarihi hala tartışma konusu olmakla beraber orta kronolojiye göre Hammurabi'nin 43 yıllık saltanatını MÖ 1792 ile 1750 yılları arasına yerleştirebiliriz.¹² Hammurabi tahta geçtiğinde Babil hala ufak ve önemsiz devletlerden biriydi. Çağın belgeleri, egemenlik bir merkezden diğerine geçtikçe değişen koalisyonlarda birleşen rakip krallıkların yarattığı istikrarsız politik bir ortamı tanımlamaktadır. Bu belgeler başarıya ulaşmak için maddi kaynaklara sahip olmak kadar politik entrika becerisinin de gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.¹³

Hammurabi'nin ilk yıllarında güneyde güçlü Rim-Sin hâkimdi. Eşnunna Fırat'a kadar Babil kentinin kuzeyindeki bölgeyi denetliyordu. Daha kuzeyde ise yetenekli Şamsi-Adad'ın yönetiminde batıya doğru geniş toprakları kontrolü altına almış olan Asur gittikçe güçlenmekteydi.¹⁴

Babil, Hammurabi'nin egemenliğinin ancak ikinci yarısında büyük bir güç haline gelmiştir. Böylece Babil, en parlak devrini yaşamış ve Mezopotamya tarihinin hiçbir devrinde başşehir olarak bu derece önemli ve önder bir rol oynamamıştır. Hammurabi yalnız merkezi bir devlet değil aynı zamanda merkezi bir din de ortaya çıkarmıştır.¹⁵

Mezopotamya uygarlığının en önemli belgelerinden olan Hammurabi yasaları Sus kentinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bir stel üzerinde bulunmuştur.¹⁶ Sus şehrinde bulunan stel 1901–1902 yıllarında Fransız arkeologlar bilim topluluğu V. Scheil'in başkanlığında yapılan kazı neticesinde üç büyük diorit parçası halinde meydana çıkmıştır. Bunların

¹¹ G. Recai OKANDAN: a.g.m., 283.

¹² Fischer WELTGESCHICHTE: Die Altorientalischen Reiche I, 130–131

¹³ Joan OATES: a.g.e., 65.

¹⁴ Joan OATES: a.g.e., 65.

¹⁵ Mebrure TOSUN: "Hammurabi'nin Toprak Kanunları" DTCFD, XXI, 3-4 (Ankara 1963), 127

¹⁶ Recep YILDIRIM: a.g.e., 62.

birleştirilmesi ile koni şeklinde 2,25 m yüksekliğinde 1,65 m çapında bir stel ortaya çıkartarak steli Louvre Müzesine götürmüşlerdir.¹⁷ Stel'in en üst kısmında aynı zamanda adalet tanrısı ve güneş tanrısı olan tanrı bir taht üzerinde oturmuş, elinde alametleriyle tasvir edilmekte önünde de Hammurabi'yi dua eder vaziyette kabul etmektedir.¹⁸ Dikme taşın geri kalan bölümü çepeçevre kanunların metnini içeren yazıtla kaplanmıştır.¹⁹ Bu stelin Sus şehrinde bulunuşu, Elamlıların Babil'i istila ettikleri zaman Steli Sus şehrine ganimet olarak götürmeleriyle açıklandığı gibi bir başka açıklamada Hammurabi kanunlarının birçok stele yazdırılıp, kralın hâkim olduğu her şehre bir stelin dikildiği yolundadır.²⁰

Hammurabi kanunlarının yazılı olduğu stelin teşkil eden 3 diorit parçadan başka, aynı yerde Scheil, yine üzerinde kanun maddeleri bulunan 3 küçük diorit fragmanı da bulmuştur. Bunların incelenmesi sonucunda bu parçaların, kanunların bir başka nüshasından parçalar olduğu sonucuna varılmıştır.²¹

Hammurabi zamanında başka birtakım eserlerde de kanunu destekleyen, ona paralel giden birçok kayıt ve hükümler bulunduğu gibi, çeşitli devirlerden, lehçelerden ve yerlerden olmak üzere kanunun duplikatına ait bazı diorit parçalar veya kanunun sonraki kopyalarını teşkil eden tabletlere ait parçalar da zamanla ele geçmiştir.²²

Eski Babil, Yeni Babil, Orta Asur ve Yeni Asur gibi devirlere ait Hammurabi Kanunlarının yazılı olduğu kil tablet fragmanlarına ilave olarak Louvre'deki Hammurabi Kanunları stelinden en aşağı bin sene sonra yazılmış olan Yeni Babil Devletine ait bir tablet Britsh Müzesinde bulunmuştur. Bu tablet üzerinde Hammurabi Kanununun proloqu

¹⁷ Mebrure TOSUN –Kadriye YALVAÇ: a.g.e., 3.

¹⁸ Mebrure TOSUN:“Sümer, Babil ve Asurlularda ...” . a.g.m.,570

¹⁹ Horst KLENGEL: a.g.e.,191.

²⁰ YILDIRIM Recep: Uygarlık Tarihine Giriş, 2002, s.62

²¹ Mebrure TOSUN: a.g.m., 571.

²² Emin BİLGİÇ : “ Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...” . a.g.m.,113

bulunmaktadır. Daha evvelkilerine nazaran çok değişiklikler göstermektedir. Bütün bu değişik nüshalar bu kanunun geniş ve uzun bir zaman ve mekân içerisinde ne kadar yayılmış olduğunu göstermektedir.²³

Hammurabi'den sonraki devirlerde muhtelif memleketlerde oluşmuş hukuki gelişmenin temelini oluşturan abidelerinden birini ifade eden bu kanunlar, ilmi bir sistem dahilinde tedvin edilmemiş olmasına ve içerdığı hadiselerin mahiyetine göre muayyen bölümlere ayrılmamış bulunmasına, hususi hukukla ceza hukukunu ilgilendiren meseleler arasında açık bir ayrımı ihtiva etmemesine rağmen, esas itibariyle başlangıç, metinler ve sonuç olmak üzere üç kısma ayrılmış bulunmaktadır.²⁴ Hammurabi Kanunları eski kanun belgeleri arasında, eskiliği ve antik değeri bakımından değil; hukuki ayrıntıların bolluğu ve iyi korunmuş durumda bulunması yönünden en göze çarpıcı olanıdır.²⁵ Birbirleriyle ilgili maddelerin mümkün mertebede yan yana bulunmaları ile başlıksız yalnız bazı yerlerde bir colophon ile yetinerek bir takım fasıllardan ibaret olan bu kanunlar mecmuasına Kanun Kitabı değil, daha yerinde olarak kanun Kodex'i adı verilmiştir.²⁶

Kodex H. Başta bir 303 satırlık bir proloq ve sonra da 495 satırlık bir epiloq olmak üzere 282 kanun maddesinden ibaret olup adalet tanrısı Şamas'a ithaf edilmiştir²⁷

Hammurabi Kanununun proloq ve epiloq'u arkaik, edebî bir üslup ile yazılmıştır. Bu üslup destan ve ilahilerin yazıldığı edebî bir diyalektin üslubudur. Kanun maddeleri ise fasih ve klasik bir Babilce ile yazılmış ve arkaizimden uzaktır. Yazı ise proloq ve epiloq da dahil eski Babil yazısıdır.²⁸

²³ Mebrure TOSUN: "Sümer, Babil ve Asurlularda..." a.g.m., 571

²⁴ G. Recai OKANDAN: a.g.m., 285.

²⁵ Samuel Noah KRAMER: a.g.e., 42.

²⁶ Mebrure TOSUN: a.g.m., 571.

²⁷ Recep YILDIRIM: a.g.e., 62.

²⁸ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e., 7- 8.

Yasal düzenlemelerin başına bir özdeyiş koymak Hammurabi'nin yaptığı bir yenilik değildir. Ur – Nammu ve Lipit İştâr gibi eski Mezopotamyalı yasa koyucuların da böyle girişler yazdıklarını çalışmamızda yer alan ilgili kanunlarda açıklamıştık. Ancak Hammurabi'deki bu 303 satırlık özdeyiş, o dönem yapılanların sayılmasıyla tarihçiler için önemli bir kaynağa dönüşen kapsamlı ve etkili bir edebî kaynak biçimini almıştır.²⁹

Kral Hammurabi kanununa yaptığı bu ön söz vesilesiyle, yeni meydana getirdiği veya tekrar canlandırdığı eski kült yerlerini sayarken aynı zamanda krallığı içindeki şehirleri de birer birer saymış oluyor. Bu şehirlerin adlarının sayılması ve bunların fethi, bu kanunların Hammurabi'nin saltanatının 32–33. yıllarında yazılmış olduğunu ispat ediyor.³⁰ Hammurabi'nin tarih listelerinde ikinci saltanat yılının adı Sumerce olarak NĪG. SĪ. SA KALAM. MA İN-GAR= Adaleti memlekette tespit etti şeklindedir.³¹ Ancak bu tarih kuşkusuz çok erkendir ve kesinlikle tahta çıkıştan sonraki artık gelenekselleşmiş “toplumsal önlemler” ilanına ilişkindir.³²

Hammurabi kanununun proloq kısmında tanrı Marduk'a övücü sözler söyler ve Babil şehrini başşehir olarak tanrılara takdis ettirip ülkenin baş tanrısı Marduk tarafından, bu şehrin başına getirildiğini ifade eder. Hâlbuki stelin üzerinde Hammurabi tanrı Şamas ile birlikte resmedilmiştir. Tanrı Marduk ise stelde resmedilmiş değildir.³³ Bunun sebebi Şamas'ın adalet tanrısı oluşudur.³⁴ Girişin sonunda tanrı Marduk'un emriyle memleket halkını doğru yola sevk için adalet ve doğruluğu (*kittu* ve *mesaru*) getirdiğini ve halkı refaha kavuşturduğunu söyleyip kanun maddelerine geçer.³⁵

²⁹ Horst KLENGEL:a.g.e.,195-196.

³⁰ Mebrure TOSUN-KadriyeYALVAÇ: a.g.e., 8.

³¹ Mebrure TOSUN: “Hammurabi'nin ...”.a.g.m.,129

³² Horst KLENGEL:a.g.e., 8.

³³ Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ:a.g.e., 8.

³⁴ Mebrure TOSUN: “Sümer, Babil ve Asurlularda ...”. a.g.m., 573

³⁵ Mebrure TOSUN: “Hammurabi'nin ...”.a.g.m.,130

Hammurabi Kanununun ele aldığı bahisler umumiyetle mahkemeye karşı işlenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, çeşitli arazi ve ev işleri, ticaret, alışveriş, evlilik, aile mülkiyet, evlatlık edinme, taarruz ve kısas, meslek adamlarına ait suçlar, ziraat konuları, çeşitli kira sözleşmeleri ve esirler üzerinde toplanmaktadır.³⁶

Kanun maddelerinin orijinal metindeki sıralanışı bugünkü hukuk ilmi prensiplerine göre yapılmış olmayabilir. Bir sistem içinde tasnif edilmemekle beraber yine de kendine göre tasnife tabi tutulmuş olan bu kanunlar kendi devrindeki uygulama görüşü açısından bakılmaya çalışıldığı zaman bu sıralama daha iyi anlaşılabilir.³⁷ Nitekim kanun birçok kimse tarafından belirli prensipler göz önünde tutularak, birbiri ile ilgili maddeler mümkün mertebede yan yana getirilerek tasnif edilmiştir.

Kanunun sonuç kısmında ise, Hammurabi kendine uzun bir methiyeden sonra şöyle der: “Yer ve göğün büyük hâkimi Tanrı Şamaş’ın emriyle, memlekette doğruluk parlansın. Haksızlığa uğramış şikâyeti olan adam, “doğruluk kralı (adlı heykelimin) önüne gitsin, taşımım yazısını okutsun, seçkin sözlerimi duysun, taşım (stelim) şikâyetini ona aydınlatsın, hükmünü (şikâyeti ile ilgili kanun hükmünü) görsün, kalbi rahatlasın.”³⁸

Hammurabi bundan sonra sözünü özellikle Babil tahtındaki ardıllarına yöneltmektedir. Ülkede bulunacak olan kral, krallık günlerinin sonuna kadar, sonsuza dek dikme taşıma yazmış olduğum adalet sözlerini sürdürsün. Ülkeye getirmiş olduğum hukuku, ülkeye ilişkin vermiş olduğum kararları bir yana atmasın, kayıtlarımı horlamasın. Eğer bu adam temkinliyse ve ülkesini adil yönetebiliyorsa dikme taşıma yazmış olduğum sözlere kulak versin. Tutum ve yolu, ülkeye getirmiş olduğum hukuku, ülkeye ilişkin vermiş olduğum

³⁶ Emin BİLGİÇ: “Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...”.a.g.m.,113–114

³⁷ Mebrure TOSUN: “Hammurabi’nin ...”.a.g.m.,130.

³⁸ Mebrure TOSUN: “Hammurabi’nin ...”.a.g.m.,130.

kararları ona bu dikme taş göstereyin.³⁹ Yine de Eski Babil Döneminden elimize geçen binlerce mahkeme belgesi ve kontrattan yalnız birinde bu yasalara gönderme yapılmaktadır. Hammurabi'nin ardılının beşinci yılına ait olup, toprağın işlenmesi konu edilen bu kontratın ceza maddesinde kontrata uymadığı takdirde çiftçinin “ dikme taşta yazılı sözlere göre işlem göreceği yazılmıştır. ⁴⁰

Kral Hammurabi, epiloğun sonunda kanunun yazılı bulunduğu anıtı bozan veya herhangi bir şekilde tahrip edenlere lanet ederek sözlerini bitirir.⁴¹ Çeşitli tanrılara, yasaları çiğneyen bu kişiyi yetki ve olanakları elverdiğince cezalandırılmaları için yakarılmaktadır. ⁴²

Hammurabi yasaları tüm hukuku kapsamakla kalmamış, aynı zamanda toplumu sınıflandırılmış, güvence himaye ve yasa önünde geniş ölçüde eşitlik sağlamıştır. Adaletin yerine getirilmesinde kısasa kısas yöntemi uygulanmıştır. Bu yasaların hukuk tarihindeki yeri ve etkisi büyük olmuştur. Daha sonraki Eski Babil, Ammi Şaduqa Fermanı, Asur ve Yeni Babil Dönemi yasaları, bu yasalardan etkilenerek ortaya çıkmıştır.⁴³ Yasama amacı ne olursa olsun, Hammurabi yasaları edebî eser olarak çok beğenilmiş ve 11 yüzyıl sonra Asurbanipal'in Ninive'deki kütüphanesinde bulunan kopya tabletler yardımıyla orijinal dikme taşın bozuk kısımları restore edilmiştir. Belki de böyle bir anıtın amacı, adaletten çok kendini haklı çıkarmaktır. Eğer ön sözünde söylediği gibi yazıt Hammurabi'nin başarılarını tanrılara hitaben aktaran bir kayıtsa ve bu adil kralın yaptıklarını gelecek nesillerle saklamak amacı güden bir girişimse bugün Hammurabi'nin sahip olduğu şöhret nedeniyle herhalde amacında bundan daha başarılı olamazdı.

³⁹ Horst KLENGEL: a.g.e., 197.

⁴⁰ Joan OATES: a.g.e., 80.

⁴¹ Mebrure TOSUN: "Hammurabi'nin ..." a.g.m., 130

⁴² Horst KLENGEL: a.g.e., 197-198

⁴³ Recep YILDIRIM: a.g.e., 63.

Eski Babil Devrinin önemli hukuki belgelerden biri de Hammurabi soyunun sondan bir önceki kralı olan ve Hammurabi'den yaklaşık yüz yıl sonra yaşamış bulunan Kral Ammi Şaduqa'ya aittir. Bu belgenin kırık bir nüshası Londra'da British Museumdadır. 20 maddeden oluşan bu belge ferman niteliğindedir. Londra nüshasından daha az kırık olan diğer bir nüsha da İstanbul'da (Ni 639) bulunmaktadır.⁴⁴

Ammi Şaduqa Fermanında, borç ve borçlanma, ödünç verme sarayla ilgili işler, borç bakiyeleri, mahsül borçlar, birahane sahibi kadınlar ve borç yüzünden köleliğe girme konularına temas edilmektedir. Bunun yanı sıra dikkat edilecek bir diğer nokta ise toplumdaki hoşnutsuzluğu ve huzursuzluğu kaldırmak için halkın borçlarını ve vergilerini affetmeyi esas almaktır.

Eski Babil Devleti fazla uzun ömürlü olmamıştır. Hammurabi'nin birinci halefi zamanında başlayan ihtilaller, isyanlar, devleti yıprandırmış ve nihayet yıkılmasını hazırlamıştır.⁴⁵

Sumer Akad imparatorluklarına varis olan Hammurabi hanedanının son hükümdarı Şamşuditana Babil'i müdafaa etmek için uğraştıysa da başarılı olamamıştır.⁴⁶ Çünkü güneyde kıyı bölgeleri Babil'den ayrıldığı gibi, Asur bağımsızlığını kazanmış ve hatta Halep dolaylarında Sami Asıllı Yamhad Krallığı kurulmuştur. Fırat boylarında ise Mari Krallığı egemendi. Yani Mezopotamya'daki siyasi birlik parçalanmıştı. Bütün bu gelişmeler Hititlilere

Babil yolunu açmış bulunuyordu. Neticede Babil Kralı Şamsu- ditana ve Hitit Kralı I. Mursili arasında yapılan savaş Hititlerin lehine sonuçlanmıştır. Hitit krallarının âdeti üzerine, ele geçirdiği bu topraklarda fazla kalmayan I.Mursili, aldığı ganimetlerle Hattuşaş'a dönerken Hara Kralı Kassit asıllı

⁴⁴ Mebrure TOSUN: "Sümer, Babil ve Asurlularda ..." a.g.m., 578

⁴⁵ Şemseddin GÜNALTAY: Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, a.g.e., 522.

⁴⁶ Şemseddin GÜNALTAY: Yakın Şark II, Anadolu, En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilasına Kadar, (Ankara, 1987), 81.

Gandaş'ı Babil'de vali olarak bırakmıştır.⁴⁷ MÖ 12 yy. da Asurlular bölgedeki Kassit egemenliğine son vermişlerdir. Uzun süre Asur hâkimiyetinde kalan Babilliler Akhamenidler ile ittifak kurarak MÖ 612 tarihinde Asur'da ve M.Ö 606 tarihinde de Harran'da Asur hâkimiyetine son vererek⁴⁸ bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Böylece yeni Babil Dönemi başlamış ancak MÖ 539 yılındaki Pers istilası ile bu dönemde son bulmuştur. Yeni Babil devrinde Kral Nabonid tarafından oluşturulmuş bir kanun bulunmaktadır. Bu kanunun tek metin halindeki üst ve alt kısmı kırık parçasında evlilik ve veraset hukuku ile alakalı paragraflar yer almaktadır.⁴⁹ Tablet bugün British Müzesinde bulunmaktadır. Kanun maddeleri Eski Babil Hammurabi kanununda olduğu gibi şumma = eğer ile başlamayıp, daima amelu veya aššatu ša= bir erkek, kız veya bir kadın diye başlamaktadır.⁵⁰

Çalışmamızın bu safhasında yukarıda değindiğimiz kanunlarından istifade ederek, Babillilerde ticaret hukukunu açıklamaya çalışacağız.

A) BOÇLANMA

1 – Hammurabi Kanununda Borçlanma

Borç verme ve borç ilişkileri, Hammurabi ve ardıllarının yönetiminde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü ticaret borç vermeye dayanmaktadır. Çok sayıdaki borç belgesi, borç senetleri ve bizzat kanunda yer alan borçlanmanın koşulları ve sonuçları ile ilgili hükümler bunun delilidir.

Borç nesnesi, çoğunlukla arpa ve gümüş olmakla birlikte yün, susam, hurma, tuğla ve altına da rastlanmaktadır. Borç verenler özel kişiler ya da saray görevlileri hatta bizzat tapınak ve saraylardır. Geri verme sözleşmeye

⁴⁷Füruzan KINAL:a.g.e., 88- 89.

⁴⁸Hüseyin SEVER: "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri",DTCFD , (Cumhuriyet'in 60. Yıldönümü Armağanı),(Ankara 1987), 428.

⁴⁹Emin BİLGİÇ: " Eski Mezopotamya Kavimlerinde ...". a.g.m.,115

⁵⁰Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ:a.g.e.,17.

göre ya doğal ürünler ya da gümüş olarak gerçekleştiriliyordu. Bu arada gümüş yerine tahıl da verilebiliyordu.⁵¹ Yasada yer alan ilgili maddeler bu durumu açıklamaktadır.

Madde 49 – Eğer bir adam bir tüccardan gümüş alırsa susam veya arpa için hazırlanmış olan tarlayı tüccara (karşılık olarak) verirse “tarlayı işleyecek, olan arpayı veya susamı topla, al” derse (ve) eğer (tarlayı)işleyen (kimse) tarlada arpa veya susamı yetiştirdiyse hasat zamanında, arpayı veya susamı alacak olan tarla sahibidir. Tüccar da aldığı paraya karşılık (olarak) faizi ile birlikte tüccara arpa verecek, (ayrıca) emeğini de ödeyecektir.⁵²

Madde 50 – Eğer tarlayı işleyen adam, arpa ekilmiş tarlayı veya susam ekilmiş tarlayı verirse, tarlada olan (yetişen) arpa veya susamı tarla sahibi alacak, gümüş ve faizini tüccara iade edecektir.⁵³

Madde 51 – Eğer geri ödeyecek, gümüş yoksa tüccardan aldığı gümüşün ve faizin karşılığı kadar susam veya arpa, kralın emrine uygun olarak tüccara ödeyecektir.⁵⁴

⁵¹ Horst KLENGEL:a.g.e., 224.

⁵² &49 18)šun-ma a-wli-lum 19) kapsam (KÜ.BABBAR) it-ti tamkārim (DAM.GĀR) 20) il-gé-ma 21) eqel (A.ŠĀ) ep-še-tim 22) ša še'im (SE) ù lu šamaššammim (ŠE.GĪŠ.Ì) 23) a-na tamkārim (DAM.GĀR) id-di-in 24) eqlam (A.ŠĀ) e-ri-iš-ma 25)še'am (ŠE) ù lu šamaššammam (ŠE.GĪŠ.Ì) 26) ša ib-ba-aš-šu-ú 27) e-ši-ip ta-ba-al 28) iq-pu-šum 29) šum-ma er-re-šum 30) i-na eqlim (A.ŠĀ) še'am (ŠE) 31) ù lu šamamšammam (se.GĪS.Ì) 32) uš.tab-ši 33) i-na ebūrim (BURU) še'am (SE) ù šamaššammam (ŠE.GĪŠ.Ì) 34) ša i-na eqlim (A.ŠĀ) ib-ba-aš-šu-ú 35) be-el (A.ŠĀ)-ma 36) i-le-qé-ma 37) še'am (ŠE) ša kapsí (KÜ. BABBAR)-šu 38) ù ši-ba-šú 39) ša it-ti tamkārim (DAM.GAR) 40) il-qú-ú 41) ù ma-na ha-at 42) e-re-ši-im 43)a-na tamkārim (DAMGAR) 44) i-na ad-di-in

⁵³ § 50 - 45) šum-ma eqel (A.ŠĀ) <še'im (ŠE)> er-ša-am 46) ù lu-ú 47)eqel (A.ŠĀ) šamaššammam (ŠE.GĪŠ.Ì)48) er-ša-am id-di-im 49) še'am (ŠE) u lu šamaššammam (ŠE.GĪŠ.Ì) 50) ša i-na eqlim (A.ŠĀ) 51)ib-ba-aš-šu-ú 52) be-el eqlim (A.ŠĀ)-ma 53) i-le-qé-ma 54) kapsam (KÜ. BABAR) ù ši-ba-šú 55) a-na tamkārim (DAM. GAR) ù-ta-ar

⁵⁴ § 51 56) šum-ma kapsam (KÜ. BABAR)57) a-na tu-úr-ri-im 58) la i-šu 59) <še'am (ŠE) u lu> šamaššammam (ŠE.GĪŠ.Ì) 60) a-na ma-hi-ra-ti-su-nu 61) ša kaspí (KÜ. BABAR)-šu 62) ù ši-ib-ti-šu 63) ša it-ti tamkārim (DAM.GAR) il-qú-ú 64) a-na pı (KA) ši-im-da-at 65) šar-ri-im 66) a-na tamārim (DAM.GAR) i-na-ad-di-in

Yasada yer alan bir başka madde de ödemenin gümüş veya arpa olarak yapılmadığı durumlarda borçlunun borcunu nasıl ödeyeceğini açıklamıştır.

“Eğer bir adam, arpa ve gümüşü yoksa fakat malı varsa, elinde ne varsa getirdiği şahitlerin önünde tüccara verecek, tüccar itiraz etmeyecek kabul edecektir.”⁵⁵

Borçların ödenmesinde tanınan bu seçenekler, borçluların yalnızca kralın korunmasında olması onun bu ayrıcalığına eriştikleri şeklinde yorumlanmamalıdır. Tersine kral onlara, ekonomik ve siyasi gücünün önemli bir dayanağı olarak gereksinim duyuyor ve dahası borçlular da onun yönetimi üzerinde bir baskı oluşturuyorlardı.

Borçlanma ister gümüş ya da toprak ürünleri, isterse kredi ya da vadeli alım olsun, Eski Babil ekonomi sisteminin sabit bir ögesi durumuna gelmişti. Büyükçe harcamalar yapmayı ve anlık sıkıntılardan kurtulmayı sağlıyordu. Belgelerde borç alan olarak sıklıkla, başka belgelerden saygın bir konumda buldukları ya da varlıklı oldukları bilinen kişilere rastlanmaktadır. Özellikle toplumsal açıdan daha güçsüz konumda olanlar yatırım amacından ziyade harcamak için borç almış olmalıydılar. Borçlu yalnız bir sonraki hasada ya da siparişin ödenmesine dek dayanabilmek için aldığı borcunu zamanı geldiği halde ödeyemez, sözleşmede saptanmış yükümlülükleri yerine getiremez ve elinde başka bir varlığı da yoksa aile bireylerini ya da kendisini borç köleliğine sokmak zorunda kalıyordu. Ancak borçlunun ekonomik açıdan varlığını sürdürmesi de yasada güvence altına alınmıştır. Mesela madde 113 ve 241’e göre borçluya belirli durumlarda haciz uygulanmıyordu.⁵⁶

⁵⁵ § 75+e 1) *šum-ma a-wi-lum* 2) *še-am ú kapsam (KÜ.BABBAR-am) it-ti tam [kārim (DAM-GAR)]* 3) *il-qée-ma* 4) *še-am ú kasam(KÜ.BABBAR-am) a-na tu-ur-ri-im* 5) *la i-šu-ú* 6) *bi-ša-am-ma i-šu* 7) *mi-im-ma ša i-na qá-ti-šu* 8) *i-ba-aš-šu-ú* 9) *ma-har ši-bi ki-ma ub-ba-lu* 10) *a-na tām-kari (DAM.GAR)-šu i-na-ad-di-in* 11) *tamkārūm (DAM.GAR) ú-ul ú-pa-aš i-ma-ha-ar*

⁵⁶ §113- 75) *šum-ma a-wi-lum* 76) *e-li a-wi-lim Kol.XXVI (Ay.III) 1) še’am (ŠE) ú kapsam (KÜ.BABBAR) i-šu-ma* 2) *i-na ba-lum be-el še’im (ŠE) 3) i-na na-aš-pa-ki-nim* 4) *u lu i-na ma-aš-ka-nim* 5) *še’am (ŠE) il-te-qé* 6) *a-wi-lam šu-a-ti* 7) *i-na ba-lum be-el še’im (ŠE) 8) i-na*

Madde 113 – Eğer bir adamın, bir başka adamdan arpa, gümüş alacağı varsa; arpanın sahibinin izni olmadan yığından veya ambardan arpa alırsa, sahibi olmadan yığın ve ambardan arpa aldığı ispat edilirse aldığı bütün arpayı geri verecek ve ne verdiyse (onları da) kaybedecektir.

Madde 241 - Eğer bir adam, bir öküzü haciz ederse 1/3 MANA gümüş ödeyecektir.

1.1. Haksız Muamelelerden Doğan Borçlar

Hammurabi Kanununda haksız muamelelerden doğan borçlarda çeşitli hususların özellikle dikkate alındığı görülmektedir. Mesela kölelere karşı yapılan bedeni zararlar, kölenin çalışma kabiliyetini azaltacağı ve neticede onların sahiplerinin mali zararına sebep olacağından, kölelerin efendilerinin maruz kaldıkları bu mali zararların tazminini göz önünde bulundurulmuştur.⁵⁷ Örneğin bir adamın bir başka adamın kölesine verdiği bedeni zarar neticesinde ortaya çıkan borçlanma yasada yer alan ilgili maddelerde şöyle belirtilmiştir.⁵⁸

Madde – 199 Eğer bir adamın kölesinin gözünü kör eden veya kemiğini kırarsa fiyatının yarısını ödeyecektir.

na-aš-pa-ki-im 9) *ù lu i-na maškanim* (KISLAH) 10) *i-na še'im* (ŠE) *le-qé-em* 11) *ú-ka-an-nu-šu-ma* 12) *še'am* (ŠE) *ma-la il-qú-ú* 13) *ú-ta-ar* 14) *ú i-na mi-im maš um-šu* 15) *ma-la id-di-nu* 16) *i-te-el-li*

§ 241- 81) *šum-ma a-wi-lum* 82) *alpam* (GU) *a-na ni-pu-tim* 83) *it-te-pé* 84) 1/3 MA.NA kapsam (KÜ.BABBAR) *i-sa-qal*

⁵⁷G. Recai OKANDAN:a.g.m.,300.

⁵⁸ § 199 - 60) *šum-ma i-in warad* (İR) *a-wi-lim* 61) *uh-tap-pí-id* 62) *ù lu ešemti* (GİR.PAD.DU) *warad* (İR) *a-wi-lim* 63) *iš-te-bi-ir* 64) *mi-ši-il šimi* (ŠAM)-*šu* 65) *i-ša-qal*

§ 213 – 45) *šum-ma amat* (GEMÉ) *a-wi-lim* 469) *im-ha-aš-ma* 47) *sa li-ib-bi-ša* 48) *uš-ta-ad-di-ši* 49) 2 *šiqil* (GÍN) kapsam (KÜ. BABBAR) 50) *i-ša-qal*

§ 214 - 51) *šum-ma amtum* (GEMÉ) *ši-i* 52) *im-tu-ut* 53) 1/3 MA.NA kapsam (KÜ.BABBAR) 54) *i-ša-qal*

Madde – 213 Eğer bir beyin kölesini dövüp içindekini arttırırsa (çocuğun düşmesine sebep olursa) 2 şekel gümüş ödeyecektir.

Madde – 214 Eğer o kadın köle ölürse 113 MANA gümüş ödeyecektir.

Köle erkek ve kadınlarda ödenmesi gereken bedel, efendilerine bunların değerinin azalmasının ya da yitirilmesinin karşılığı olarak veriliyordu.

Yasada belirli mesleklerin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek beden yaralanmalardan doğan borçlarla ilgili de maddeler bulunmaktadır. Örneğin bir hekim muskenum⁵⁹ sınıfından birinin kölesinin ölümüne sebep olursa köleye karşılık köle vermek durumundadır.⁶⁰ Köle kör olursa doktor sahibine satın alma bedelinin yarısını ödemektedir.⁶¹ Söz konusu durum mimarlık mesleği içinde geçerlidir. Bir mimarın yaptığı ev sağlam olmazsa ve ev sahibinin kölesinin ölümüne sebep olursa ev sahibine köle yerine köle vermek durumundadır.⁶² Yine yasada yer alan 232 ve 233. maddelere göre mimarın yaptığı işi sağlam yapmaması durumunda borçlu duruma düştüğü görülmektedir.⁶³

Madde – 232 Eğer mal heba olursa, zarara uğrayan her şeyi (mimar)ödeyecektir. Yaptığı ev sağlam olmadığı için çökerse, kendi malından çöken evin (yeniden) yapacaktır.

⁵⁹ muskenum için bkz. Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ:a.g.e., 272-273.

⁶⁰ § 219 – 84)šum-ma asûm (A.ZU) sí-ma-am kab-tam 85) warad (İR) muškenim (MAŠ. EN. GAG) 86) i-na arzillim (GİR. NI(/GAG).ZABAR) 87) i-pu-uš-ma uš-ta-mi-it 88) wardam (İR) ki-ma wardim (İR) i-ri-ab

⁶¹ § 220 - 89) šum-ma na-kap-ta-šu 90) i-na karzillim (GÍ.NI(/GAG).ZABAR) 91) ip-te-ma 92) i-in-šu úh-tap<pí>-da (/id) 93) kapsam (KÜ.BABBAR) mi-ši-il 94) sımı (ŠAM)-šu i-ša-qal

⁶² § 231 – 77) šum-ma warad (İR) be-el bitim (E) 78) uš-ta-mi-it 79) wardam (İR) ki-ma wardim (İR) 80) a-na be-el bitim 81) i-na-ad-di-in

⁶³ § 232 - 82) šum-ma NÍG.ga (namkūram/ makkūram) 83) úh-ta-al-li-iq 84) mi-im-ma 85) sa ú-hal-liqú86) i-ri-ab 87) u as-sum bit (É) i-pu-šu 88) la ú-dan-ni-nu-ma 89) im-qú-tu 90) i-na NÍG. GA (namkūr/ makkūr) 91) ra-ma-ni-šu 92) bīt (É) im-qú-tu i-ip-pé-eš § 233- 93) šum-ma itinum (ŠITIM) bītam(É) 94) a-na a-wi-lim i-pu-uš-ma 95) ši-p- ir-šu 96) la uš-te-eš-bi-ma 97) igārum (É.SIG) iq-tu-up 98) itinum (ŠITIM) šu-ú Kol. XLIII (Ay. XX) 1) i-na kasap (KÜ. BABBAR) ra-ma-ni-šu 2) igāram (E.SIG) šu-a-ti 3) údan-na-an

Madde – 233 Eğer bir mimar bir adama ev yapar fakat yapıtını kuvvetlendirmezse ve duvar yıkılmaya yüz tutmuşsa, o mimar kendi gümüşün (parasıyla) o duvarı sağlamlaştıracaktır.

Hammurabi Kanununda ayrıca kölelere dayanan ağır zararlardan dolayı verilmesi gereken tazminat kölelerin bizzat kendilerine değil, onların sahiplerine verilmiştir.⁶⁴

Hammurabi Kanunu, hayvanlar tarafından başkalarının tarlalarında veya doğrudan doğruya şahıslara dayanan zararlardan dolayı da mesuliyet esaslarını kabul etmiştir⁶⁵

Madde – 57 Eğer bir çoban, küçükbaş hayvanlarını otlatmak için tarla sahibi ile uyuşmaz ve tarla sahibi olmadan (izinsiz olarak) hayvanlarını tarlada otlatırsa tarla sahibi tarlasını hasat ettiğinde tarla sahibinin izni olmadan tarlada otlatan çoban (hasadın) üstünde (fazla olarak) her BUR için 20 GUR arpa tarla sahibine verilecektir.

Madde – 58 Eğer hayvanlar çayırdan çıktıktan sonra, bütün sürü şehir kapısından (gizlice) süzülürse yeniden çıkarsa ve çoban hayvanları bir tarlaya salarsa, o tarlayı hayvanlara yedirirse, tarlayı yeniden çoban, tarlayı (Sonradan) koruyacaktır. (bekçiliğini yapacaktır) Hasat zamanı her BUR için 60 GUR arpa tarla sahibine ödeyecektir.

⁶⁴ G. Recai OKANDAN:a.g.m., 300.

⁶⁵ § 57 – 46) šuma re'um (SIPA) 47) a-na ša-am-mi 48) šenim (USDUHA) šu-ku-lim 49) it-ti be-el eqlim (A.ŠĀ) 50) la im-ta-gār-ma 51) ba-lum be-el eqlim (A.ŠĀ) 52) eqlam (A.ŠĀ) šenam (USDUHA) 53) uš-ta-ki-il 54) be-el-eqlim (A.ŠĀ) eqel (A.ŠĀ)-šu 55) i-iš-ši-id 56) rē'um (SIPA) ša i-na ba-lum 57) be-el eqlim (A.ŠĀ) 58) eqlam (A.ŠĀ) senam (USDUHA) 59) u-ša-ki-lu 60) e-le-nu-um-ma 61) BÜR. E 62) 20 ŠE.GUR 63) a-na be-el eqlim (A.ŠĀ) 64) i-na-ad-di-in

§ 58 - 65) šum-ma iš-tu šenum (USDUHA) 66) i-na ugarim (A.GĀR) 67) i-te-li-a-nim 68) ka-an-nu ga-ma-ar-tim 69) i-na abulim (KĀ.GAL) 70) it-ta-ah-la-lu 71) rē'um (SIPA) šenam (USDUHA) 72) a-na eqlim (A.ŠĀ) id-di-ma 73) eqlam (A.ŠĀ) šenam (USDUHA) 74) uš-ta-ki-il 75) rē'um (SIPA) eqel (A.ŠĀ) ú-ša-ki-lu 76) i-na-sa-ar-ma 77) i-na eburim (BURU) 78) BÜR .E Koll XVI 1) 60 SE.GUR 2) a-na be-el eqlim (A.ŠĀ) 3) i-ma-ad-da-ad

Yukarıda verdiğimiz kanun maddelerinden de anlaşılacağı gibi yapılan zararın tazmini, zararı yapan hayvanları idaresi altında bulunan kimseye yüklenmiştir. Ancak kanunlarda bu gibi zararların tazmini hususunda hayvan sahibinin sorumluluklarını da göz önünde bulundurulmaktadır. Yasada yer alan madde 250, 251 ve 252 bu hususa açıklık getirmektedir.⁶⁶

Madde - 250 Eğer bir öküz, sokakta giderken bir adama toslayıp ölümüne sebep olursa, o davada şikayet yoktur.

Madde – 251 Eğer bir adamın öküzü süsken ise (ve) bölgenin ilgilileri ni uyardıkları halde boynuzunu köreltmediyse, öküzüne sahip çıkmadıysa, o öküz, bey sınıfından birini süsüp ölümüne sebep olduysa 112 MANA gümüş verecektir.

Madde- 252 Ölen adamın kölesi için 1/3 MANA gümüş verecektir.

Şahıslara dayanan zararlardan dolayı meydana gelen borçlanma durumu ise aşağıda verdiğimiz kanun maddelerinde görebiliriz.⁶⁷

⁶⁶ § 250 – 44) šum-ma alpum (GU) šú (? su ?)-qá-am 45) i-na a-la-ki-šu 46) a-wi-lam 47) ik-ki-ip-ma 48) uš-ta-mi-it 49) di-nu-um šu-ú 50) ru-gu-um-ma-am 51) ú-ul i-šu

§ 251- 52) šum-ma alap (GU) a-wi-lim 53) na-ak-ka-pi-ma 54) ki-ma na-ak-ka-pu-ú 55) ba-ab-ta-šu 56) ú-še-di-šum-ma 57) qar-n-šu 58) la ú-šar-ri-im 59) alap (GU) -šu la ú-sa-an-ni-iq-ma 60) alpum (GU) šu-ú 61) mār (DUMU) a-wi-lim 62) ik-li-ip-ma 63) uš-ta-mi-it 64) ½ MA.NA kapsam (KÙ.BABBAR) 65) i-na-ad-di-in

§ 252 – 66) šum-ma warad (İR) a-wi-lim 67) 1/3 (?) MA.NA kapsam (KÙ.BABBAR) 68) i-na-ad-di-in

⁶⁷ § 53 – 7) šum-ma a-wi-lum 8) a-na kār (KAR) eqli (A.ŠÀ)-šu 9) du-un-nu-[n]lim 10) a-ah-šu id-di-ma 11) kar (KAR)-šu 12) la ú-dan-ni-in-ma 13) i-na karı (KAR)-šu 14) pi-tum it-te-ep-te 15) ù ugaram (A.GĀR) me-e uš-ta-bíl 16) a-wi-lim 17) ša i-na kārı (KAR)-šu 18) pi-tum ip-pé-tu-ú 19) še'am (ŠE) ša u-hal-li-qú 20) i-ri-a-ab

§ 54 - 21) šum-ma še'am (ŠE) ri-a-ba-am 22) la i-li-i 23) šu-a-ti 24) ù bi-š-šu 25) a-na kaspim (KÙ.BABBAR) 26) i-na-ad-di-nu-ma 27) DUMU.A.GĀR.MEŠ (māru ugarim?) 28) ša še (ŠE)-šu-nu 29) mu-ú ub-lu 30) i-zu-uz-zu

§ 55 - 31) šum-ma a-wi-lum 32) a-tap-pa-šu 33) a-na ši-qí-tim ip-te 34) a-ah-šu id-di-ma 35) eqel (A.ŠÀ) i-te-šu 36) me-e uš-ta-bíl 37) še'am (ŠE) ki-ma i-te-šu 38) i-ma-ad-da-ad

§ 56 - 39) šum-ma a-wi-lum 40) me-e ip-te-ma 41) ep-se-tim ša eqel (A.ŠÀ) i-te-šu 42) me-e uš-ta-bíl 43) BUR. E 44) 10 ŠE.GUR 45) i-ma-ad-da-ad

§ 59 - 4) šum-ma a-wi-lum 5) ba-lum be-el-karım (KIRI) 6) i-na kiri (KIRI) a-wi-lim 7) i-sa-am ik-ki-is 8) ½ MA.NA kapsam (KÙ.BABBAR) 9) i-ša-qal

Madde – 53 Eğer bir adam, tarlasının kenar (su) bendinin kuvvetlendirilmesinde ihmal gösterip, bendi sağlamlaştırmazsa ve bende delik açılırsa ve (ekim yapılacak) tarlayı su götürürse, bendinde delik açılan adam zarar gören arpayı ödeyecektir.

Madde – 54 Eğer, arpayı ödeme kudreti yoksa, kendisini ve malını para karşılığı verecekler (satacaklar) arpasını su götürmüş olan gllenmiş tarlanın adamları (elde edilen gümüşü) bölüşeceklerdir.

Madde – 55 Eğer bir adam, sulamak için bir kanal aarsa (ve onun bakımından) tembellik ederse (bu yüzden) yandaki tarlayı su basarsa ona (komşusunun yetiştirdiği kadar) arpayı ödeyecektir.

Madde – 56 Eğer bir adam, suyu açıp yandaki tarlanın işlerini su altında bırakırsa, her BUR için 10 GUR arpa ödeyecektir.

Madde – 59 Eğer bir adam, bahçe sahibi olmaksızın (izinsiz olarak) adamın bahçesinden ağaç keserse 1/2 MANA gümüş tartacaktır.

1.2. Akitlerden Doğan Borçlar

Hammurabi Kanunu borçların teşekkülü ile ilgili olmak üzere akitler hakkında da dikkate değer hükümleri ihtiva etmektedir. Kanunlar fertler arasında yapılan akitlerin içindeki taahhütlerin yerine getirilmesi keyfiyetine, tarafların akitlerin şartlarına uymalarına büyük önem vermiş, taahhütlerin yerine getirilmemesi ve akitlerde belirlenmiş şartlara riayet olunmaması halinde meydana gelecek zarardan buna sebebiyet verenlerin sorumlu tutulmalarını mümkün kılmıştır.

1.2.1. Menkul ve Gayrimenkullerden Doğan Borçlar

Hammurabi Kanununda satım akdiyle ilgili olmak üzere gerek menkul gerekse gayrimenkul malların satımı hakkında çeşitli hükümlere rastlanılmaktadır. Menkul malların satımında satılan malın onu satana ait olup olmaması ve satın alanın bu hususu bilip bilmemesi, satım akdinin hukuki neticeleri bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Yasada yer alan 9. madde bu hususla ilgilidir.

MADDE–9 Eğer eşyası kaybolan bir adam, kaybolan eşyasını bir adamın elinde yakalarsa, kaybolan eşya elinde yakalanan kimse “bunu bana bir satıcı verdi, şahitler önünde satın aldım ”derse, eşyası çalınan adam(da) “kaybolduğunu bilen şahit getireyim” derse, satın alan onu satanı ve önlerinde satın aldığı şahitleri getirirse, yargıçlar sözlerini inceler; önlerinde satış olan şahitler ile çalındığını bilen şahitler, bildiklerini tanrı önünde söyleyeceklerdir. Satan hırsızdır, öldürülecektir. Çalınmış eşyanın sahibi ise, çalınmış malını alacaktır. Satın alan, satanın mal ve mülkünden verdiği gümüşü alacaktır.⁶⁸

Görüldüğü gibi yasada satılan menkul malın hakiki sahibinin ve keza iyi niyet sahibi müşterinin haklarını koruyacak hükümler yer almıştır. Ayrıca yasada yer alan 10, 11,12 ve 13. maddelerde bahsettiğimiz bu hususta karşılaşılabilecek diğer olasılıklarla ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.⁶⁹

⁶⁸ § 9 - 70) šum-ma a-wi-lum Kol VII 71) ša mi-im-mu-šu hal-qú 2) mi-im-ma-šu 3) hal-qá-am 4) i-na qá-ti a-wi-lim 5) i-š-ša-ba-at 6) a-wi-lum ša hu-ul-qum 7) i-na qá-ti-šu 8) ša-ab-tu 9) na-di-na-nu-um-mi id-id-nam 10) ma-har ši-bi-mi 11) a-ša-am 12) iq-ta-bi 13) ù be-el hu-ul-qí-im 14) ši-bi mu-de 15) hu-ul-qí-ia-mi 16) lu-ub-lam 17) iq-ta-bi 18) ša-a-a-ma-nu-um 19) na-di-in 20) id-di-nu-šum 21) ù ši-bi 22) ša i-na mah-ri-šu-nu 23) i-ša-mu it-ba-lam 24) ù be-el hu-ul-qí-im 25) ši-bi mu-de hu-ul qí-šu 26) it-ba-lam 27) da-a-a-nu 28) a-wa-a-ti-šu-nu 29) i-im-ma-ru-ma 30) ši-bu ša mah-ri-šu-nu 31) ši-mu-um 32) i-š-ša-mu 33) ù ši-bu mu-de 34) hu-ul-q[i]-im 35) mu-du-sú-nu 36) ma-har i-lim 37) i-qá-ab-bu-ma 38) na-di-na-nu-um 39) šar-ra aq id-da-ak 40) be-el hu-ul-qí-im 41) hu-ul-uq-šu 42) i-le-qé 43) ša-a-a-ma-nu-um 44) i-na bi-it 45) na-di-na-nim 46) kasap (KÜ.BABBAR) is-qu-lu 47) i-le-qé

⁶⁹ §10 – 48) šum-ma ša-a-a-ma-nu-um 49)na-di-in 50)id-di-nu-šum 51) ù ši-bi ša i-na mah-ri-šu-nu 52) i-ša-mu 53) la it-ba-lam 54) be-el hu-ul-qí-im-ma 55) ši-bi mu-de 56) hu-ul-qí-šu it-ba-lam 57) ša-a-a-ma-nu-um 58) šar-ra-aq id-da-ak 59) be-el hu-ul-gí-im 60) hu-lu-uq-šu 61) i-le-qé

&11- 62) sum-ma be-el hu-ul-qí-im 63) si-bi mu-de 64) hu-ul-qí-su 65) la it-ba-lam Kol.VIII 1) sa-ar 2) tu-us-sa-am-ma id-ke (/di?) 3) id-da-ak

&12- 4) sum-ma na-di-na-nu-um 5) a-na si-im-tim 6) it-ta-la-ak 7) sa-a-a-ma-nu-um 8) i-na bi-it 9) na-di-na-nim 10) ru-gu-um-me-e 11) di-nim su-a-ti 12) adi (A.RA) 5-su 13) i-le-qe

MADDE- 10 Eğer satın alan kimse, onu vereni ve önünde satış yaptığı şahitleri getiremezse, çalınmış eşyanın sahibi ise kaybolduğunu bilen şahitler getirirse satın alan hırsızdır, öldürülecektir. Kaybolmuş eşyanın sahibi kaybolmuş eşyasını alacaktır.

MADDE- 11 Eğer, kaybolmuş eşyanın sahibi, kaybolan (eşyayı) bilen şahitler getirmese, o bir yalancıdır, iftira etmiştir, öldürülecektir.

MADDE- 12 Eğer, satan kimse kaderine gittiyse (öldüyse) satın alan, satanın mal ve mülkünden, o davanın kestiği hükmünün eş katını iddia edip alacaktır.

MADDE -13 Eğer o adamın şahitleri yanında değillerse, yargıçlar ona altı ay kadar bir süre tanıyacaklardır. Eğer altı ay içinde şahitleri çıkaramazsa o adam yalancıdır. O davanın cezasını yüklenecektir.

Hammurabi Kanunu gayrimenkullerin satımı hususunda bu hukuki muamelenin yazılı bir vesikaya dayandırılmasını bu hususun bir senede bağlanmasını zaruri kılmıştır. Yasanın 7. maddesinde görüldüğü gibi sadece gayrimenkul satım ve alımında değil herhangi bir şeyin alımında senet düzenlenmesi mecburi kılınıyordu.

MADDE- 7 Eğer bir adam ister gümüş, ister altın, ister erkek, ister kadın köle, ister öküz, ister koyun, ister eşek veya herhangi bir şeyi bir(hür) adamın oğlunun veya kölesinin elinden, şahitsiz veya senetsiz satın alır veya onu saklamak için alırsa, o adam hırsızdır, öldürülecektir.⁷⁰

&13- 14) sum-ma a-wi-lum su-u 15) si-bu-su la qer-bu 16) da-a-a-nu a-da-nam 17) a-na ITU.6.KAM 18) i-sa-ak-ka-nu-sum-ma 19) sum-ma i-na ITU.6.KAM 20) si-bi-su la ir-de-a-am 21) a-wi-lum su-u 22) sa-ar 23) a-ra-an di-nim su-a-ti 24) it-ta-na-as-si

⁷⁰ § 7- 41) şum-ma a-wi-lum 42) lu kapsam (KÜ.BABBAR) 43) lu hurāŝam (GUŝKIN) 44) lu wardam (İR) lu atmam (GEMÉ) 45) lu alpam (GU) lu immeram (UDU) 46) lu imēram (ANşE)

Gayrimenkul malların satımı peşin para ile olduğu gibi veresiye de olabiliyordu. Eğer bir gayrimenkul peşin para ile satılmışsa bu durumda, bedelin ödenmesi anında tanzim kılınan senedin alıcıya teslimi gerekirdi. Gayrimenkullerin veresiye satılması halinde ise, gayrimenkullerin bedeli olan parayı o gayrimenkülü satan kimseye onu satın alan borçlanmış olur ve borcun miktarı da tanzim kılınan senette belirtilirdi.⁷¹

Kanunda gayrimenkullerin satımında, satıcıya sattığı gayrimenkulünü, onu satın alandan geri almak hakkı da tanımıştır. Hatta yalnız gayrimenkulünü satan değil, onun akrabaları da satılan gayrimenkülü bedeli karşılığında onu satın alandan tekrar satın alabilirler, satılan gayrimenkulün bedeli karşılığında iadesini onu satın alandan isteyebilirlerdi.

Menkul ve gayrimenkul malların her ikisinin de bağışlanabileceğini kabul eden Hammurabi Kanunu, bu hukuki muamelenin şahitler huzurunda yapılmasını ve yazılı bir vesikaya dayandırılmasını mecburi kılmıştır. Kanunlara göre bağışlama ancak bir mecburiyet karşısında yapılırdı. Kendisine bağışlamada bulunulan kimse, bağışlayana her sene belli bir şey ödemekle veya ona bakmakla yükümlü tutulurdu. Bu mükellefiyetin yerine getirilmemesi halinde bağışlama taahhüdü geçersiz olunurdu. Kendisine bağışlamada bulunulan kimsenin, bağışlayana onun yaşamasına yetecek miktarda bir gayrimenkülü tahsis eylemek suretiyle ona karşı olan mecburiyetini bir defada yerine getirmesi de mümkündü.

MADDE -148 Eğer bir adam bir kadınla evlenir, kadını ağır bir hastalık yakalarsa, ikinci biriyle evlenmeye karar verip evlenirse, ağır

47) ù lu mi-im-ma šum-šu 48) i-na qà-a mār (DUMU) a-wi-lim 49) ù lu warad (İR) a-wi-lim 50) ba-lum ši-bi 51) ù ri-ik-sa-tim 52) iš-ta-am 53) ù lu a-na ma-ša-ru-tim 54) im-hu-ur 55) a-wi-lim šu-ú 56) šar-ra-aq id-da-ak

⁷¹ G. Recai OKANDAN:a.g.m., 301.

hastalığa tutulan karısı boşamayacaktır (o kadın) yaptığı evde oturacaktır. Sağ kaldıkça ona bakacaktır.⁷²

1.2.2. Kira Akitlerinden Doğan Borçlar

Hammurabi Kanununda kira akdi ile ilgili hükümlere de sıkça rastlanılmaktadır. Bu akit yazılı bir vesikaya dayandırılır ve bu vesikaya kiraya verenin veya kiracının isimleri, kiranın müddeti, kira bedeli, akdin başlangıç ve bitiş tarihleri yazılıyordu. Böylece, kiralanan şeyin bir ikametgâh mahalli olması ve kiracının evi tahliye mecbur edilmesi halinde kiraya verenin, kiralayana vereceği tazminatla kiralayan tarafın da kira akdinin bahis onulan evde oluşacak zarardan dolayı kiraya verene verilecek tazminat miktarı da tanzim kılınan mukavelede gerçekleşirdi.⁷³

Kira sözleşmeleri genellikle bir yıllığına yapılıyordu ve kira da bu süre için kararlaştırılıyordu. Kira, evin büyüklüğüne ve niteliklerine, ayrıca da konumuna göre belirleniyordu. Bir kentin gözde yerlerindeki evler pahalıydı kiraları; dış mahalleler ya da kent dışındakilerden daha yüksekti. Kira çoğunlukla kiralama süresinin bitiminde ödeniyordu. Ancak kira sözleşmesi yapılırken kira tutarının yarısına kadar bir pay verilebiliyordu.⁷⁴

Hammurabi Kanununa göre, kira akdinde belirli bir şeyin kiralınması keyfiyeti, kira müddetinin çok uzun olması halinde bile, kiracının lehine sonuç verecek hiçbir hukuki netice doğurmazdı. Gayrimenkulünü belirli bir süre ile kiraya veren bir kimse bu sürenin bitiminde gayrimenkulünün tahliyesini her zaman kiracıdan isteyebilirdi.⁷⁵ Hatta yasada kiralanan gayrimenkulün ev olması halinde, kiralayanın sürmekte olan bir kira sözleşmesi sırasında

⁷² § 148 – 65) *šum-ma a-wi-lum* 66) *aš-ša-tam* 67) *i-hu-uz-ma* 68) *la'a-bu-um* 69) *iš-ša-ba-as-sí* 70) *a-na ša-ni-tim* 71) *a-ha-zi-im* 72) *pa-ni-šu* 73) *iš-ta-ka-an* 74) *i-ih-ha-az* 75) *aš-ša-sú* 76) *ša la-a'-bu-um* 77) *iš-ba-tu* 78) *ù-ul i-iz-zi-ib ši* 79) *i-na bit (E) i-pu-šu* 80) *uš-ša-am-ma* 81) *a-di ba-al-ta-at at-ta-na-aš-ši-ši*

⁷³ G. Recai OKANDAN: a.g.m., 302.

⁷⁴ Horst KLENGEL: a.g.e., 220.

⁷⁵ G. Recai OKANDAN: a.g.m., 302.

müddetin dolmasından evvel kiraladığı evin boşaltılmasını kiracıdan talep etme hakkı yer almaktadır.

“Eğer bir ev sahibi, evinde bir kiracı oturtuyorsa ve oturan adam mukavelesinin gümüşünün bütün yıllığını (bir yıllık kirasının tamamını) ev sahibine ödediyse, ev sahibi kiracıya, günü dolmadan önce çıkmasını söylerse, ev sahibi günü dolmadan kiracıyı evinden çıkarttığı için kiracının ona verdiği gümüşten (paradan).....[onu eksiltir].”⁷⁶

Görüldüğü gibi yasada yer alan bu maddeye göre kiralayan kiracıya kira bedelini geri ödemek zorundadır. Bu nedenle Eski Babil Döneminde kiracı ve kiralayan ilişkilerinin rolü hiç de küçük değildi ve bazı anlaşmazlıklarda mahkemeden kesin sonuç alınıncaya kadar mücadele devam ediyordu⁷⁷

Yasada yer alan madde 36 ve 37’ye göre üzerinde yükümlülük bulunan evlerin satın alınması kesinlikle yasaklanmaktadır. Eğer biri böyle bir evi satın alırsa buna karşın ödemiş olduğu her şeyi yitiriyordu.

MADDE -36 Bir asker, bir balıkçı ve bir vergi yükümlüsünün tarlası, bahçesi ve evi gümüşe (para karşılığı) verilmeyecektir (satılmayacaktır).⁷⁸

MADDE -37 Eğer bir adam, bir askerin, bir balıkçının veya bir vergi mükellefinin tarlasını, bahçesini veya evini satın alırsa, tableti

⁷⁶ 1) šum-[ma be-el bītim (É) ? ?] 2) wa[aš-ša-ba-am ? ?] 3) i [(?) -na bīti(E) -šu (??)] 4) ú [(?) -še-ši-ib-ma(??)] 5) a-wi-lum aš-bu-um 6) kasap (KÜ.BABBAR) riskī(? KA.KEŠDA)[-šu] 7) ga-am-ra-am 8) ša ša-na-[at] 9) a-na be-el [bītim (É)] 10) id-di-[in] 11) be-el bītim (E) a-na wa-as-[sa-bi-im] 12) i-na u -mi-[su] 13) la ma-lu-tim wa-sa-[am] 14) iq-ta-bi 15) be-el bītim (É) ša-[šum] 16) wa-aš-ša-[ba-am] 17) i-na u -m [i-šu] 18) la ma-lu-[tim-ma] 19) i-na bīti(E) -šu ú -[še-šu-u(?)] 20) i-na kaspim (KÜ.BABBAR) ša wa-aš-ša-b [u-um] 21) id-di-[nu-šum(?)] 22) [...]x [...] ...

⁷⁷ Horst KLENGEL: a.g.e., 222.

⁷⁸ § - 36- 5) eqlum (A.ŠĀ-um) kirūm (KIRI) ù bītum (É) 6) ša rēdim (UKU.US) ba’rim (ŠU.KU) 7) ù na-ši bi-il-tim 8) a-na kaspim (KÜ.BABBAR) 9) ù-ul i(/in)-na-ad-di-in

(sözleşmesi) kırılacaktır. Gümüşten ödediği parayı kaybedecektir. Tarla, bahçe ev sahibine dönecektir.⁷⁹

Hammurabi Kanununda arazi, tarla, meyve bahçesi gibi gayrimenkullerin kiralanması neticesinde oluşan borçlanma ile ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır. Mesela, bir arazinin kiralanmasında kiracının ödeyeceği kira bedeli ve kira müddeti hakkında o arazinin işlenmiş veya işlenmemiş olmasına göre ayrı ayrı hükümler bulunmaktadır.

İşlenmiş bir arazi kira akdinin mevzuunu oluşturuyorsa bu durumda kiracı arazi sahibine belirli zamanlara belirli bir kira bedeli öderdi. Eğer kiralanan gayrimenkul işlenmemiş bir arazi ise, bu durumda kiracı ilk sene hiçbir şey ödemez, ikinci senede ekseriyetle hiçbir şey vermez, ancak üçüncü sene tespit edilen kira bedelini öderdi.⁸⁰ Herhalde bu toprağın işlenmesinin güç olduğu kiralamanın ilk yılında henüz bir ürün beklenemeyeceğinin göz önüne alınmasından dolayıdır. Kira müddeti hususunda ise, işlenmiş bir arazinin icarında normal süre bir yıldır. Eğer işlememiş bir arazi kiraya verilmişse, bu durumda kira müddeti üç senedir. İşlenmiş bir arazi tarla ile birlikte kiraya verilmişse, icar müddeti yine üç senedir. Kiracının kiraladığı bir bahçede meyve fidanları dikmesi halinde kira müddeti beş senedir.

MADDE -60 Eğer bir adam, bir tarlayı ağaç dikmek üzere, bahçivana verirse, bahçivan bahçeye (ağaç) dikerse dört yıl bahçeyi

⁷⁹ § - 37- 10) *šum-ma a-wi-lum* 11) *eqlqm* (A.ŠÀ) *kirâm* (KIRI) *ù bītam* (E) 12) *ša rēdim* (UKU.US) *bā'irim* (ŠU.KU) 13) *ù na-ši bil-tim* (GUN) 14) *iš-ta-am* 15) *tup-pa-šu* 16) *ih-he-ep-pı* 17) *ù i-na kaspī* (KÜ.BABBAR)-*šu* 18) *i-te-el-li* 19) *eqlum* (A.ŠÀ) *kirûm* (KIRI) *u bītum* (É) 20) *a-na be-lí-šu* 21) *i-ta-ar*

⁸⁰ G. Recai OKANDAN: a.g.m., 302.

yetiştirecek, beşinci yıl bahçe sahibi ile bahçıvan bunu eşit olarak bölüşecekler, bahçe sahibi hissesini seçip alacaktır.⁸¹

Hammurabi Kanununa göre, arazi, tarla, bahçe gibi gayrimenkullerin kiralanmasında, gayrimenkullerin kiracının elde ettiği mahsulden, mal sahibinin bir miktar hisse alması şartıyla da kiralanabilmesi yer almaktadır. Yani tarlanın kiralanması sonucu elde edilen gelirin yarısını veya üçte birini mal sahibi alırdı. Meyve bahçelerinden elde edilen gelirin ise üçte bir ve üçte ikisini alırdı.

MADDE-46 Eğer tarlasının kira karşılığı olan gelirini almadıysa (fakat) yarıya yahut 1/3 hisseye tarlasını verdiyse, tarlada yetişen arpayı, tarlayı işleyen ile tarla sahibi (belli) bir orantı içinde bölüşeceklerdir.⁸²

MADDE -64 Eğer bir adam, bahçesini tohumlamak için bahçıvana verse, bahçıvan bahçeyi (elde) tuttuğu sürece (kira olarak) ürünü 2/3 nü bahçe sahibine verecek, 1/3 nü kendisi alacaktır.⁸³

Hammurabi Kanunu, arazi ve tarla gibi gayrimenkullerin kiralanmasında, kiracıyı kiraladığı toprağı işlemekle mükellef tutmaktadır. Bu husustaki ihmellere karşı kanunda toprak sahibinin menfaatleri korunmuştur. Yasa koyucu göze çarparak ölçüde tarlanın mutlaka işlenmesini savunmaktadır. Çünkü Babil'de verimli toprak çok sınırlıydı ve bir yandan artan nüfus öte yandan toprağın tuzlanması nedeniyle tarlanın verimindeki

⁸¹ § - 60 - 10) šum-ma a-wi-lum 11) eqlam (A.ŠÀ) a-na kirîm (KIRI) zá-qa-pí-im 12) a-na nukaribbim (NU.KIRI) id-di-in 13) nukaribbum (NU.KIRI) 14) kirâm (KIRI) iz-qú-up 15) MU.4.KAM 16) kirâm (KKIRI) ú-ra-ab-ba 17) i-na ha-mu-uš-tim 18) ša-at-tim 19) be-el kirîm (KIRI) 20) ú nukaribbum (NU.KIRI) 21) mi-it-ha-ri-iš 22) i-zu-zu 23) be-el kirîm (KIRI) 24) zitta (HA.LA)-šu 25) i-na-sà-aq-ma 26) i-le-qé

⁸² &-46 47) sum-ma bilat (GUN) eqli /A.SA)-su 48) la im-ta-har 51) eqlam (A.SA) id-di-in 52) se'am (SE) sa i-na eqlim (A.SA) 53) ib-ba-as-su-u 54) er-re-sum 55) u be-el eqlim (A.SA) 56) a-na ap-si-te-em 57) i-zu-uz-zu

⁸³ § - 64 58) šum-ma a-wi-lum 59) kirâ (KIRI)-šu 60) a-na nukaribbim (NU.KIRI) 61) a-na ru-ku-bi-im 62) id-di-in 63) nukaribbum (NU.KIRI) 64) a-di kirâm (KIRI) ša-ab-tu 65) i-na bi-la-at kirîm (KIRI) 66) ši-it-ti-in 67) a-na be-el kirîm (KIRI) 68) i-na-ad-di-in 69) ša-lu-uš-tam 70) šu-ú i-le-qe

düşme eğilimi eldeki topraktan olabildiğince yararlanmayı zorunlu kılıyordu.⁸⁴ Bu yüzden tarımsal çalışmaların ihmal edilmesi ağır bir suç olarak cezalandırılıyor ve borçlu tarladan ürün almamasına karşın tam ödeme yapmakla yükümlü tutuluyordu. Yasada yer alan 42, 43 ve 65. maddeler bahsettiğimiz hususu içermektedir.⁸⁵

MADDE -42 Eğer bir adam, bir tarlayı işlemek üzere kiralarsa (fakat) tarlada arpa yetişmezse ve tarlada iş yapmazsa bu ispat edilecek ve (bitişik) komşusunun (ürünü) oranında arpayı tarla sahibine verecektir.

MADDE -43 Eğer tarlayı işlemeyip gen bıraktıysa tarla sahibine, (bitişik) komşusundaki gibi arpa verecektir. Gen bıraktığı tarlada gen bozacak, diziye (arka) ekim yapacak, tarla sahibine iade edecektir.

MADDE -65 Eğer bahçıvan, bahçeyi tohumlamadıysa ve (bu yüzden) ürün azaldıysa bahçıvan bahçe ürününü bitişik bahçeye göre sayacaktır.(ödeyecektir)

MADDE -44 Eğer bir adam, gen bir tarlayı üç yıl içinde açmak üzere kiraladıysa, (fakat) kol atıp (tembelleşip) tarlayı açmazsa dördüncü yıl tarlada gen bozacak, kesek kıracak ve arka ekim yapacak tarla sahibine iade edecektir. Her 18 İKU için 10 GUR arpa sayacaktır (ölçecektir).⁸⁶

⁸⁴ Horst KLENGEL: a.g.m., 216.

⁸⁵ § - 42 63) šum-ma a-wi-lum 64) eqlam (A.ŠÁ) a-na er-re-šu-tim 65) ú-še-ši-ma 66) i-na eqlim (A.ŠÁ) še'am (ŠE) la uš-tab-ši 67) i-na eqlim ši-ip-ri-im Kol XIII 1) la e-pé-ši-im 2) ú-ka an-nu šu-ma 3) še'am (ŠE) ki-ma i-te-šu 4) a-na be-el eqlim (A.ŠÁ) 5) i-na-ad-di-in § - 43 6) šum-ma eqlam (A.ŠÁ-am) la i-ri-iš-ma 7) it-ta-di 8) še'am (ŠE) ki-ma it-te-šu 9) a-na be-el eqlim (A.ŠÁ) 10) i-na-ad-di-in 11) ù eqlam (A.ŠÁ) ša id-du-ú 12) ma-a-a-ri 13) i-ma-ah-ha-aš 14) i-ša-ak-ka-ak-ma 15) a-na be-el eqlim (A.ŠÁ) 16) ú-ta-ar § - 65 71) šum-ma nukaribbum (NU.KIRI) 72) kirâm (KIRI) la ú-ra-ak-ki-ib-ma 73) bi-il-tam um-ta-ti 74) nukaribbum (NU.KIRI) 75) bi-la-at kirîm (KIRI) 76) a-na<be-el kirîm (KIRI) ki-ma> i-te-šu

⁸⁶ § - 44 17) šum-ma a-wi-lum 18) eqel (A.ŠÁ) nidutim (KANKAL) 19) a-na MU.3.KAM 20) a-na te-ep-ti-tim 21) ú-še-ši-ma 22) a-ah-šu id-di-ma 23) eqlam (A.ŠÁ) la-ip-te-te 24) i-na re-bu-tim 25) ša-at-tim 26) eqlam (A.ŠÁ) ma-a-a-ri 27) i-ma-ah-ha-aš 28) i-mar-ra-ar 29) ù i-ša-

Görüldüğü gibi yasada yer alan bu maddede yeni açılan araziyi kiralamada ihmalde bulunan kişi, tarlayı hiçbir kazanç sağlamadan işlenecek duruma getirmekle zorunlu tutulduğu gibi bir ailelik tarla başına 10 GUR buğday yani kira belgelerinde istenenden daha fazla bir oran vermekle yükümlü kılınıyordu. Kuşkusuz bu durumda kiracı bu bedeli ancak işlediği başka toprakların ürününden ya da buğdayı borç olarak ödeyebilirdi. Demek ki Hammurabi tarla ve bahçe kiralayıp işlerini ihmal edenlere karşı böylesine katı maddelerle önlem almak zorunda kalmıştır.

Kanunda yer alan 45. maddeye göre kiracının sorumluluğu olmaksızın kötü ürün elde edilmesi, örneğin ürün tarladayken su baskınına uğraması durumunda zarar tarlayı işleyen kiracındır.

MADDE -45 Eğer bir adam, tarlasını ürün almak üzere kiraya verirse, tarlasının ürününü alır (fakat) sonra tarlayı su basarsa veya sel götürse, zarar (tarlayı) işleyenindir.⁸⁷

46. maddeye göre ise, tarla sahibine kira ürününün yarısı ya da üçte birinden söz edilmektedir. Henüz ödenmemişse, felaketten kurtulan tahıl kiracı ile kiralayan arasında yaptıkları sözleşmeye göre paylaşılacağı belirtilmektedir.

MADDE -46 Eğer tarlanın kira karşılığı olan gelirini almadıysa (fakat) yarıya yahut 1/3 hisseye tarlasını verdiyse, tarlada yetişen arpayı, tarlayı işleyen ile tarla sahibi (belli) bir orantı içinde bölüşeceklerdir.⁸⁸

ak-ka-ak-ma 30) a-na be-el eqim (A.ŞÀ) 31)ú-ta-ar 32) ù BÙR .E 33) 10 ŠE.GUR 34)i-ma-a[d-da]-ad

⁸⁷ § - 45 35) šum-ma a-wi-lum 36) eqel (A.ŞÀ)-šu a-na bitlim (GUN) 37) a-na er-re-ši-im 38) id-di-in-ma 39) ù bilat (GUN) eqli (A.ŞÀ)-šu 40) im-ta-ha-ar 41) wa-ar-ka eqlam (A.ŞÀ) 42) Adad (IŠKUR) ir-ta-hi-iş 43) ù lu bi-ib-bu-lum 44) it-ba-al 45) bi-ti-iq-tum 46) ša er-re-si-im-ma ⁸⁸ &46- 47) šum-ma bilat (GUN) eqli (A.ŞÀ)-šu 48) la im-ta-har 51) eqlam (A.ŞÀ) id-di-in 52) še'am (ŠE) ša i-na eqlim (A.ŞÀ) 53) ib-ba-aš-šu-u 54) er-re-šum 55) ù be-el eqlim (A.ŞÀ) 56) a-na ap-ši-te-em 57) i-zu-uz-zu

Tarlanın sel baskınına uğramasında doğal bir afet söz konusu değil de bir başka çiftçinin ihmali var ise, bu durumda bu çiftçi zarara uğrayanın zararını karşılamak durumundadır.

Hammurabi Kanununda doğal afetler sonucunda tarladaki ürünün heba olması durumunda borçlu çiftçi ve alacaklı arasında yapılmış akitte madde 48'de yer aldığı gibi değişikliği öngörmektedir.

MADDE -48 Eğer bir adamın borcu varsa (fakat) tarlasını fırtına tanrısı su altında bırakırsa veya sel götürürse yahut susuzluktan tarlada arpa yetişmezse, o yıl arpayı alacaklıya ödemeyecektir. Tableti (vesikası) islatılacak (silinecek) ve o yıl faiz vermeyecektir.⁸⁹

Hammurabi Kanununda tarladan ürün alınmaması durumunda borçlu ve alacaklı arasında yapılmış olan akitte değişiklik olmayacağı 52. maddede belirtilmiştir.

MADDE- 52 Eğer (tarlayı) işleyen tarlada arpa veya susam yetiştirmediyse (mahsul olmadıysa) sözleşmesi değişmeyecektir.⁹⁰

Kanunda yer alan başka maddeler alacaklılara, borçluların tüm ürününe el koymayı ya da elinden bütün toprağı alarak hasat etmeyi yasaklamıştır. Kanuna göre hasadı borçlu yapmalı ve sonra tarlanın ürününden alacaklıların borcunu ödemeliydi ve eğer bunu gümüş olarak yapamıyorsa, o zaman alacaklının tahıl ya da diğer tarla ve bahçe ürünlerini de kabul etmesi gerekiyordu.

⁸⁹ § - 48 71) šum-ma a-wi-lum 72) hu-bu-ul-lum 73) e-li-šu Kol. XIV 1) i-ba-aš-ši-ma 2) eqel (A.ŠÀ)-šu 3) Adad (IŠKUR) 4) ir-ta-hi-iš 5) ù lu-ú bi-ib-bu-l[u]m 6) it-ba-al 7) ù lu-ú i-na la me-e 8) še'um (ŠE) i-na qlim (A.ŠÀ) 9) la it-tab-ši 10) i-na ša-at-tim šu-a-ti 11) še'am (ŠE) a-na be-el hu-bu-ul-li-šu 12) ù-ul ú-ta-ar 13) tup-pa-šu 14) u-ra-at-ta-ab 15) ù ši-ib-tam 16) ša ša-at-tim šu-a-ti 17) ú-ul i-na-ad-di-in

⁹⁰ § - 52 1) šum-ma er-re-šum 2) i-na eqlim (A.ŠÀ) še'am (ŠE) 3) ù lu šamaššammam (ŠE.GIŠ.Í) 4) la uš-tab-ši 5) ri-ik-sa-ti-šu 6) ú-ul i-in-ni

MADDE -66 Eğer bir adam, bir tüccardan gümüş (para) alırsa, tüccarı (parayı) geri isterse ve verecek hiçbir şeyi yoksa, tohumlamadan sonra bahçesini tüccara verip, ona “bahçede gümüşünün (paran) karşılığı ne kadar hurma varsa götür” derse (ve) o tüccar razı olmazsa bahçede ne kadar hurma varsa, bahçe sahibi onu alacaktır. Gümüş ve faizi tabletine göre tüccara ödeyecek, tarlada yetişmiş olan fazla hurmayı da bahçe sahibi alacaktır.⁹¹

Eski Babil Devleti'nin küçük çiftçilerinin üretiminin işlerliğine ve artan borçlanmadan zarar görmemesine ne denli önem verildiği yasadaki mevcut maddelerden anlaşılmaktadır.

Hammurabi Kanununu ziraat işlerinde çalıştırılmak üzere hayvanların da kira akdine mevzu olabileceklerini kabul etmektedir. Hayvanlar için tespit edilen kira bedeli kanunda yer alan 242, 243, 268, 269, 270 ve 271. maddelerde olduğu gibi hayvanın cinsine göre değişmektedir.⁹²

MADDE -242 Eğer bir adam, bir öküzü bir yıllığına kiralarsa, dip öküzün (sabana bağlı öküzün) emeği karışlığı 4 GUR arpa

⁹¹ § - 66- 1) šum-ma a-wi-lum 2) kapsam (KÜ.BABBAR) it-ti tamkārīm (DAM.GĀR) il-qe-ma 3) tamkār (DAM.GĀR)-šu 4)i-si-ir-šu-ma 5)mi-im-ma ša na-da-nim 6) la i-ba-aš-ši-šum 7) kirā (KIRI)-šu iš-tu tar-ki-ib-tim 8) a-na tāmkarīm (DAM.GĀR) 9) id-di-in-ma 10) suluppī (ZÚ.LUM) ma-la i-na kirīm (KIRI) 11) ib-ba-aš-šu-u 12) a-na kaspī (KÜ.BABBAR)-ka 13) ta-ba-al iq-bi-šum 14) tamkārūm (DAM.GĀR) šu-ú 15) ú-ul im-ma-gār 16) suluppī (ZÚ.LUM) ša i-na kirīm (KIRI) 17) ib-ba-aš-šu-u 18) be-el kirīm (KIRI)-ma 19) i-le-qé-ma 20) kapsam (KÜ.BABBAR) ú šibas (MĀŠ)-sú 21) ša pī(KA) tup-pī-šu 22) tamkāram (DAM.GĀR) i-ip-pa-al-ma 23) suluppī (ZÚ.LUM) wa-at-ru-tim 24) ša i-na kirīm (KIRI) 25) ib-ba-aš-šu-u 26) be-el kirīm (KIRI)-ma 27) i-le-eq-qé

⁹² § - 242 85) šum-ma a-wi-lum <alpam(GU) > 86) a-na MU.1i-gur 87) idī(A) alpim ša warka (GU. Á (oku DA).ÛR. RA) 88) 4 ŠE. GUR

§ - 243- 89) idī(Á) alpim ša qabla (GU. ÁB. MURUB. SAG) 90)3 ŠE. GUR a-na be-lí-šu 91) i-na-ad-di-in

§ - 268 90) šum-ma a-wi-lum alpam (GU) 91) a-na di-a-ši-im i-gur 92) 2 sâ še'um (ŠE) idū (Á)-šu

§ - 269 93) šum-ma imeram (ANŠE) 94) a-na di-a-ši-im i-gur 95) 1 sūt še'um (ŠE) idū (A)-šu

§ - 270 96) šum-ma urīsam (MAŠ) 97) a-na di-a-ši-im i-gur 98) 1 qa (SÍLA) še'um (ŠE) idū (Á)-šu

§ - 271) 99) sum-ma a-wi-lum 100) AB.GU .HA (sugullam ?) ereqqam (MAR.GID.DA) 101) u mu-ur-te-di-sa i-gur Kol XLVI (Ay.XXIII) 1) i-na U .1.KAM 3 parsikat se'am (SE) 2)i-na-ad-di-in

MADDE -243 Orta öküzün bedeli karşılığı 3 GUR arpa sahibine verecektir.

MADDE- 268 Eğer bir adam bir öküzü harman (dövmek) için kiralarsa, bedeli 2 sutum arpadır.

MADDE–269 Eğer bir eşeği (harman) dövmek için kiralarsa karşılığı 10 qu arpadır.

MADDE - 270 Eğer bir keçiyi (harman) dövmek için kiralarsa, bedel, 1 qa arpadır.

MADDE - 271 Eğer bir adam, sığır, araba ve sürücüsünü kiralarsa günde 10 qu arpa verecektir.

Yasada yer alan 272. madde ise araba kiralınması ile ilgilidir.

Madde - 272 Eğer bir adam yalnız araba kiralarsa, günde 40 qu ödeyecektir.⁹³

Kiralanan bir hayvanın ölümü veya sakatlanması halinde kiracı ve kiralayanın hakları da yasada yer alan 244, 245, 246, 247, 248 ve 249. maddelerde açıklanmıştır.⁹⁴

⁹³ § - 272- 3) šum-ma a-wi-lum 4) ereqqam (MAR.GÍD.DA)-ma 5) a-na ra-ma-ni-ša i-gur 6) i-na U₄.1.KAM 4) ša se'am (ŠE) 7) i-na-ad-di-in

⁹⁴ § - 244- 1) šum-ma a-wi-lum 2) alpam (GU₄) imēram (ANŠE) i-gur-ma 3) i-na še-ri-im 4) nešum (UR.MAH) id-du-uk-šu 5) a-na be-lí-šu-ma

§ - 245- 6) šum-ma a-wi-lum 7) alpam (GU₄) i-gur-ma 8) i-na me-gu-tim 9) ù lu i-na ma-ha-ší-im 10) uš-ta-mi-it 11) alpam (GU₄) ki-ma alpim (GU₄) 12) a-na be-el alpim (GU₄) 13) i-ri-a-ab &-246-14) šum-ma a-wi-lum 15) alpam (GU₄) i-gur-ma 16) šep (GÌR)-šu iš-te-bi-ir 17) ù lu la-bi-a-an-šu 18) it-ta-ki-is 19) alpam (GU₄) ki-ma alpim (GU₄) 20) a-na be-el alpim (GU₄) 21) i-ri-a-ab

§ - 247- 14) šum-ma a-wi-lum 23) alpam (GU₄) i-gur-ma 24) ĩn (IGI)-šu uh-tap-<pí>-id 25) kapsam (KÚ.BABBAR) mi-ši-il sĩmĩ(ŠĀM)-šu 26) a-na be-el alpim (GU₄) 27) i-na-ad-di-in

MADDE -244 Eğer bir adam, bir öküz (veya) bir eşek kiralarsa ve kırdada arslan onu öldürürse, (zarar) sahibinindir.

MADDE -245 Eğer bir adam, bir öküz kiralayıp ihmal ile veya dayakla ölümüne sebep olursa, öküz sahibine, öküz yerine öküz ödeyecektir.

MADDE – 246 Eğer bir adam bir öküz kiralayıp ayağını kırar, oyun liflerini eserse öküz sahibine öküz yerine öküz ödeyecektir

MADDE -247 Eğer bir adam, öküz kiralayıp gözünü kör ederse fiyatının yarısı kadar gümüşü öküzün sahibine verecektir.

MADDE -248 Eğer bir adam, bir öküz kiraladığı boynuzunu kırar, uruğunu eser veya sırtının etini sıyrırırsa fiyatının ¼'nü gümüş olarak verecektir.

MADDE – 249 Eğer bir adam, bir öküz kiraladığı ve öküzü tanrı çarpar,(hastalanır), ölürse öküzü kiralayan adam tanrı yemini edip, serbest kalacaktır.

Hammurabi Kanunu çeşitli işlerde çalıştırılmak üzere kiralanan işçilerin kira bedelleri ve bu işçilerin yükümlülüklerini içeren maddelere de yer vermektedir. Ücret ödenmesi karşılığı hizmet kiralama ancak Eski Babil Döneminde tam belirginliğe ulaşmıştır ve daha önceki koşullara, özellikle de III. Ur döneminkilere oranla bir dizi yeni özellik taşımaktadır. Şöyle ki üründen pay verme sözüyle hareket edilmeyip çoğunlukla gümüş olarak bir ücret

§ - 248- 28) šum-ma a-wi-lum 29) alpam (GU₄) i-gur-ma 30) qarān (ŠI)-šu iš-bi-ir 31) zibbas (KUN)-šu it-ta-ki-is 32)u lu sasalla (SA.SAL)-su 33) it-ta-sa-ag/ak/aq(oku ah?) 34) kapsam (KÜ.BABBAR) IGI.5 GÁL sīmī (SĀM)-šu 35) i-na-ad-di-in

§ - 249–36) šum-ma a-wi-lum 37) alpam (GU₄) i-gur-ma 38) i-lum im-ha-sú-ma 39) im-tu-ut 40) a-wi-lum ša alpam (GU₄) i-gu-ru 41) ni-iš i-lim 42) i-za-kar-ma 43) ú-ta-aš-šar

belirlenip işçiyi kiralayanlarla sözleşmeler yapılmıştır.⁹⁵ Hammurabi Kanununda çeşitli işlerde çalıştırılmak üzere kiralanan işçilerin kira bedelleri 239,257, 258, 261, 273, 274 ve 275 maddelerde yer almıştır.⁹⁶

MADDE -239 Eğer bir adam bir gemici kiralarsa, yılda ona 6 GUR arpa verecektir.

MADDE - 257 Eğer bir adam, bir çiftçi kiralarsa ona bir yıl için 8 GUR arpa verecektir.

MADDE – 258 Eğer bir adam, bir sığırtmaç kiralarsa bir yıl için 6 GUR arpa verecektir.

MADDE – 261 Eğer bir adam, sığır ve koyun sürüsünü gütmek için bir çoban kiralarsa ona bir yılda 8 GUR arpa verecektir.

⁹⁵Horst KLENGEL: a.g.e., 88.

⁹⁶ § 239- 62) šum-ma a-wi-[lu]m 63) malaham (MÁ.LAH₆) i-gur 64) 6 [ŠE.GUR] 65) i-na ša-na-at 66) i-na-ad-di-iš-[šum]

§ 257-101) šum-ma a-wi-lum Kol.XLV (Ay. XXII) 1) ikkaram (ENGAR) i-gur 2) 8 ŠE.GUR 3) i-na MU.1.KAM 4) i-na-ad-di-iš-šum

§258- 5) šum-ma a-wi-lum 6) kullizam (ŠA.GU₄) i-gur 7) 6 ŠE.GUR 8) i-na MU.1.KAM 9) i-na-ad-di-iš-šum

&261- 21) šum-ma a-wi-lum 22) nāqidam (NA.GADA) a-na ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) 23) ù sēnim (USDUHA) 24) re-em i-gur 25) 8 ŠE.GUR 26) i-na MU.1.KAM 27) i-na-ad-di-iš-šum

§273- 8) šum-ma a-wi-lum 9) agram (HUN.GÁ) i-gur 10) iš-tu re-eš sa-at-tim 11) a-di ha-am-ši-im warhim (ITU-im) 12) 6 uttet (ŠE) kapsam (KÜ.BABBAR) 13) i-na U₄.1.KAM 14) i-na-ad-di-in 15) iš-tu ši-ši-im warhim (ITU-im) 16) a-di ta-aq-ti-DA (oku it) ša-at-tim 17) 5 uttet (ŠE) kapsam (KÜ.BABBAR) 18) i-na U₄.1.KAM 19) i-na-ad-di-in

&274-20) sum-ma a-wi-lum 21) mar (DUMU ummanim (UM.MI.A) 22) i—g-ga-ar 23) idi(A) [x] 24) 5 uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 25) idi (A) [TUG(?).DU .A 26) 5 uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 27) [idi (A)] GADA 28) [x uttet (SE)] kapsam (KU.BABBAR) 29) [idi (A) pur]gullim (BUR.GUL) 30) [x uttet (SE) kas]pam (KU.BABBAR) 31) [idi (A) ZA]DIM (? Zad]imim?) 32) [x uttet (SE) kas]pam (KU.BABBAR) 33) [idi (A) nap]pahim (SIMUG) 34) [x uttet (SE) kas]pam (KU.BABBAR) 35) [idi (A)] nagarim (NAGAR) 36) 4 (?) uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 37) idi (A) askapim (ASGAB) 38) [x]uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 39) idi (A) atkuppim (AD.KID) 40) [x]uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 41) [idi (A)]itinim (SITIM) 42) [x uttet (SE) kapsam (KU.BABBAR) 43)][i-na U]1.KAM 44) [i-na-ad]-di-in

&275-45) [sum-ma a]-wi-lum 46) [xxx] x i-gur 47) i-na U .1.KAM 48) 3 uttet (SE) kaspum (KU.BABBAR) idu (A)-sa

MADDE – 273 Eğer bir adam, bir işçi kiralarsa, yılbaşından beşinci aya kadar güne 6 dane ağırlığında gümüş verecektir. Altıncı aydan itibaren yılın sonuna kadar günde 5 dane ağırlığında gümüş verecektir.

MADDE – 274 Eğer bir adam, bir zanaatkar kiralarsa emeği karşılığında günde 5 dane ağırlığında gümüş, bir keçecinin emeği karşılığında 5 arpa danesi, bir kendir dokuyucusunun x arpa danesi, mühür kazıyıcının x arpa danesi, kuyumcunun x arpa danesi, demircinin x arpa danesi, marangozun 4 arpa danesi, dericinin x arpa danesi, hasırcının x arpa danesi, yapı ustasının x arpa danesi gümüş emeği karşılığında verilecektir.

MADDE – 275 Eğer bir adam, xxx kiralarsa, günde 3 arpa danesi ağırlığı gümüş emeği karşılığıdır.

Kanunda işçilerin yükümlülüklerini içeren hizmet kiralama akdi ile ilgili hükümler ise 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 264, 265, 266, 267. maddelerde yer alır.⁹⁷

⁹⁷ § - 253 69) šum-ma a-wi-lum a-wi-lum 70) a-na pa-ni eqlr (AŠĀ)-šu 71) ú-zu-uz-zi-im 72) i-gur –ma 73) algâm (ALDÛ-a-am) 74) i-qí-ip-šu 75) [ÁB]GU₄.HÁ (sugullam?) [ip]-qí-súm 76) [a-na(?)] eqlim (AŠĀ) e-re-ši-im ú-ra-ak-ki-sú 77) [šu]m-ma a-wi-lum šu-ú 78) zēram (ŠE.NUMUN) ù lu ukullâm (ŠA.GAL) iš-ri-iq-ma 80) i-na qá-ti-šu 81) it-ta-aş-ba-at 82) ritta (KIŠIB.LA)-šu i-na-ak-ki-su

§ - 254 83) šum-ma aldâm (ÁB.DÛ.A-AM/AL.DÛ-a-am) 84) il-qé-ma ÁB.GU₄.HÁ (sugul?) 85) u-te-en-GAG (oku ni)-iš 86) ta-[aš]/[aš?)-na še'am (ŠE) ša im-ri(oku hu)-ru 87) i-ra-ab

§ 255 88) šum-ma ÁB.GU₄.HÁ (sugullam?) 89) a-wi-lim a-na ig-ri-im 90) it-ta-di-in 91) ù lu zē[ra]m (ŠE.[NU]MUN) iš-ri-iq-ma 92) i-na eqlim (A.ŠĀ) la uš-tab-ši 93) a-wi-lam šu-a-ti 94) ú-ka-an-nu-šu-ma 95) i-na ebūrīm (BURU_x) BÛR. E 96) 60 ŠE.GU[R] i-ma-ad-da-ad

§ 256 97) šum-ma pí-ha-sú 98) a-pa-lam la i-li-i 99) i-na eqlim(A.ŠĀ) šu-a-ti i-na ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) 100) im-ta-na-aš-ša-ru-šu

&257- 101) sum-ma a-wi-lum Kol XLV (Ay. XXII) 1) ikkaram (ENGAR) i-gur 2) 8SE.GUR 3) i-na MU.1.KAM 4) i-na-ad-di-is-sum

&258- 5) sum-ma a-wi-lum 6) kullizam (SA.GU) i-gur 7) 6 SE.GUR 8) i-na MU.1.KAM 9) i-na-ad-di-is-sum

&261-21) sum-ma a-wi-lum 22) naqidam (NA.GADA) a-na AB.GU.HA (sugullim?) 23) u senim (USDUHA) 24) re-em i-gur 25) 8 SE.GUR 26) i-na MU.1.KAM 27) i-na-ad-di-is-sum

§264- 44) šum-ma[rē'ûm (SIPA)] 45) ša ÁB.GU₄[HÁ(sugullu?)] 46) ù lu šēn[um(USDUHA)] 47) a-na r[ē-em] 48) in-na-[ad-nu-šum] idī(Á)-šu g[a-a]m-ra-tim 50) ma-hi-ir 51) li-ib-ba-šu ta-ab 52) ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) 53) uş-şa-ah-hi-ir 54) [šē]nam (USHUDA) 55) uş-şa-ah-hi-ir 56) ta-li-it-tam um-ta-ti 57) a-na pī(KA) ri-ik-sa-ti-šu 58) ta-li-it-tam 59) ù bi-il-tam 60) i-na-ad-di-in

MADDE – 253 Eğer bir adam, bir adamı tarlasının başında dursun diye kiralarsa, tohumluk ve yemliğı önceden verirse ona sığır emanet eder, tarla işlemek üzere onunla sözleşme yaparsa ve eğer o adam tohumu veya yemi çalarsa, elinde yakalanırsa bileğı kesilecektir.

MADDE – 254 Eğer yemi alıp, sığırı (açlıktan) zayıflatırsa aldığı paranın iki katını ödeyecektir.

MADDE – 255 Eğer (o kimse) adamın sığırını kiraya verse veya tohumunu çalıp tarlada (bir şey) yetiştirmezse, o adamın (yaptıklarını) tespit edecekler. Hasat zamanında 18 İKU için 60 GUR sayarak ölçecektir.

MADDE -256 Eğer yükümlülüğünü ödeyecek kudrette değilse o tarlada, sığırlar ile beraber onu sürükleyeceklerdir.

MADDE-257 Eğer bir adam, bir çiftçi kiralarsa ona bir yıl için 8 GUR arpa verecektir.

MADE -258 Eğer bir adam, bir sığırtaç kiralarsa bir sene için ona 6 GUR arpa verecektir.

MADDE-261 Eğer bir adam, sığır ve koyun sürüsünü gütmek için bir çoban kiralarsa ona bir yılda 8 GUR arpa verecektir.

§ 265- 61) şum-ma rē'ûm (SIPA) 62) ša ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) 63) ù lu šēnum (USHUDA) 64) a-na re-em 65) i-na-ad-nu-šum 66) ú-sa-ar-ri-ir-ma 67) ši-im-tam ut-ta-ak-ki-ir 68) ù a-na kaspim (KÙ.BABBAR) 69) it-ta-di-in 70) adi (A.RÁ) 10-šu iš-ri-qú 72) ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) 73) ù šēnam (USDUHA) 74) a-na be-lí-šu-nu 75) i-ri-a-ab
 § 266- 61) šum-ma i-na- tarbaşim (TÙR) 77) li-pí-it ilim (DINGIR) it-tab-ši 78) ù lu nešum (UR.MAH) id-du-uk rē'ûm (SIPA) ma-hi (/har) ilim (DINGIR) 79) ú-ub-ba-am-ma 80) mi-qí-it-ti tarbaşim (TÙR) 81) be-el tarbaşim (TÙR) i-mah-har-šu
 §267- 61) šum-ma rē'ûm (SIPA) i-gu-ma 83) i-na tarbaşim (TÙR) pí-sà-tam uš-tab-ši 84) rē'ûm (SIPA) hi-ti-it pí-sà-tim 85) ša i-na tarbaşim (TÙR) ú-ša-ab-šu-ú 86) ÁB.GU₄.HÁ (sugullim?) ù šēnam (USDUHA) 87) ú-ša-lam-ma 88) a-na be-lí-šu-nu 89) i-na-ad-di-in

MADDE -264 Eđer bir oban, kendisine verilen sięir veya koyun sűrűsűnű gűtmek karřılıęı olan emeęinin karřılıęını tamamen alıp memnun olduęu halde, sięirin sayısını eksiltir, koyunun sayısını eksiltir, yavru (verimini) azaltırsa (her řeye raęmen) sűzleřmesi gereęince, yavruyu ve verimi verecektir.

MADDE – 265 Eđer, kendisine gűtmek űzere sięir ve koyun sűrűsű verilen bir oban, ihanet edip (hayvanların) damga deęiřtirir veya para karřılıęı (onları) verirse, bu ispat edilecek, çaldıęı sięir ve koyunun 10 katını sahiplerine űdeyecektir.

MADDE -266 Eđer bir aęılda tanrı dokunması (salgın hastalık) vaki olur veya bir arslan (bir hayvanı) űldűrűrse, oban tanrı űnűnde temize çıkacak, aęılın (hayvan) kırılmasını aęıl sahibi kabul edecektir.

MADDE -267 Eğer oban ihmal edip ağılda sakatlık meydana getirirse, ağılda çıkan sakatlığın zararını, siğiri oyunu sağlamlaştırarak (sakatlığı gidererek) sahiplerine verecektir.

Hammurabi Kanunu gemilerin kiralanmasını da gűz űnűnde bulundurarak, gemisini kiraya verenle kiralayanın karřılıklı vazife ve sorumluluklarını belirleyerek, geminin kira bedeli hakkında belirli kurallar koymuřtur.⁹⁸

MADDE -275 Eđer bir adam, [x x x] kiralarsa, gűnde 3 arpa danesi aęırlıęı gűműř emeęi karřılıęıdır.

⁹⁸ § - 275 45) [řum-ma a]-wi-lum 46) [xxx] x i-gur 47) i-na U₄.1.KAM 48) 3 uttet (řE) kaspum (KŪ.BABBAR) idī (Á)-řa

§ - 276 49) řum-ma ma-hi-ir-tam i-gur 50) 2 ½ uttet (řE) kapsam (KŪ.BABBAR) idī (Á)-řa 51) i-na U₄.1.KAM 52) i-na-ad-di-in

§ - 277 53) řum-ma a-wi-lum 54) M^Á.60.GUR (oku elep řűřim) i-gur 55) i-na U₄.1.KAM 56) IGI.6G^ÁL KŪ.BABBAR idī (Á)-řa 57) i-na-ad-di-in

MADDE – 276 Eğer kürekle idare elden bir kayık kiralarsa, günde 2 ½ arpa danesi ağırlığında gümüş verecektir.

MADDE -277 Eğer bir adam, 60 GUR'luk bir gemi kiralarsa günde, ücreti karşılığı olarak 1/6 (şekel) gümüş verecektir.

Kiracının geminin zararından gemi sahibine karşı mesuliyeti 236. madde de ve gemideki eşyalardan dolayı da bunları gemiye yükletenlere karşı mesul tutulması ise 237. Madde de yer almıştır.⁹⁹

MADDE -236 Eğer bir adam, gemisini gemiciye kiraya verirse, gemici ihmal edip gemiyi batırır veya yok ederse gemici gemiyi sahibine ödeyecektir.

MADDE - 237 Eğer bir adam, bir gemiciyi ve bir gemi kiralarsa, arpa, yün, susam yağı, hurma ve herhangi bir yükü yüklerse, gemici ihmal edip gemiyi batırır ve içindekileri telef ederse, gemici batırdığı gemi ile içinde telef olan her şeyi ödeyecektir.

Batan bir geminin tekrar yüzdürülmesi halinde geminin kıymetinin yarısını gemi sahibine ödeme yükümlülüğünün 238. madde ile kiracıya yüklendiğini görüyoruz.¹⁰⁰

MADDE -238 Eğer bir gemici, bir adamın gemisini batırıp onu (tekrar) yüzdürürse fiyatının yarısı kadar gümüş verecektir.

⁹⁹ §236 27) šum-ma a-wi-lum 28) eleppa (MÁ)-šu 29) a-na malahim (MÁ.LAH₆) 30) a-na ig-ri-im 31) id-di-in-ma 32) malahum (MÁ.LAH₆) i-gi-ma 33) eleppam (MÁ) ut-te₄-bi 34) ú lu úh-ta-al-li-iq 35) malahum (MÁ.LAH₆) wlwppam (MÁ) 36) a-na be-el eleppim (MÁ) 37) i-ri-a-ab &237-38) sum-ma a-wi-lum 39) malaham (MA.LAH) u eleppam (MA) 40) i-gur-ma 41) se'am (SE) sipatim /SIG) sanmam (I.GIS) suluppı (ZU.LUM) u mi-im-ma sum-su 43) sa se-nim 44) i-se-en-si 45) malahum (MA.LAH) su-u 46) i-gi-ma 47) eleppam (MA) ut-te-eb-bi 48) u sa li-ib-bi-sa 49) uh-ta-al-li-iq 50) malaham (MA.LAH) 51) eleppam (MA) sa u-te₄-eb-bu-u 52) u mi-im-ma 53) sa i-na li-ib-bi-sa 54) u-hal-li-qu 55) -ri-a-ab

¹⁰⁰ § 238- 56) šum-ma malahum (MÁ.LAH₆) 57) elep (MÁ) a-wi-lim 58) ú-te₄-eb-bi-ma 59) uš-te-li-a-aš-ši 60) kapsam (KÜ.BABBAR) mi-ši-il šimī (ŠÁM)-ša 61) i-na-ad-di-in

Yasada yer alan 240. madde ise gemilerin çarpışma sonucunda batma durumlarında gemi sahiplerinin karşılıklı olarak mükellefiyetini açıklamaktadır.¹⁰¹

MADDE -240 Eğer akıntıya karşı giden (kürekli ?) bir gemi, akıntıyla giden (yelkenli ?) bir gemiye çarpar ve onu batırırsa, gemisi batan geminin sahibi, gemisinde telef olan ne varsa tanrı önünde açıklayacak, akıntıyla giden gemiyi batıran akıntıya karşı giden geminin (sahibi) , diğerinin gemisini ve kaybolan her şeyini ona ödeyecektir.

1.2.3. Ödünç Vermeden Doğan Borçlar

Mezopotamya toplumunda, ağır vergiler, doğal afetlerle savaşların etkileri, kişisel şansızlık ya da yanlış tutumlar, kendi parasal gücünü ve olanaklarını aşan planlanmış girişimler kişileri kredi kullanmaya zorunlu hale getiren önemli koşulları oluşturmaktaydı. Bu nedenle alacaklı ve borçlunun kredi ve tefecilik olgularıyla iç içe oldukları görülmektedir.¹⁰² Borç verme önsel olarak olumsuz bir rol oynamıyordu ve kaçınılmaz biçimde toplumsal sonuçlara yol açması gerekmiyordu. İster doğrudan gümüş ya da toprak ürünleri, isterse kredi ya da vadeli alım olsun Eski Babil ekonomi sisteminin sabit bir ögesi durumuna gelmişti. Bu nedenle Hammurabi Kanununda borç akdi ile ilgili hükümler de bulunmaktadır. Borç akdinde, tarafların isimleri, borcun ödenme tarihi ve ödeme yeri, şahitlerin isimleri, faiz verilip verilmeyeceği bu hususta düzenlenen vesikaya yazılır ve vesikaya düzenlendiği tarih de kaydolunurdu.¹⁰³

¹⁰¹ § - 240 67) *šum-ma elep (MÁ) 68) elep (MÁ) ša mu-uq-qé-el-pí-tim 70) im-ha-aš-ma 71) ut-te₄-eb-bi 72) be-el eleppim (MÁ) ša eleppa (MÁ)-šu hal-qú 73) mi-im-ma-ša i-na eleppí (MÁ)-šu kal-qú 74) i-na ma-har i-lim 75) ú-ba-ar-ma*

¹⁰² Horst KLENGEL: a.g.e., 93.

¹⁰³ G. Recai OKANDAN:a.g.m., 305.

Borçlu borcunu para ile yahut da tespit edilen resmî tarifeye göre miktarı belirlenen susam, buğday gibi şeyler vermek suretiyle öderdi. Borç alan kişinin borcunu ödememesi durumunda alacaklı, şahsın aleyhinde takibatta bulunabiliyordu. Yani borcunu ödeme imkânı bulunduğu halde ödemeyen yahut ödememek için direnen borçludan uğradığı zararın karşılığını isteyebilirdi. Bu hususa yasada yer alan 102 ve 106. maddeleri örnek verebiliriz.¹⁰⁴

MADDE -102 Eğer tüccar, ayak satıcısına, parayı borç olarak verirse, gittiği yerde zarar görürse, anaparayı tüccara geri verecektir.

MADDE-106 Eğer ayak satıcısı, bir tüccardan gümüş alıp, tüccarını inkâr ederse, o tüccar tanrı ve şahitler önünde ayak satıcısının aldığı gümüşü ispat edecek ve satıcı gümüşü ve bütün aldıklarını üç katıyla tüccara verecektir.

Yasada ayrıca alacaklısının borcunu ödemekten aciz olan borçlusunu, borç kölesi sıfatıyla sattırabilmesini ve hatta kölelik daimi olmamak şartıyla, borçlunun karısına ve çocuklarına da sirayet ettirilmesi 117. maddede yer almıştır.

MADDE -117 Eğer bir adamı, ödemediği borç yüzünden (bir başka adam) yakaladıysa, (yakalanan adam) karısını, oğlunu veya kızını para karşılığı (kendi yerine) verdiyse veya (hepsi) hizmet için verildilerse, satın alanın evinde veya hizmet karşılığı tutanın evinde üç yıl

¹⁰⁴ § 102- 15) šum-ma tamkārūm (DAM.GĀR) 16) a-na samallim (ŠAMĀN.LÁ) 17) kapsam (KÙ.BABBAR) a-na ta-ad-mi-iq-tim 18) it-ta-di-in-ma 19) a-šar il-li-ku 20) bi-ti-iq-tam 21) i-ta-mar 22) qá-qá-ad kaspim (KÙ.BABBAR) 23) a-na tamkarim (DAM.GĀR) § 106 - 55) šum-ma šamallum (SAMĀN.LÁ) 56) kapsam (KÙ.BABBAR) it-ti tamkārim (DAM.GĀR) 57) il-qé-ma 58) tamkār (DAM.GĀR)-šu 59) it-ta-ki-ir 60) tamkārūm (DAM.GĀR) šu-ú 61) i-na ma-har i-lim u ši-bi 62) i-na kaspim (KÙ.BABBAR) le-qé-em 63) šamallam (ŠAMĀN.LÁ) ú-ka-an-ma 64) šamallūm (SAMĀN.LÁ) kapsam (KÙ.BABBAR) 65) ma-la il-qú-ú 66) adi (A.RÁ) 3-šu a-na tamkārim (DAM.GĀR) 67) i-na-ad-di-in

çalışacaklar, dördüncü yılda (kendilerine) özgürlükleri (konacaktır. verilecektir)¹⁰⁵

Kanuna göre, köle vaziyetine düşen borçluya karşı alacaklının iyi muamele etmesi gerektiği, aksi takdirde alacaklının bu durumdan sorumlu tutulacağı 115 ve 116.maddelerde yer almıştır.¹⁰⁶

MADDE -115 Eğer bir adamın, bir adamdan arpa veya gümüş alacağı varsa) ve (buna karşılık bir kimseyi) haczettiyse, haczedilen kimse, haczedildiği evde tabii ölümle öldüyse, o davaya itiraz olmayacaktır.

MADDE-116 Eğer haczedilen kimse, haczedildiği evde dayaktan veya kötü muameleden dolayı öldüyse, haczedilenin sahibi, tüccarını itham edecektir. Eğer (ölen) beyin oğluysa, (tüccarın) oğlunu öldürecektir. Eğer (ölen beyin kölesi ise 1/3 MANA gümüş ödeyecek ve verdiği her şeyden hakkını kaybedecektir.

Borç akdinde borçlu bir kişi olabildiği gibi birkaç kişi de olabilirdi. Bu durumda, düzenlenen vesikada borçlulardan her birinin borcun ne miktarından sorumlu tutulacağı kaydedilir ve alacaklı da her borçludan hissesine düşen borcunu ödemesini isterdi. Ancak bazı durumlarda alacaklı müşterek borçluların yalnız birinden alacağının tamamını isteyebilirdi.¹⁰⁷ Kanuna göre, para ya da buğdaya borçlanmış olan borçlu borcunu bu gibi

¹⁰⁵ § 117- 54) šum-ma a-wi-lam 55) e-hi-il-tum 56) i-š-ba-sú-ma 57) aššas (DAM)-sú mara (DUMU)-šu mārās (DUMU.MÍ)-šu 58) a-na kaspim (KÜ.BABBAR) id-di-in 59) ù lu a-na ki-iš-ša-a-ti-im 60) it-ta-an-di-in 61) MU.3.KAM 62) bit (É) ša-a-a-ma-ni-šu-nu 63) ù ka-ši-ši-šu-nu 64) i-ip-pé-šu i-na re-bu-tim 65) ša-at-tim 66) an-du-ra-ar-šu-nu 67) i-š-ša-ak-ka-an

¹⁰⁶ § 115 - 26) šum-ma a-wi-lum 27) e-li a-wi-lim 28) še'am (ŠE) u kapsam (KÜ.BABBAR) 29) i-šu-ma 30) ni-pu-sú ip-pe-ma 31) ni-pu-tum 32) i-na bit (É) ne-pí-ša 33) na ši-ma-ti-ša 34) im-tu-ut 35) di-nu-um šu-ú 36) ru-gu-um-ma-am 37) ú-ul i-su

§ 116 - 38) šum-ma ni-pu-tum 39) i-na bit (É) ne-pí-ša 40) i-na ma-ha-ší-im 41) ù lu i-na uš-šu-ši-im 42) im-tu-ut 43) be-el ni-pu-tim 44) tamkār (DAM.GÀR)-šu 45) ú-ka-an-ma 46) šum-ma mār (DUMU) a-wi-lim 47) mārā (DUMU)-šu i-du-uk-ku 48) šum-ma warad (İR) a-wi-lim 49) 1/3 MA.NA kaspam (KÜ.BABBAR) 50) i-ša-qal 51) ù i-na mi-im-ma šum-šu 52) ma-la id-di-nu 53) i-te-el-li

¹⁰⁷G. Recai OKANDAN: a.g.m., 305.

şeylerle ödeyemez ise bu takdirde borcunun ödenmesi zamanında alacaklıya değeri olan başka eşyayı şahitler huzurunda verebiliyordu.¹⁰⁸

1.2.4. Emanet Mallardan Doğan Borçlar

Hammurabi Kanunu altın, gümüş ya da diğer değerli malların emanet edilmesi ve bunun neticesinde oluşabilecek borçlanmalarla ilgili hükümleri de içermektedir. Emanet işlemleri sonradan sorun çıkmaması için, tanıklar önünde düzenlenen yazılı bir sözleşme gerektiriyordu. Çünkü böyle bir sözleşme yapılmaz ve bu nesnelere alan kişi bunları almış olduğunu sonradan yalanla sa, ona dava açmak olanaksızlaşır. Buna karşılık arpada tanrı huzurunda yemin kanıt sayılıyordu.¹⁰⁹

120, 121, 122, 123 ve 124. maddeleri emanet verilme işlemleri neticesinde ortaya çıkan borçlanma durumlarına örnek olarak verebiliriz.¹¹⁰

MADDE -120 Eğer bir adam, arpasını bir başka adamın evinde yığın yapmak için (yığdıysa) ve ambarda bir zarar olduysa veya evin sahibi

¹⁰⁸ bkz .dipnot 55

¹⁰⁹ Horst KLENGEL:a.g.e., 233.

¹¹⁰ § 120 - 4) *šum-ma a-wi-lum* 5) *šē* (ŠE)-*šu a-na na-aš-pa-ku-tim* 6) *i-na bīt (É) a-wi-lum* (lim oku) 7) *iš-pu-uk-ma* 8) *i-na qá-ri-tim* 9) *i-ib-bu-ú-um it-tab-ši* 10) *ù lu be-el bītīm (É)* 11) *na-aš-pa-kam ip-te-ma* 12) *še'am (ŠE) il-qé* 13) *ù lu še'am (ŠE) ša i-na bītī(É)-šu* 14) *iš-ša-ap-ku* 15) *a-na ga-am-ri-im* 16) *it-ta-ki-ir* 17) *be-el še'im (ŠE) ma-har i-lim* 18) *šē* (ŠE)-*šu ú-ba-ar-ma* 19) *be-el bītīm (ŠE)* 20) *še'am (ŠE) ša il-qú-ú* 21) *uš-ta-ša-na-ma* 22) *a-na be-el še'im (ŠE)* 23) *i-na-ad-di-in*

§ 121 - 24) *šum-ma a-wi-lum* 25) *i-na bīt (É) a-wi-lim* 26) *še'am (ŠE) iš-pu-uk* 27) *i-na ša-na-at* 28) *a-na 1 ŠE.GUR.E 5 qa (SÍLA) še'am (ŠE)* 29) *ıdı(Á) na-aš-pa-ki-im* 30) *i-na-ad-di-in*

§ 122 - 31) *šum-ma a-wi-lum* 32) *a-na a-wi-lim* 33) kapsam (KÜ.BABBAR) *hurāšam (GUŠKIN)* 34) *ù mi-im-ma šum-šu* 35) *a-na ma-ša-ru-tim* 36) *i-na-ad-di-in* 37) *mi-im-ma ma-la* 38) *i-na-ad-di-nu* 39) *ši-bi ú-kal-lam* 40) *ri-ik-sa-tim* 41) *i-ša-ak-ka-an-ma* 42) *a-na ma-ša-ru-tim* 43) *i-na-ad-di-in*

§ 123 - 44) *šum-ma ba-lum si-bi* 45) *ù ri-i-ša-tim* 46) *a-na ma-ša-ru-tim* 47) *id-di-in-ma* 48) *a-šar id-di-nu* 49) *it-ta-ak-ru-šu* 50) *dı-nu-um šu-ú* 51) *ru-gu-um-ma-am* 52) *ú-ul i-šu*

§ 124 - 53) *šum-ma a-wi-lum* 54) *a-na a-wi-lim* 55) kapsam (KÜ.BABBAR) *hurāšam (GUŠKIN)* 56) *ù mi-im-ma šum-šu* 57) *ma-har ši-bi* 58) *a-na ma-ša-ru-tim* 59) *id-di-in-ma* 60) *it-ta-ki-ir-šu* 61) *a-wi-lam šu-a-ti* 62) *ú-ka-an-nu-šu-ma* 63) *mi-im-ma ša ik-ki-ru* 64) *uš-ta-ša-na-ma* 65) *i-na-ad-di-in*

ambarı açıp, arpa aldıysa veyahut evinde yığın yapılan (adam) arpanın tamamını inkâr ettiyse, arpa sahibi tanrı önünde, arpasını bildirecek, evin sahibi aldığı arpanın iki mislini arpa sahibine verecektir.

MADDE -121 Eğer bir adam, bir (başka) adamın evinde arpa yığarsa (depolarsa) her GUR arpa için beş QA arpayı yıllık depo ücreti olarak verecektir.

MADDE -122 Eğer bir adam, bir adama gümüş, altın veya herhangi bir şeyi saklayıp, korumak üzere verirse, vereceği her şeyi şahitlere gösterecek, mukavele yapıp (o şekilde) saklamak için verecektir.

MADDE -123 Eğer şahitsiz ve mukavelesiz saklamak üzere verdiyse, verdiği yer (aldığını) inkâr ederse, o dava şikâyeti gerektirmez.

MADDE-124 Eğer bir adam, bir (başka) adama gümüş, altın veya herhangi bir şeyi saklayıp korumak üzere şahitler önünde verse, (alan adam) aldığı inkâr ederse, bu adam (hakkındaki suçlamayı) ispat edecekler ve (o adam) inkâr ettiğini iki kat (yapıp) ödeyecektir.

Kanunda görüldüğü gibi emaneti yalanlayan kişinin suçu kanıtlanabilirse emanetin iki katını vermek zorunda kalıyordu. Aynı zamanda 125. maddeye göre emanet verilen kişinin ihmali nedeniyle bir mal kaybının sorumluluğundan doğan borcu da gene emaneti alan kişiye yüklemiştir.

Madde-125 Eğer bir adam, malını saklayıp, korumak üzere verirse ve verdiği yerde ister delik açmak, ister duvar aşmak suretiyle olsun, kendisine muhafaza için mal verilip ihmalle kaybına sebep olan ev sahibi, (malı) yerine getirecek ve mal sahibine ödeyecektir. Ev sahibi kaybolan malını arayacak ve hırsızdan alacaktır.¹¹¹

¹¹¹ § 125 - 66) šum-ma a-wi-lum 67) mi-im-ma-šu 68) a-na ma-ša-ru-tim id-di-in-ma 69) a-šar id-di-nu 70) ù lu i-na pí-il-ši-im 71) ù lu i-na na-ba 72) al-ka-at-tim 73) mi-im-mu-su 74) it-ti

126. maddeye göre ise, kişi yalan yere ve kasten bir şeyler yitirdiğini ileri sürer ve bunu yerel makamlara bildirirse iki katını vermek zorundaydı. Bunun için durumun tersi kanıtlanacak ve tutarın iki katı ödetilecek ve bunu da yerel makamlar yapacaktı. Yani emanet olarak alınan mal da yasanın koruması altındaydı ve maddelerin, başkalarına emanet edilmiş malın güvenilir biçimde saklanmasını sağlaması gerekiyordu.

MADDE–126 Eğer bir adam, malı kaybolmadığı halde “malım kayboldu” derse ve bölgesini aldatırsa, bölgesi malı kaybolmamış gibi tanrı önünde ilan edecek, (kaybolduğunu) iddia ettiğinin iki katını yapıp, bölgesine ödeyecektir.¹¹²

1.2.5. Borçlanmanın Sonuçları

Tarla ve bahçe, ev kiralama, ödünç ve bir temsilciye sermaye vermek gibi çeşitli nedenlerle Hammurabi yasasında çeşitli borçlanma olasılıklarının ele alındığını çalışmamızda kanunda yer alan ilgili maddelerle açıklamaya çalıştık.

Bir borçlunun mallarına alacaklı tarafından haciz konması sıklıkla borç ilişkilerinin sonucudur. Bu nedenle Hammurabi Kanunu alacağın rehinle temin edilmesi hususunu kabul etmiştir. Ancak kanunda rehin işlemlerinin uygulanabilmesi için bir takım şartlar öne sürülmüştür. Mesela 113. maddeye¹¹³ istinaden alacaklı bizzat söz konusu kişiden habersiz, onun tahilini ambardan ya da harman yerinden alamazdı. Şayet bunu yaparsa,

mi-im-me-e 75) be-el bītim (É) ih-ta-li-iq be-el bītim (É) ša i-gu-ma 76) mi-im-ma ša a-na 77) ma-ša-ru-tim id-di-nu-šum-ma 78) ú-hal-li-qú 79) ú-ša-lam-ma Kol XXVIII jay.V) 1) a-na be-el NÍG.GA (namkūrim/makkūrim) 2) i-ri-a-ab 3) be-el bītim (É) 4) mi-im-ma-šu hal-qá-am 5) iš-te-ne-i-ma 6) it-ti sar-ra-qá-ni-šu 7) i-le-qé

¹¹² § 126 - 8) šum-m[a a-]wi-lum 9) mi-im-mu-šu 10) la ha-li[iq]-ma 11) mi-im-me-e 12) ha-li-iq iq-ta-bi 13) ba-ab-ta-šu 14) ú-te-eb-bi-ir 15) ki-ma mi-im-mu-šu 16) la hal-qú 17) ba-ab-ta-šu 18) i-na ma-har i-lim 19) ú-ba-ar-šu-ma 20) mi-im-ma 21) ša ir-gu-mu 22) uš-ta-ša-na-ma 23) a-na ba-ab-ti-šu 24) i-na-ad-di-in

¹¹³ bkz. Dipnot 56-madde 113

yalnızca izinsiz aldıklarını yitirmekle kalmıyor, tüm tahıl ya da gümüş alacağı da elden gidiyordu.¹¹⁴ madde ise haksız yere yapılan haciz işlemini ve sonuçlarını açıklamaktadır.

MADDE -114 Eğer bir adamın bir adamdan arpa veya gümüş alacağı yoksa (bunun için, bu yüzden o kimseye) haciz oyuysa, her haciz için 1/3 MANA gümüş ödeyecektir.¹¹⁴

Yani kişi alacağı olmadığı halde haciz uygularsa, bu durumda haczettiği kişinin evinden aldığı her rehine başına 1/3 MANA gümüş ödemekle yükümlü tutuluyordu. Bu 20 şekel genelde bir köle için ödenmesi gereken bedele denkti. Hacedilen kişi alacaklının evinde öldüğünde, eğer doğal bir ölüm söz konusu ise, bunun suçu borçluya yüklenirdi.¹¹⁵ Yani borçlu alacaklıyı dava edemiyordu. Ancak 116. madde de durum farklıdır. Şöyle ki, borçlunun öldürülen oğlu için kısas ilkesi uygulanırken, kölenin yalnızca 20 şekel gümüş ki bu da yaklaşık 160 gramdır, ödenerek bedeli karşılanıyordu.¹¹⁶

Borç tutarının geri ödeneceğine güvence olarak ya da faiz yerine alacaklıya verilen rehin kişiler ucuz iş gücüydü, ancak köle değillerdi. Daha alacaklının hizmetine devredilmeden, köle olmak bir yana hukuksal açıdan özgür kalıyorlar ve özgür kişilerle aynı yasal korumadan yararlanıyorlardı. Bu ayırım sıkça alıntı yapılan ve borçlunun karısı, oğlu ya da kızının rehin verilmesini işleyen 117. maddede¹¹⁷ açıkça ortaya konmuştur. Aile bireyleri kendilerini gümüş karşılığında satın almış ya da rehin olarak devralmış kişiye ancak üç yıl boyunca hizmet ediyor, dördüncü yılda ise yeniden özgür kalıyorlardı. Her ne olursa olsun Hammurabi onları sürekli olarak ailelerinden ayırmamayı amaçlıyordu. Çünkü böyle bir durum o evin ekonomik durumunu

¹¹⁴ § 114 - 17) *šum-ma a-wi-lum* 18) *e-li a-wi-lum* 19) *še'am (ŠE) ù kapsam (KÙ.BABBAR)* 20) *la i-šu-ma* 21) *ni-pu-sú it-te-pé* 22) *a-na ni-pu-tim* 23) *iš-ti-a-at* 24) *1/3 MA.NA kapsam (KÙ.BABBAR)* 25) *i-ša-qal*

¹¹⁵ bkz dipnot 111- madde 125

¹¹⁶ bkz dipnot 106- madde-116

¹¹⁷ bkz dipnot 105- madde-117

olumsuz etkilerdi.¹¹⁸ Ancak kölelerin durumu bundan farklıydı. Efendileri tarafından borcu karşılığında verildiklerinde, alacaklının onları geri satın alma süresi dolduğunda başkasına satabildiğini 118. maddeden öğrenmekteyiz.

MADDE -118 Eğer bir erkek veya bir kadın köle hizmet için verilirse ve tüccar onu başkasına devreder ve gümüş karşılığında (kadın veya erkek köleyi başkasına) verirse, (o kadın veya erkek köle üzerinde) hak iddia edilmeyecektir.¹¹⁹

Yani 117. maddede yapılan düzenleme onlar için geçerli değildi. Ancak efendisine çocuk doğurmuş bir köle kadın söz konusu olduğunda madde 119'da olduğu gibi, sahibi alacaklıya onun karşılığında aldığı parayı vererek tutsaklıktan kurtarabilirdi.

MADDE-119 Eğer bir adamı, ödemediği borç yüzünden (bir başka adam) yakaladıysa, (borçlu) kendisine evlat doğuran kölesini gümüş karşılığı ona verdiyse (sattıysa) tüccarın ödediği (gümüş ile) kölenin sahibi (borcunu) ödeyip, kölesini kurtaracaktır.¹²⁰

Kanundaki ilgili maddelerden aile reisinin yaptığı borçlardan, aile bireylerinin de yaşamlarıyla sorumlu tutuldukları anlaşılmaktadır. Aile reisi ev yönetiminin atasıydı, aile bireyleri onun otoritesi altındaydılar. Evlilik sırasında ortaya çıkan borçlardan eşler alacaklıya karşı aynı ölçüde sorumlu tutulmakla birlikte 151. maddeye göre, yazılı bir sözleşmeyle kendilerini, evlilik öncesi borçların sorumluluğunu üstlenmeye karşı güvenceye alabildikleri anlaşılmaktadır.

¹¹⁸Horst KLENGEL: a.g.e., 231.

¹¹⁹ § 118 - 68) *šum-ma wardam (İR) ú lu atmam (GEMÉ) 69) a-na ki-iš-ša-tim 70) it-ta-an-din 71) tamkārum (DAM.GĀR) ú-še-te-eq 72) a-na kaspim (KÜ.BABBAR) i-na-ad-din 73) ú-ul ib-ba-qar*

¹²⁰ § 119 - 74) *šum-ma a-wi-lam 75) e-hi-il-tum 76) iš-ba-šú-ma 77) amas (GEMÉ)-šu ša mārī (DUMU:MEŠ) ul-du-šum 78) a-na kaspim (KÜ.BABBAR) it-ta-din Kol XXVII (Ay.IV) 1) kasap (KÜ.BABBAR) tamkārim (DAM.GĀR) iš-qú-lu 2) be-el amtim (GEMÉ)-šu i-pa-tār*

MADDE -151 Eğer bir adamın evinde (karısı olarak) oturan bir kadını kocasının bir alacaklısının kendisini (haczetmemesi) yakalamaması için kocasını anlaşılmaya sevk edip, ona bir tablet (sözleşme) düzenlettirdiyse (ve) eğer o adam o kadını almadan önce borçluysa, alacaklı onun karısına haciz kayamayacaktır. Eğer o kadın kocasının evine girmeden evvel (kadın) borçlu ise, alacaklı kocasına haciz koyamayacaktır.¹²¹

Hammurabi ve onu izleyen ardılları döneminden kalan belgeler gözden geçirildiğinde, bir borçlunun son çare olarak başvuru olan bir yöntem olan kendisini satması ya da borç karşılığında bir çocuğun satılması eskiden hiç de seyrek görülmeyen bir olgudur.¹²²

Hammurabi Kanununa gayrimenkul malların da alınan para mukabilinde rehin edilebilmeleri ile ilgili hükümlere de yer vermektedir. Gayrimenkul rehininde, borçlu borcunu ödemediği takdirde alacaklı bu rehin mevzuunu teşkil eden gayrimenkulü haczettirebilirdi. Yani satılmasını isteyebilir neticede bahsedilen alacağın tahsilini yapabiliirdi. Kanun, rehin işleminin gayrimenkul araziye ait olması durumunda, alacaklıya arazinin geliri üzerinden faydalanma hakkı da tanımıştır.¹²³

2-Ammi-Şaduqa Fermanında Borçlanma

Hammurabi ve ardıllarının yönetiminde, günlük hayatta ticari ilişkiler neticesinde ortaya çıkan borç verme ve borç ilişkileri toplum hayatında önemli bir rol oynamıştır. Kral buyrukları ve yazılı emirlerin, özellikle doğrudan üreticilerin giderek artan borçlanmaların, hükümdarların köklü

¹²¹ § 151- 26) *šum-ma sinništum (MÍ) 27) ša i-na bīt(É) a-wi-lim 28) wa-aš-ba-at 29) aš-šum be-el hu-bu-ul-tim 30) ša mu-ti-ša 31) la ša-ba-ti-ša 32) mu-sà úr-ta-ak-ki-is 33) tup-pa-am 34) uš-te-zi-ib 35) šum-ma a-wi-lum šu-ú 36) la-ma sinništam (MÍ) šu-a-ti 37) i-ih-ha-zu 38) hu-bu-ul-lum 39) e-li-šu 40) i-ba-aš-ši 41) be-el hu-bu-ul-li-šu 42) aš-ša-sú 43) ú-ul i-ša-ba-tu 44) ú šum-ma sinništum (MÍ) ši-i 45) la-ma a-na bīt (É) a-wi-lim 46) i-ir-ru-bu 47) hu-bu-ul-lum 48) e-li-ša 49) i-ba-aš-ši 50) be-el hu-bu-ul-l-ša 51) mu-sà ú-ul i-ša-ba-tu*

¹²²Horst KLENGEL:a.g.e., 232.

¹²³G.Recai OKANDAN: a,g,m., 305-306.

biçimde uğraşmasını gerektiren bir soruna dönüştüğünü göstermektedir. Halkın üzerinden zulmü gidermek ve kuvvetlinin zayıfı ezmesine fırsat vermemek için Kral Ammi-Şaduqa tarafından hazırlanmış fermanı buna örnek verebiliriz.

Fermanda yer alan maddelerin konuları şunlardır.¹²⁴

- (&1) Borç ve Borçlanma
- (&2–7) Ödünç Verme
- (&8–9) Sarayla ilgili işler
- (&10–12) Belli kişilerin borç bakiyeleri
- (&12–13) Mahsul Borçları
- (&14–16) Birahane sahibi kadınlar
- (& 18–19) Borç yüzünden köleliğe girme

Kral Ammi-Şaduqa Fermanında vergi borcu affına yer verildiği gibi, ödenemeyen borçların silinmesini içermekle birlikte, borçları zorla ödetmeye çalışan vergi toplatıcısını ölümle cezalandırmakta ve borç affına karşılık hileli yollara sapmak isteyen alacaklıyı borç tutarının altı katını ödemekle zorunlu bırakıp, ödeyemeyecek olması durumunda ölümle cezalandırıyordu. Aşağıda verdiğimiz kanun maddeleri bahsettiğimiz bu hususları içermektedir.¹²⁵

¹²⁴Mebrure TOSUN-Kadriye YALVAÇ: a.g.e., 260.

¹²⁵ § 1 - 1) [x x x x x x]x [x x x] 2)[x x x]x-t[um x x x] 3) [x]un [x x] x si ad x x 4) [aš-š]um [šar-rum m]i-ša-ra-am 5) [a-n]a a-tim iš-ku-nu uš-[x x x] 6) [LÚ] mu-ša-ad-di-nu a-[na x x] 7)[ú-Jul i-ša-a[s-si] § 2 - 8) [ša S]E am KÙ. BABBAR 9) [a-na LÚ ak-k]a-di-i u LÚ a-mu-ur-ri-i 10) [x x x x x m]áš ú-lù a-na me-el-qé-tim 11) [x x x x x x]x a id-di-nu-ma 12) [tu]p-pa-[am ú-še]-zi-bu 13) aš-šum šar-rum mi-ša-ra-am 14) a-na ma-tim iš-ku-nu 15) tup-pa-šu he-pí 16) še am mu KÙ. BABBAR a-na pí-i tup-pi-ma 17) ú-ul ú-ša-ad-da-an § 4 - 10)) [x x x x x x] – šu 11 – 19 kırık 20)) [x x x x x x] si [x x x] 21)) [x x x x x x]x [x x x] 22)) [x x x x x x]x [x x x] 23) [ú mu-ša-ad-di]nu-um a-na 1[ú ak-ka-di-i] 24) [ú L]Ú a-mu-ur-ri-i x[x x] 25)[ú-Jul i-ša-a[s-si] 26) i-ša-as-sí-ma i-ma-a-[at] § 5 - 27) [šum-]ma LÚ ŠE u KÙ.BABBAR a-na UR₅.RA id-di[in] 28) ù tup-pa-am u-še-zi-ib 29) tup-pa-am i-na qá-ti-šu 30) [uk-ti]-il-ma a-na UR₅.RA ù me-el-qé-tim 31) [ú-l] a-mi ad-di-in 32) Š.[É ù] KÙ.BABBAR ša ad-di-na-kum 33) a-na ši-mi a-na ta-ad-mi-iq-tim 34) ú-lu a-na i-d[i-i]m š[a]-n[i]-i[m]-m[a] 35) ad-di-in [i]q-[t]abi 36) LÚ ŠE u KÙ.BABBAR it-ti DAM-GĀR il-qú-ú 37) LÚ.MEŠ ši-bi-šu ša pí-i tup-pi 38) ša na-di-na-nu-um ik-ki-ru 39) ú-ub-ba-lam ma-har DĪNGĪR i-qá-ab-bu-ma B Öy.Í 1.ma-har DĪNGĪR i-qá-ab-bu-ma 40) aš-šum tup-pa-šu ú-wu-ú B 2.[aš-š]um tup-pa-šu ú-wu-ú 41) ù a-wa-tam ik-ki-ru B 3. ù a-wa-tam ik-ki-ru 42) 6-iš i-na-ad-di-in B 4.[še]-iš-še-iš i-na-ad-di-in 43) šum-ma pí-ha-az-zu a-pa-la-am B 5[šum-m]a pí-ha-a[z]-zu a-pa-lam 44) la i-li-i i-ma-a-at B 6.[la i-l]i-i i-mu-a-at 6a ma

§ - 1 st. 3) x x x x x x 4) kral adaleti 5) memlekette tesis ettiği için, serbesttir, 6) musaddinu¹²⁶ x x x-na []. 7) çağırılmayacak (istekte bulunmayacaktır).

§ - 2 8) tahıldan veya gümüşten 9) bir Akadlıya veya bir Amurruluya 10) x x x faizle veya ödünç olarak 11) x x x verirse 12) bir vesika tanzim ederse 13) kral adaleti 14) memlekette tesis ettiği için 15) tableti kırık (geçerli değildir). 16) Arpa ve gümüş, tablet sebebiyle (tablete dayanarak) 17) verdirilmeyecektir.

§ - 4 23) musaddinu, Akadlıya 24) veya Amurruluya x x 25) istekte bulunmayacaktır. 26) bulunursa ölecektir.

§ - 5 27) Eğer bir adam tahıl veya gümüşü (faizli) borç olarak verirse 28) ve vesika tanzim ettirirse 29) fakat vesikayı elinde 30) alıkoyup, “borç ve melqetum 31) olarak “katiyen vermedim, 32) sana verdiğim tahıl ve gümüşü 33) satış fiyat karşılığı veya faizsiz ödünç, olarak 34) başka bir sebep için (sebeple) verdim” derse, 35) tüccardan gümüş ve tahılı alan adam 36) tabletin muhtevasına göre 37) vereni inkâr eden, şahitler 38) getirecek, tanrının önünde ifade verecekler. 39) tableti inkâr ettiği için 40) ve sözleri inkâr ettiği için 41) altı katını ödeyecektir. 42) Eğer mükellefiyetini yerine getirmeye 43) gücü yetmiyorsa, ölecektir.

Fermanda yer alan sonraki maddeler arpa ve gümüşle ilgili borç belgelerinin kırılmasını ele almaktadır. Akadlar ve Amurrular olarak adlandırılan tüm Babil halkı borç silinmesinden fermana göre yararlanıyordu. Ayrıca, eğer ticari türden bir ödünç verme örneğinin bir iş yolculuğu için peşin ödenmiş anamal söz konusuysa, borç tabletleri kırılmıyordu. Fermanda yer alan 6 ve 7. madde bahsettiğimiz bu konu ile ilgilidir.¹²⁷

¹²⁶ musaddinu: verdirten, zorla alan, toplayan, belki mültezim

¹²⁷ § 6 A III 1-6; B B Öy. I 7-12 “B” Kol III. 1) LU ak-ka-du-ú ù LÚ a-mu-ur-ru-ú B 7. [LÚ ak-ka-du-ú ù a-mu-ru-ú 2.) ša ŠEam KÙ.BABBAR ù bi-ša-am B 8. ša SEam KÙ.BABBAR ù bi-ša-

§ - 6) Tahıl, gümüş veya malı satın almak için yol (parası) olarak (bir yere gideren yapacağı masrafların karşılığı olarak) veya ortaklık olarak faizsiz borç alan bir Akkadlı veya Amurrulunun tanzim ettiği tablet (vesika) kırılmayacak (bu ferman sebebiyle iptal edilmeyecektir). Bu sözleşme dolayısıyla (borcunu) ödeyecektir.

§ - 7) Tahıl, gümüş veya malı satış fiyatına (satış fiyatı karşılığı), yol (parası) (yapacağı masraflar karşılığı) veya ortaklık (sermayesi) olarak bir Akkadlıya veya bir Amurruluya veren ve mühürlü belge tanzim ettiren (kimse), tanzim ettirdiği belgesinde süresini aşarsa, gümüş faiz getirecektir. Tüccar –bu ibareyi- yazdırırsa, veya ilave bir anlaşma yapara, bu anlaşmaya göre (borcunu) döndürmeyecek (vermeyecek), aldığı parayı, gümüşü (geri) verecek fakat (ilave anlaşmalardan Akkadlı ve Amurrulu serbesttir. (kurtulmuştur).

Krallık topraklarında yaşayan çiftçilerin ve kişisel borçların korunmasının ardından fermada takip eden maddelerde saraya ödenecek vergiler ve vergi borçları ele alınmaktadır.

§ - 9) Sarayın satılık malını satan bir tüccar, bir vergi yükümlüsünün bakiye borçlarına mahsuben, sanki saraydan satılık mal almış gibi, saraya mühürlü bir vesika tanzim ederse ve vergi mükellefinin mühürlü vesikasını alırsa, bu vesikanın içindekilerine göre

am 3) a-na ši-mi-im a-na KASKAL a-na TAB.BA B 9. a-na ši-mi a-na KASKAL a-na TAB.BA 4) ù ta ad-mi-iq-tim il-q[ú]-ú B 10. [ù ta-ad]mi-iq-tim il-qu-ú 5) tup-pa-šu ú-úl ih-he-ep-pí B 11. [tup-pa-ş]u u-ul ih-he-ep-pí 6) a-na pí-i ri-ik-sa-ti-šu i-na-ad-di-in B 12.[a-na pí-i ri-ik]-sa-ti-šu i-na-ad-di-in

§ 7,A III 7-20; B Öy. I 13-18 & "B" 7)şa ŠE KÜ.BABBAR ù bi-ša-am 8) B 13[x x x x x] u bi-sa-am 8.a-na si-mi-im a-na KASKAL a-na TAB.BA a-na ta-ad-mi-iq-tim B 14.[x x]x x [x x] x [a-na]a TAB.BA 15.[x x x x x -]iq-tim 9)a-na LÚ ak-ka-di-i ù LÚ a-mu-ur-ri-i B 16.[x x]x x x [x x x x x x] 10) id-di-nu-ma ka-nikam ú-še-zi-bu B 17.[id-di-]nu-ma [.....] 11)i-na ka-ni-ki-šu ša ú-še-zi-bu B 18.[i-na ka-ni]-k[i-šu.....] 12)[h]a-da-an-šu i-it-ti-iq-ma 13) [KÜ.]BABBAR MÁŠ i-ra-aš-ši 14) [DAM].GÂR ú-ša-aš-te+ru 15) [ú-lu ri-i]k-sa-tim wa-at-ra-tim ú-ra-ak-ki-su 16)[a-na pí-i ri-i]k-sa-tim u-ul ú-ta-ar 17) [SEamu K]Ü. BABBAR ša il-qú-ú 18)[x x x x] ú-ta-ar 19)[ù ri-ik-sa]-tum a-na LÚ ak-ka-di-i 20) [ù LÚ a-mu-ur-ri]i wu-uš-šu-ra

satılık mal ona verilmezse veya kral vergi mükellefinin vergi borçlarını affettiği için, o da ona bir şey vermezse, bu tüccar tanrı önünde “bu vesikaya göre vergi yükümlüsünden hiçbir şey almadım” diye (yemin edecek), temize çıkacaktır. (Bu yeminle) temize çıktıktan sonra vergi yükümlüsünün vesikasını ortaya getirecek, bir araya gelecekler, yeniden hesaplaşacaklardır. Tüccarın saraya düzenlediği vesikanın muhtevasına göre satılık maldan, vergi yükümlüsünün tüccara düzenlediği vesika muhtevasına göre, vergi yükümlüsünün vermesi gereken kadar muafır.¹²⁸

Vergi borçlarının silinmesi, saray adına vergilerin toplanmasını üstlenmiş ve buna karşılık götürü bir bedel ödemiş olan tüccarları zarara sokabilirdi. Borçların silinmesiyle mali açıdan onların zarara girmemesi için buyruk daha önce yapılmış ödemelerin sarayın alacağına sayılmasını emretmektedir. Aynı biçimde madde 10'da da yer aldığı gibi baş çobanlarında benzeri açıklarda zararları karşılanıyordu.

§ - 10) Saraya ait keçi, koyun, sığır çobanlarının elinde olan memleketin.....-si, yemin ederek..... kabul edeceklerdir. Her bir inek ölüsü için..... derisi ile birlikte tahıl ve 1 1/3 MANA 5 şekel yün, her bir keçi ölüsü için... derisi ile birlikte 2/3 MANA keçi yünü saraya vereceklerdir. Kral memlekette adaleti tesis ettiği için (af ilan ettiği için) bunların bakayası alınmayacaktır. Memleketin-si.....doldurulmayacaktır.¹²⁹

¹²⁸ § 9, A III 32-IV II 32) šum-ma DAM.GĀR ša ši-[ma]-a[m] [š]a É.GAL i-pa-aš-ša-ru 33) i-na LĀL.HĪ.A [n] a-ši GÚ.UN 34) a-na i-ma ši-mi-im sa i-na É.GAL il-qu-u 35) ka-ni-kam a-na É.GAL i-zi-bu 36) ú ka-ni-ik na-ši GÚ-UN il-qé-e-ma 37) ši-mu-um ša pí-i ka-ni-ki-šu 38) i-na É.GAL la in-na-di-in-šu 39) ú-lu it-ti na-si GÚ.UN la il-qé-e 40) aš-šum šar-rum LĀL.HĪ.A na-ši GÚ.U[N] 41) ú-wa-aš-še-ru Kol IV. 1) DAM.GĀR šu ma-har DĪNGĪR im-im-ma 2) ša pí-i ka-ni-ki an-ni-im 3) it-ti na-ši GÚ.UN la la-qí-a-ku 4) ú-ub-ba-am-ma iš-tu ú-te-eb-bi-bu 5) ka-ni-ik na-ši GÚ.UN ú-ub-ba-lam 6) uš-ta-at-tu-ú uš-ta-ha-ar-ra-šú-ma 7) i-na ši-mi-im ša pí-i ka-ni-ki 8) ša DAM.GĀR a-na É.GAL i-zi-bu 9) ma-la pi-i ka-ni-ki ša na-ši GÚ.UN 10) a-na DAM-GĀR i-zi-bu 11) [a-]na [DAM-]GĀR ú-wa-aš-ša-ru

¹²⁹ § 10, A IV 12-25 12) Š[U].S[.I.]G ma-tim ša i-na qá-ti SĪPAD ÁB.GUD.HĪ.A 13) SĪPAD GANAM.]JUDU.HĪ.A SĪPAD ÚZ.HĪ.A 14) ša É.[GA]L ma-har DĪNGĪR x[x x x x] 15) i-ma-ah-ha-r[u-ma] 16) a-na 1ÁB RĪ.RĪ.GA 1 x[x ga]-du KUŠ 17) a-na 1 GANAM RĪ.RĪ.GA ĪGĪ

Fermanda yer alan 11. madde ise şahsa ait borç bakiyesinin affını içermektedir.

§ - 11) bir musaddinum'un (vergi toplayanın) tahsil etmesi için görevlendirildiği bir hamalın bakaya borcu affedilmiştir. Zorla alınmayacaktır.¹³⁰

12 ve 13. madde ise mahsul borçları ile ilgilidir ve affın bu borçları da kapsadığı anlaşılmaktadır.¹³¹

§ - 12) kira karşılığı tahıl olarak ödenen bakiye borçlar ve Suhum sırtlarının tahıl bakiye borçları, kral memlekette adaleti tesis ettiği için affedilmiştir, tahsil edilmeyecektir. Suhum'un evlerine çağrı olmayacaktır.

§ - 13) Babil ve çevresinin yabancı tımar sahipleri, balıkçılar, askerler, musenum'lar ve devletten toprak kiralayanların tahıl, susam yağı ve ufak tefek mahsullerini kendileri ile paylaşan paylaştırıcı, kral memlekete adaleti tesis ettiği için serbest bırakılmıştır. Paylaştırılmayacaktır. Satılık ve iş için kullanılan tahıl eski usule göre bölüşecektir.

6[GÁL]x ŠE ga-du KUŠ 18) ù 1 2/3 ma-na 5[GIN S]ÍG 19) a-na 1[Ú]Z RI.RI.G[A IG] X] GÁL x x ga-du KUŠ 20) ù 2/3 ma-[na SÍG ÚZ 21) a-na É.GAL i-[na-ad-di-]nu 22) aš-šum šar-rum m[i-ša-ra-am] a-na ma-tim iš-ku-nu 23) [LÁL.HÍ.A-šu-n]u ú-[ul uš-ta]-ad-da-na 24) [x x x] x šu [x x Š]U.SI.IG ma-tim 25) [x x] x x [x x]x-tim ú-ul m-ta-al-lu-ú

¹³⁰ § 11, A IV 26-29; B Ay. I 1-2 "C" 26)[LAL.HÍ]A LU ba-a[b-bi]li 27) sa a-na LU mu-sa-[ad-d]i-nim 28) a-na su-ud-du-nim n[a-a]d-nu B Ay. I 1.[a-na su-ud-d]u-nim na-ad[nu] 29) u-us-su-ur u-[ul us]-ta-ad-da-an B 2.[us-s]-ur u-ul us-ta-ad-da-an

¹³¹ § - 12, A IV 30-35; B Ay. I 3-7 "D" 30) LÁL.HÍ.A ŠE ši-ib-šim B 3.[LÁ]L.DÙ ŠE ši-ib-šim 31) ù LÁL.HÍ.A ŠE ba-ma-tim ša su-hu-um B 4. ù ŠE ba-ma-tim ša su-hu-um 32) aš-šum sar-rum mi-ša-ra-am a-na ma-tim 33) iš-ku-nu B 5. aš-šum šar-rum mi-ša-ra-am a-na ma-tim iš-ku-nu 34) ú-uš-šu-ur u-u[1 u]š-ta-ad-da-an 35) a-na É.HÍ.A su-hu-um u-ul iš-ša-ás-si B 7. a-na É.HÍ.A ERIM su-hu-um u-ul i-ša-ás-si

§ - 13, A IV 36-V 4; 36) [ZAG]HA sa G[Ú].U[N A.ŠÀ Š]E.GiŠ.Ì ù se-eh-he-er-tam 37) [š]a na-ši GÚ.UN x[x]ra-bi-i 38) LÚ mu-uš-ke-nim AGA.UŠ ŠU.[HA] 39) ù il-ki-im a-hi-im ša K[A.]DÍ[NGÍR.R]A 40) ù na-we-šu im-ma-ak-ku-su V 1) aš-šum šar-rum mi-ša-ra-am a-na ma-tim iš-ku-nu 2) ú-uš-šu-ur u-ul im-ma-ak-ku-ús 3) ŠE ši-mi-im ù ta-ak-ši-tim 4) ki-ma mi-ki-is la-bi-ir-tim im-ma-ak-ku-ús

Bu maddeler halkın belli kesimlerini ve vergi toplayıcısının yanına verilen taşıyıcı, meyhaneci kadın gibi özel meslek gruplarını, Fırat kıyısındaki Suhum ülkesinin halkını, yine Babil çevresindeki tarımla uğraşan nüfusun hemen hemen tümünü ilgilendirmektedir.

Eski Babil Dönemi kendini önemli bir toplumsal değişiklikler çağı olarak göstermektedir. Bu değişim Mezopotamya'nın sonraki toplumsal gelişimi üzerinde yüzyıllarca kalacak izler bırakmıştır. Parsellere ayrılmış arazilerde yapılan tarım ile küçük aile işletmeleri biçimde tarımsal üretim varlığını sürdürmüş ve bu gelişmeye bağlı olarak kredi ve tefecilikte bir artış ortaya çıkmıştır. Neticede ödünç verme Babil ekonomisinin gerekli bir ögesi olurken, halkın bir bölümünün de mali açıdan yıkımına neden olmuştur. Bu nedenle krallar borç afları ve diğer adalet belgeleri yoluyla olumsuz sonuçları hafifletmeye çalışmışlardır. Böylece henüz yeterince gelişmemiş mal ekonomisi bir iç pazarın büyük ölçüde bulunmaması, krala gerek uzak ülkelerle yapılan ticareti, gerekse uzmanlaşmış ve kentlerde yoğunlaşmış zanaatı denetim altında tutma ve sarayın eşgüdümüne sokma olanağı vermiştir.¹³²

Fermanda yer alan bir diğer madde ise asker veya balıkçıların mükellefiyetleri ile ilgilidir.

§ - 17) Üç yıl için..... kiralayan asker veya balıkçı, (mükellefiyetlerini) yerine getirmediyse o yıl , kral memlekette adaleti tesis ettiği için, (bulduğu) şehrin bölüşme ölçülerine göre 1/3 veya yarısını asker veya balıkçıya verecektir.¹³³

¹³²Horst KLENGEL:a.g.e., 270-271.

¹³³ § - 17, A V 17-24 17) [AGA.UŠ ù Š]U.HA 18) [ša x x x x x x]MU 3.KAM ú-še-šu-u 19)[x x x x x x-]tim ú-ul i-il-ia-ak 20)[x x x-]im an-ni-tim 21)[aš-šum šar-ru]m mi-ša-ra-am a-n[a-ma]tim 22) [iš-ku-n]u ki-ma mi-ki-is a-l[i-š]u 23) [x x] ša-lu-uš ú-lu mi-iš-l[a x] 24) [AGA.U]Š ù ŠU.HA i-na-ad-d[i-in]

Görüldüğü gibi, eğer üç yılığına yeni açılmış tarla kiralamışlarsa, işin yoğun olduğu bu sene boyunca hizmet yükümlülüklerinde bağışlanıyorlardı.

Yeni tarla açma ya da zamanında işlenmiş toprağın yeniden işlenecek duruma getirilmesi, Babil krallarına, karşılığında başka hizmetlerden vazgeçecek kadar önemli görünüyordu. Bunun sebebi belki Ammi-Şaduqa'nın büyük seferler planlamamış olması ve bu yüzden de askerlik hizmetinin o denli ön plana çıkmamasında bir rol oynamıştır. Samsuiluna zamanından başlayarak Kuzey Babilonya'ya ait, yeni açılmış bir tarlanın ya da yeni işlenmiş arazinin birlikte kiralanmasını konu edinen belgelerde büyük bir artış saptanmaktadır. Artan nüfusun beslenmesi ve sarayın vergi gelirleri için kesinlikle gerekli olan tarımsal kullanım alanının korunması ve genişletilmesi, büyük ölçüde yeni açılmış arazinin kiralanması yoluyla gerçekleştiriliyordu.¹³⁴

B) FAİZLER

Hammurabi Kanununda ödünç vermeyi ve borç ilişkilerini işleyen çok sayıda madde bulunmaktadır. Ancak bununla birlikte burada tüm olası durumlara girilmekte daha çok bir düzenleme ya da çözümüm özellikle gerekli olduğu sorunlar ve olumsuzluklar söz konusudur. Bu durumda öncelikle faizlerin düzeyi önemli bir konudur ve anlaşıldığı kadarıyla tavan belirlenmektedir. Gümüş ödünç vermede ödünç tutarının %20'sinden, tahıl (arpa) ödünç vermede ise ödünç verilen miktarın %33'ünden söz edilmektedir.¹³⁵

¹³⁴Horst KLENGEL: a.g.e., 268.

¹³⁵Horst KLENGEL: a.g.e., 224.

Eğer bir tüccar, arpa veya gümüşü faizli borç olarak verirse 1 GUR¹³⁶ için 1 parşiktu+ 4 SA arpayı faiz olarak alacaktır. Eğer gümüşü borç olarak verirse, 1 şekel gümüşe 6 danenin 1/6 şekelini alacaktır.¹³⁷

Belgeler faiz oranlarının oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Ancak bu durum, kralın belirlemesinin sonucu olmaktan çok, yasaya yansıyan gündelik uygulamadır. Ancak faiz oranları özel koşullara göre de, örneğin gümüşte %5 ile %25 arasında ve arpada %20 ile %33 arasında oynayabiliyordu. Arpa ödünç vermede kural dışı olarak %40'lık faizler de kararlaştırılmıştır. Hatta sıklıkla belgelerde faiz oranı olarak belirli bir toplam ya da miktardan hiç söz edilmemekte, yalnızca “sabit faiz oranına” “yerel faize” ya da bir tapınağın faizine atıfta bulunmaktadır.¹³⁸

Faiz oranlarının aşılması durumunda yasalar tefeciye ödünç verdiği her şeyi yitirmekle tehdit etmektedir. Örneğin ;

“Eğer faizli borcu olan bir adamın ödeyecek gümüşü (parası) yoksa (fakat) arpası varsa, kralın emir ve kanunlarına göre faizini.....alacaktır. Eğer tüccar faizi, her GUR için [60] qu arttırdıysa [veya] her şekel gümüş için 1/6 şekel'ini arttırdıysa ve [onu da aldıysa] bütün ödünç verdiği kaybedecektir.¹³⁹

Yasadaki verdiğimiz kanun maddelerine rağmen yine de uygulamada daha yüksek faiz oranlarına rastlanabilmektedir. Hammurabi Kanununda

¹³⁶ 1 GUR: (kurum):ca 300 litre: (parsiktum (Pİ) (1 parsiktum:60 litre): 30 setum (BAN) 1 satum:ca 10 litre: 300 qum (SILA) 1 qum: ca 1 litre

¹³⁷ § - 70 + d - 1) [šum]-ma tam[kārum 2) DAM.GĀR še-am ú] kaspam (KÙ.BABBAR-am) 2) a-na hubul[lim UR_s.RA id-di]in 3) a-na 1 GUR:E [1 paršikat 4 ša]še'am (ŠE) šibtam (MĀŠ) 4) i-le-eq-qé 5) šum-ma kapsam (KÙ.BABBAR) a-na hubul [lim (UR_s.RA)id-di-in 6) a-na 1 šiqil(GĪN) kas[p]im (KÙ.BABBAR)-im) 7) IGI.6GĀL 6 UTTET (ŠE) šibtam (MĀS-am) 8) i-le-eq-qé

¹³⁸ Horst KLENGEL: a.g.e., 225.

¹³⁹ § - 71 + d - 1) [šu]m-ma a-[wi]l-lum 2) ša hu-bu-ul-la[m ir(?)]-šu(?)]-ú 3) kapsam (Ù.BABBAR) a-na tu-[ur-ri]im 4) la i-šu še-a-am [i]-šu 5) [ki]-ma ši-im-d[a-at]šarim(LUGAL) 6) [xx]a-na MĀŠ.BI(?) [x]x-ma 7) i-le-eq-qé 8) šum-ma-tamkārum (DAM.GĀR) MĀ[Š xx]x 9) x x 1 GUR.[E x x] 10) [.....] 11) IGI.6GĀL 6 uttet (ŠE) [xx]x 12) ú-wa-at-te-[er-ma] 14) ša id-nu i-te-[el-li]

faizle verilen ödünç işlemlerinde ölçü ve tartı sisteminde hileye başvurulması halinde yasaya uymayan istemlere karşı da yasa çıkarılmıştır.

“Eğer bir tüccar, arpa ve gümüşü faiz karşılığında verirse, borç karşılığı verdiği zaman gümüşü eksik taş (ağırlık) ölçüsüyle ve arpayı eksik sutum ile veriyse (fakat) geri aldığı zaman parayı büyük ağırlık ile arpayı büyük sutum ile alırsa o tüccar, ne veriyse kaybedecektir.”¹⁴⁰

Yani borcun verilmesinde ve geri alınmasında borçlunun zararına farklı ölçü ve tartı kullanılması yasaklanıyordu. Dolandırıcılığa giren bu suçun cezalandırılması gerekiyordu.

C) TİCARET

1. Büyük Tüccarlar Namına İş Yapan Küçük Mümessiller ve Bunların Karşılıklı Hukuku

Tüccarlar çoğunlukla ticari yolculuklara çıkmıyorlar bu işi onların yerine metinlerde de görüldüğü gibi “kese taşıyıcılar” “şamallum” olarak adlandırılan temsilci ve yardımcıları yapıyorlardı. Samallum işverenlerinden, uygulamada bir tür ödünç olarak sermaye ve mal alıyor ve yolculuğun risklerini üstlenmiş oluyordu. Yasada yer alan 99 ve 100. maddeler bu hususu içermektedir.¹⁴¹

¹⁴⁰ & 1)) šum-ma tamkārūm 2) DAM.GĀR še-am ù kaspam (KŪ.BABBAR-am) 2) a-na hu-bu-u-li-im id-di-in-ma 3) i-nu-ma a-na hubullim (UR₅.RA) id-di-nu 4) kapsam (KŪ.BABBAR-am) i-na ab-ni-im ma-ti-tim 5) ù še-am i-na sūtīm (GĪŠ.BĀN) ma-ti-tim 6) id-di-in 7) ù i-nu-ma im-hu-ru 8) kasp (KŪ.BABBAR-am) i-na ab-ni-im ra-bi-tim 9) še-am i-na sūtīm (GĪŠ.BĀN) ra-bi-tim 10) im-hu-ur [tamkārūm (DAM.GĀR) šu-ú] 11) i-na mi[ima ša id-di-nu(?)] 12) i-[te-el-li]

¹⁴¹ & 99-100) 1) sum-ma tamkarum (DAM.GAR-um) 2) a-na samallim (SAMAN.LA-im) 3) kaspam (KU.BABBAR-am) a-na [na(?)-da] (?)-[nim] 4) u ma(?)-[ha(?)]-ri-im 5) id-[di]-in-ma 6) a-na harranim (KASKAL) it-ru-us-su 7) samallum (SAMAN.LA) i-na harranim (KASKAL) 8) [ip]-qı-du-sum 9) us-[ta-at]-ti-ir(?) 10) sum-]ma a-sar i] I-li-ku 11) [ne-me-lam]i-ta-mar Borger ,Kol XXIV (Driver-Miles Ay I) 1) si-ba-a-at kaspim(KU.BABBAR) 2) ma-la il-qu-u 3) i-sa-ad-dar-ma 4) u-mi-su 5) i-ma-an-nu-u-ma 6) tamkar (DAMGAR)-su i-ip-pa-al

MADDE 99) Eğer bir tüccar, bir ayak satıcısına alışveriş için gümüş verirse ve onu yola çıkarırsa, ayak satıcısı ona emanet edilen parayı arttıracaktır. (kazanç sağlayacaktır).

MADDE 100) Eğer gittiği yerde kazanç görürse (kazanırsa), aldığı kadar gümüşün faizini kaydedecek, gününde tüccarına ödecektir.

Yasaya göre samallu kazancı tüccara giderleri düşerek vermekle yükümlü tutuluyordu. Şayet kazanç elde edilmemişse yasada yer alan 101. maddeye göre elde edilemeyen kazanç samalluma yüklenmekteydi.

MADDE101) Eğer, gittiği yerde kâr görmezse (kâr etmezse) aldığı gümüşü iki katına çıkarıp ayak satıcısı tüccara ödeyecektir.¹⁴²

Görüldüğü gibi şamullu, tutarın iki katını geri vermek zorundaydı ve böylece tüccar %100 kâr ediyordu.

Madde 102 ise tüccar tarafından şamulluma verilen borç parayı içermektedir.

MADDE -102 Eğer tüccar, ayak satıcısına parayı borç olarak verirse, gittiği yerde zarar görürse, anaparayı tüccara geri verecektir.¹⁴³

Madde 103'e göre yolda bir düşman şamallumun elindeki her şeyi almışsa, onun tanrı huzurunda yemin etmesi gerekiyordu ve buna göre sorumluluktan kurtulmuş oluyordu.

¹⁴² § - 101 8) šum-ma a-šar il-li-ku 9) ne-me-lam 10) la i-ta-mar 11)kasap (KÙ.BABBAR) il-qú-ú 12) uš-ta-ša-na-ma 13) šamallûm (ŠAMAN.LÁ) a-na tamkârim (DAM.GÂR) 14) i-na-ad-di-in

¹⁴³ § - 102 15) šum-ma tamkârum (DAM.GÂR) 16) a-na šamallîm (ŠAMAN.LÁ) 17) kaspam (KÙ.BABBAR) a-na ta-ad-mi-iq-tim 18) it-ta-di-in-ma 19) a-šar il-li-ku 20) bi-ti-iq-tam 21) i-ta-mar 22) qá-qá-ad kaspim (KÙ.BABBAR) 23) a-na tamkârim (DAM.GÂR) ú-ta-ar

MADDE-103 Eğer seyahatte iken bir düşman, ayak satıcısının (elinde nesi varsa) ona attırırsa (elinden alırsa) ayak satıcısı (o zaman) tanrı yemini edip serbest kalacaktır.¹⁴⁴

Temsilci tüccardan tahıl, yün, ve başka ticaret malları almış ve başarıyla satışını yapmışsa, eline geçen gümüş hesaptan düşürülüyordu. Tüccar temsilciye buna ilişkin mühürlü bir belge düzenlemesi gerektiği madde 104 de yer almaktadır.

MADDE-104 Eğer bir tüccar, ayak satıcısına arpa, yün, bitkisel yağ veya herhangi bir malı satmak için verirse, satıcı (elde ettiği) gümüşü kaydedip, tüccara iade edecektir. Satıcı tüccara verdiği mühürlü gümüşü alacaktır.¹⁴⁵

Belgeyle uğraşmak temsilcinin işiydi ve şayet belgeyi almakla ilgilenmezse bu durumda madde 105 geçerli oluyordu.

MADDE -105 Eğer ayak satıcısı ihmal edip, tüccara verdiği gümüşün mühürlü belgesini almazsa, mühürlenmemiş gümüş hesaba konmayacaktır.¹⁴⁶

Madde 106'ya göre kese taşıyıcısı, tüccarından sermaye aldığını inkâr eder ve tüccar da aldığını tanrı huzurunda bir yeminle ya da tanıklarla kanıtlayabilirse temsilci ağır bir cezaya çarptırılıyordu. Yasaya göre

¹⁴⁴ § - 103 24) šum-ma har-ra-nam 25) i-na a-la-ki-šu 26) na-ak-ru-um 27) mi-im-ma ša na-šu-ú 28) uš-ta-ad-di-šu samallûm (ŠAMÁN.LÁ) 30) i-za-kar-ma 31) ú-ta-aš-šar

¹⁴⁵ § - 104 32) šum-ma tamkârum (DAM.GÂR) 33) a-na šamallîm (ŠAMAN.LÁ) 34) še'am (ŠE) šipâtîm (SĪG) šanmam (Ī.GĪŠ) 35) ù mi-im-ma bi-ša-am 36) a-na pa-ša-ri-im 37) id-di-in 38) i-sa-ad-dar-ma 39) i-sa-ad-dar-ma 40) a-na tamkârim (DAMGÂR) 41) ú-ta-ar 42) samallûm (ŠAMÁN.LÁ) ka-ni-ik kaspim (KÙ.BABBAR) 43) ša a-na tamkârim (DAM.GÂR) 44) i-na-ad-di-nu 45) i-e-qé

¹⁴⁶ § - 105 46) šum-ma šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) 47) i-te-gi-ma 48) ka-ni-ik kaspim (KÙ.BABBAR) 49) ša a-na tamkârim (DAM.GÂR) 50) id-di-nu 51) la il-te-qé 52) kasap (KÙ.BABBAR) la ka-ni-ki-im 53) a-na ni-ik-ka-as-sí-im 54) ú-ul iš-ša-ak-ka-an

tüccardan aldığıının üç katını vermek zorunda kalıyordu.¹⁴⁷ Herhalde bu yüksek tazminat belirlenirken temsilcinin tüccarın sermayesi ile büyük kazanç sağlamış olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır.

Yasada yer alan madde 107 ise bu durumun tersini içermektedir.

MADDE–107 Eğer bir tüccar, bir ayak satıcısına güvenirse, ayak satıcısı(da) tüccarın ona verdiği her şeyi, tüccarına geri verirse, tüccar da ayak satıcısının ona verdiği her şeyi inkâr ederse, o ayak satıcısı tanrı ve şahitler önünde tüccarı (itham edip) ispat edecektir. Tüccar ayak satıcısı için alıp, inkâr ettiği her şeyi altı katıyla satıcıya verecektir.¹⁴⁸

Yani temsilcinin çarptırıldığı cezanın iki katını çekmek zorundaydı ve beklide tazminatın miktarı da samallum ve tüccarın ticari yolculuğunun getirdiği kârdaki paylarına oranlanıyordu.

2 - Meyhanecilik

Yasada tamkarum'la birlikte konu edilen bir diğer meslek, genelde “biracı hanım” olarak tercüme edilen sabitum'dur. Sabitum alkollü içki hazırlayıp satan meyhaneci kadın gibi görünse de aynı zamanda temel ürünlerle ilgili küçük çapta “brokr”lık yapar. Bu çeşit işler için meyhane uygun

¹⁴⁷ § - 106 55) šum-ma šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) 56) kaspam (KÙ.BABBAR) it-ti tamkârim (DAM.GÂR) 57) il-qé-ma 58) tamkâr (DAMGÂR)-šu 59) it-ta-ki-ir 60) tamkârum (DAM.GÂR) šu-u 61) i-na ma-har i-lim ú ši-bi 62) i-na kaspim (KÙ.BABBAR) le-qé-em 63) šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) ú-ka-an-ma 64) šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) kaspam (KÙ.BABBAR) 65) ma-la il-qú-ú 66) adi (A.RÁ) 3-šu a-na tamkârim (DAM.GÂR) 67) i-na-ad-di-in

¹⁴⁸ § - 107 68) šum-ma tamkârum (DAM.GÂR) kaspam (KÙ.BABBAR) 69) šamallâm (ŠAMÁN.LÁ) i-qi-ip-ma 70) šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) mi-im-ma 71) ša tamkârum (DAM.GÂR) id-di-nu-šum 72) a-na tāmkarī (DAM.GÂR)-šu Kol.XXV (Ay.II) 1) ut-te-er 2) tamkârum (DAM.GÂR) mi-im-ma 3) ša šamallûm (ŠAMÁN.LÁ) 4) id-di-nu-šum 5) it-ta-ki-ir-šu 6) samallum (SAMAN.LA) su-u 7) i-na ma-har i-lim u si-bi 8) tamkarum (DAM.GAR) u-ka-an-ma 9) tamkârum (DAM.GÂR) aš-šum šamallâ (ŠAMÁN.LÁ)-šu 10) ik-ki-ru 11) mi-im-ma sa i-qú-ú 12) adi (A.RÁ) 6-šu 13) a-na šamallîm (ŠAMÁN.LÁ) 14) i-na-ad-di-in

bir yerdir. Zaten “brokr” sözcüğü etimoloji yönünden “perakende şarapçı” kökeninden gelir.(“ broach” “fıçı açmak” demektir).¹⁴⁹

Meyhaneci kadın Babil’in gündelik yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Hatta ondan ve erkek meslektaşlarından, sattıkları biradan edebî metinlerde bile söz edilmektedir. Tapınak ve saray personeline erzak olarak dağıtılan ve büyük rağbet gören bu içki Mezopotamya’da çok uzun zamandır üretiliyordu. Yine de bir meyhaneci kadının mesleği, en azından yasa koyucunun ve kamuoyunun gözünde pek saygın değildi.¹⁵⁰

Hammurabi yasasında hileli davranışta bulunan meyhaneci kadın madde 108’e göre ağır bir cezaya çarptırılıyordu.

MADDE-108 Eğer bir kadın bira satıcısı (meyhaneci) , biranın fiyatı karşılığı arpa kabul etmezse, büyük ağırlık (ağırlık ölçüsü) ile gümüş kabul ederse ve bira karşılığı alacağı arpayı gümüş karşılığından çıkarırsa, o bira satıcısı kadını itham edecekler, suya atacaktırlar.¹⁵¹

Yani dolandırıcı meyhaneci kadın boğulacaktır. Gümüşün tahıla oranla dengede kalan değeri, dayanıklılığı ve rahatça taşınma olanağı belli ki tercih edilmesine yol açmıştır. Eğer meyhaneci kadının karşısına, birasına arşılı arpa yerine gümüş isteme fırsatı çıkmışsa, bunu kaçırmamış olmalıdır. Ancak küçük üreticinin “nakit darlığı” göz önünde bulundurulursa, arpa meyhanelerde ödeme aracı ve aynı zamanda da yeniden bira üretimi için hammadde olmayı sürdürmüş olmalıdır.¹⁵² Burada ölümle cezalandırma nedeni, gümüş tartısındaki hile, alınan paraya karşılık yasal ölçüde bira satılmamasıdır.

¹⁴⁹Joan OATES: a.g.e.,78 .

¹⁵⁰Horst KELENGEL: a.g.e., 228.

¹⁵¹Ş - 108 15) *šum-ma sâbītum* (MÍ.KAŠ.TIN.NA) 16) *a-na šīm* (ŠÁM) *šikarim* (KAŠ) 17) *še’am* (ŠE) *la im-ta-har* 18) *i-na abnim*(NA₄) *ra-bi-tim* 19) *kaspam* (KÜ.BABBAR) *im-ta-har* 20) *ù mahīr* (KI.LAM) *šikarim* (KAŠ) 21) *a-na mahīr* (KI.LAM) *še'im* (ŠE) *um-ta-ti* 22) *sābītam* (MÍ.KAŠ.TIN.NA) *šu-a-ti* 23) *ú-ka-an-nu-ši-ma* 24) *a-na me-e* 25) *i-na-ad-du-ú-ši*

¹⁵²Horst KELENGEL: a.g.e., 228.

Madde 109 ise meyhaneci kadının mesleği ile ilgili bir riske açıklık getirmektedir.

MADDE -109 Eğer bira satıcısı (meyhaneci) kadının evinde haydutlar toplanırlarsa, o haydutları yakalamaz ve (kadın onları) saraya yollamazsa o bira satıcısı kadın öldürülecektir.¹⁵³

Meyhaneci kadının suçluları yakalayıp saraya –kralın yerel yönetim makamına- getirmesi hemen hemen olanaksızdı. Bizzat kullanılan anlatımında sezdirildiği gibi, belki bu iş için bir güvenlik görevlisi çağırıyordu. Burada önemli olan kamu güvenliğiydi ya da daha doğrusu, öncelikle devletin güvenliğiydi; çünkü suçluların kente değil devlete ait makamlara getirilmesi gerekiyordu.¹⁵⁴

Rahibelerin - vakıf hanımları- dışında bir meyhaneye girmeleri ve hele orada bir de bira içmeleri yasada yer alan 110 madde gereğince cezalandırılmalarını gerektiriyordu.

MADDE-110 Eğer manastırda oturmayan bir naditum, bir entum, bir bira evi (meyhane) açar veya bira (içmek) için bir bira evine girerse, o kadını yakalayacaklardır.¹⁵⁵

Madde 111'e göre, meyhanede veresiye bira içilebilir sonra da hasat zamanı hesaba kaydedilmiş tutarı gümüş değil, tahıl olarak ödenebilirdi.

¹⁵³ § - 109 26) šum-ma šabītum (MÍ.KAS.TIN.NA) 27) sà-ar-ru-tum 28) i-na bītī (É)-ša 29) it-tar-ka-sú(?) -ma 30) sà-ar-ru-tim šu-nu-ti 31) la i-š-ša-ab-tam-ma 32) a-na ekallim (É.GAL) 33) la ir-de-a-am 34) sābītum (MÍ.KAS.TIN.NA) šī-i 35) id-da-ak

¹⁵⁴ Horst KELENGEL: a.g.e., 229.

¹⁵⁵ § - 110 36) šum-ma nadītum (LUKUR) entum (NIN.DINGIR) 37) ša i-na gagīm (GÁ.GI₄.A) 38) la wa-aš-ba-at 39) É.KAŠ.TIN.NA ip-te-te 40) ù lu a-na šikarim (KAŠ) 41) a-na É.KAŠ.TIN.NA 42) i-te-ru-ub 43) a-wi-il-tam šu-a-ti 44) i-qal-lu-ú-si

MADDE–111 Eğer bira satıcısı bir kadın, bir pıhum ölçü içkiyi verirse, hasat zamanında 5 qu arpa alacaktır¹⁵⁶

Herhalde bu tahılda yeniden bira üretimine sokuluyordu. Fiyatlara gelince, bir belge 10 litre biranın 10 çekirdek gümüş, buna göre de 1 litre biranın 1 çekirdek, yaklaşık 0,44 gram gümüş ya da rayice uygun bedele göre arpa olduğunu göstermektedir.¹⁵⁷

Eski Babil kralı Ammi-Şaduqa'nın Fermanında ise &14-15-16 maddeler birahane sahibi kadınlarla ilgilidir.¹⁵⁸

&14 (Meyhanecinin) saraya olan gümüş ve arpa sorumluluğunu ödemesi gereken, şehir dışında bulunan bir meyhaneci kadın, kral memlekette adaleti tesis ettiği için, musaddinum (onun) bakiye borçlarını istemeyecektir.

&15 Bira ve tahılı borç veren biracı kadın, ne borç verdiyse (borç verdiklerinin hiçbirini) istemeyecektir. Anlaşılan meyhaneci öylesine çok kişiyi borçlandırmıştı ki, böyle bir emrin buyruğa alınması gerekiyordu.

&16 Bir meyhaneci kadın ve bir tüccar, doğru olmayan (sahte) bir mühür..... ölecektir.

¹⁵⁶ § - 111 45) šum-ma šabītum (MÍ.KAS.TIN.NA) 46) 1 pīham (KAŠ.Ú.SA.KA.NI (/DÙ oku) 47) a-na qí-ıp-tim id-dí-in 48) i-na ebūrım (BURU_x) 49) 5 sâ še'am (ŠE) i-le-qé

¹⁵⁷ Horst KELENGEL: a.g.e., 229.

¹⁵⁸ § - 14, A V 5-10; B Ay. I 8-13 "E" 5) SAL.LÚ.DIN.NA na-we-e B 8. SAL.LÚ.DIN.NA na-me-e 6) ša KÜ.BABBAR ŠE LÚ.DIN.NA a-na É.GAL 7) i-ša-aq-qá-lu aš-šum šar-rum mi-ša-ra-am 8) a-na ma-tim iš-ku-nu B 9. ša ŠE u KÜ.BABBAR LÚ.DIN.NA B 10. a-na É.GAL i-ša-aq-qá-lu B 11. aš-šum šar-rum mi-ša-ra-am a-na ma-tim iš-ku-nu 9) a-na LÁL.HÍ.A-šu-nu LÚ mu-ša-ad-di-nu 10) ú-ul i-ša-ás-si B 13. ú-ul i-ša-ás-si

§ - 15, A V 11-13 ; B Rs. I 14-15 "F" 11) SAL.LÚ.DIN.NA ša KAŠ ù ŠE i-qí-pu B 14. SAL.LÚ.DIN.NA ša kaš ù še i-qí-pu 12) mi-im-ma ša i-qí-pu 13) ú-ul ú-ša-ad-da-an B 15. mi-im-ma ša i-qí-pu- ú-ul ú-ša-ad-da-an

§ - 16, A V 14-16 14) SAL.LÚ.DIN.NA u DAM.GÀR 15) [š]a NA₄ ku-nu-u[k x 1]a ki-it-tim 16) [x x x x x] x [x x x] x i-ma-a-a[t

3 - Köle Ticareti

Mezopotamya köleleri çoğunlukla yerli halktan oluşmaktadır. Borçlarını ödeyemeyenler, yoksul erkek ve kadınlar, kendilerini ve çocuklarını köle olarak satanlar veya alacaklılar tarafından alıkoyulanlardı.

Babil tüccarları yabancı köle ticareti de yapıyorlardı. Kuzeyli Subarular en çok istenen kölelerdi. Savaş tutsakları da kralın malı yani devletin kölesi sayılıyorlardı. Tüm bu köleler ücretsiz angarya işçi ekipleri ve bazı ücretli işçilerle birlikte yol yapıp kanal kazarlar, askerî tahkimat yapar, tapınak inşa eder, kralın topraklarını işler ve saray imalathanelerinde çalışırlardı. Devlet köleleri özel barakalarda yaşarlar, adları yaşları ve geldikleri ülke özel defterlere kaydedilirdi. Tapınak köleleri ise, savaş tutsakları arasından derlenir veya özel kişiler tarafından tapınağa adanırdı. Az sayıda özel köle de, ev işlerinde kullanılıyordu. Evde doğan kölelerin, en azından bu dönemde, özel statüsü olduğu anlaşılıyor. Efendisine yaşlılığında baktıktan sonra, efendisinin ölümü üzerine kölelerin azat edilmesi de, efendi köle ilişkisinin karşılıklı yükümlülüklerle dayandığını göstermektedir.¹⁵⁹

Kölelere ilişkin satın alma belgeleri Eski Babil malzemesi içinde bolca bulunmaktadır. Satın alınan köleler kısmen yabancı boylara ait kişilerden, özellikle tutsak düşmanlardan, kısmen de ödeme yapamayan borçlu aileleri tarafından “gümüş karşılığı satılmış” ya da köle olarak satılarak cezalandırılan suç işlemiş Babillilerden oluşuyordu. Erkek kölelerin iki katı kadın köle satılıyordu. Bu, yalnızca çok sayıdaki erkek kölenin devletin güvenliği için bir tehlike oluşturabileceğinden değil, öncelikle erkek köleleri kullanma olanaklarının kadın kölelere oranla daha kısıtlı olmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁶⁰

¹⁵⁹Joan OATES: a.g.e., 74.

¹⁶⁰Horst KELENGEL: a.g.e., 258.

Eski Babil Döneminde bir kölenin ortalama fiyatı yaklaşık 20 seqel gümüştür. 90 gümüş seqe kadar çıktığı da olmaktadır.¹⁶¹ Bu yüzden toprak sahiplerine, tarım işleri için köle almak mevsimlik işçi tutmaktan daha pahalıya geliyordu. Küçük çiftlik işletmelerinin tarımsal üretiminde erkek kölelerin ancak sınırlı kullanım alanı vardı. Oysa tahıl öğütmek, dokumak, ev işleri vb. için daha çok kadın kölelere gereksinim duyuluyordu. Bu nedenle belgelerde fiyatların durumu kölelerin niteliklerine ya da satın almanın ivediliğine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.¹⁶²

Hammurabi Kanununda yer alan borç yüzünden köleliğe girme mevzuunu çalışmamızda açıklamıştık. Bu hususta değindiğimiz kanun maddeleri dışında Hammurabi Kanununu köle ticareti ile ilgili hükümleri de içermektedir. Konu ile ilgili maddeler şunlardır.

MADDE – 278 Eğer bir adam, bir erkek köle veya bir kadın köle satın alırsa ve ay dolmadan sar'ası tutarsa, satanına geri dönecek, satın alan ödediği gümüşü (geri) alacaktır.¹⁶³

Yani güvence süresi sırasında kölenin hastalanması durumunda alıcı satışı geçersiz kılabilirdi. Ancak üçüncü taraf satışın yasallığına ilişkin karşı çıkarsa madde 279'a göre bundan satıcı sorumlu tutuluyordu.

MADDE -279 Eğer bir adam, bir erkek köle veya bir kadın köle satın alırsa ve bir iddia olursa, onu veren (satan) o iddiayı cevaplandıracaktır.¹⁶⁴

¹⁶¹ Joan OATES: a.g.e., 74.

¹⁶² Horst KELENGEL: a.g.e., 258.

¹⁶³ § - 278 58) šum-ma a-wi-lum 59) wardam (İR) amtam (GEMÉ) i-ša-am-ma 60) warah (ITU)-šu la im-la-ma 61) bi-in-ni e-li-šu 62) im-ta-qú-ut a-na na-di-na-ni-šu 63) ú-ta-ar-ma 64) ša-a-a-ma-nu-um 65) kasap (KÜ.BABBAR) iš-qú-lu 66) i-le-qé

¹⁶⁴ § - 279 67) šum-ma a-wilum 68) wardam (İR) amtam (GEMÉ) i-ša-am-ma 69) ba-aq-ri ir-ta-ši 70) na-di-na-an-šu 71) ba-aq-ru i-ip-pa-al

Hammurabi yasası Babilli ve Babilli olmayan köleleri ayrı ayrı ele almaktadır.¹⁶⁵

MADDE-280 Eğer bir adam, yabancı bir memlekette (diğer) bir adamın erkek köle veya kadın kölesini satın alırsa, kendi memleketine (yaşadığı şehre) döndüğü zaman erkek kölenin veya kadın kölenin sahibi kendi erkek kölesini veya kadın kölesini tanırsa (açıklarsa) ve bu erkek veya kadın köle (döndüğü) memleketin evladı (yerlisi) iseler (satın alan) para ödemededen, onların özgürlükleri verilecektir.

MADDE -281 Eğer başka bir memleketin evlatları (vatandaşları) iseler, satın alan ödediği parayı tanrı önünde bildirecek. Erkek veya kadın kölenin sahibi tüccara verdiği gümüşü (geri) verecek, erkek veya kadın kölesini (kölelikten) çözecektir.

Madde 32'de¹⁶⁶ bahsedilen savaş tutsağından farklı olarak, yurt dışında rastlanmış ve satın alınmış kişiler daha önce de savaş tutsağı değil, köleydiler. Belki de aralarından bazıları Babil'den kaçarak oraya ulaşmış ve bu durumda kurtulmalık ödenerek, onların kölelikten kurtarılması onlar için yalnızca eski boyunduruk koşullarına geri dönüş anlamına geliyordu.¹⁶⁷

¹⁶⁵ § - 280 72) šum-ma a-wi-lum 73) i-na ma-at 74) nu-kú-ur-tim 75) wardam (İR) amtam (GEMÉ) ša a-wi-lim 76) iš-ta-am 77) i-nu-ma 78) i-na li-ib-bu mātīm (KALAM) 79) it-ta-alkam-ma 80) be-el wardim (İR) ù lu amtīm (GEMÉ) šu-nu 81) waras (İR)-sú ù lu amas (GEMÉ)-sú 82) ú-te-ed-di 83) šum-ma wardum (İR) ù amtum (GEMÉ) šu-nu 84) mārū (DUMU.MEŠ) ma-tim 85) ba-lum kaspim (KÜ.BABBAR)-ma 86) an-du-ra-ar-šu-nu 87) iš-ša-ak-ka-an

§ - 281 88) šum-ma mārū (DUMU.MEŠ) ma-tim ša-ni-tim 89) ša-a-a-ma-nu-ma (oku um?) 90) i-na ma-har i-lim 91) kasap (KÜ.BABBAR) iš-lu (oku qú)-lu 92) i-bi (/qá)-ab-bi-ma 93) be-el wardim (İR) ù lu amtīm (GEMÉ) 94) kasap (KÜ.BABBAR) iš-qu-lu a-na tamkārīm (DAM.GĀR) 95) i-na-ad-di-in-ma 96) lu waras (İR)-sú lu amas (GEMÉ)-sú i-pa-AG(oku tar)

¹⁶⁶ § - 32 13) šum-ma lu rēdām (UKU.ÚS) 14) ù lu bā'iram (ŠU.KU₆) 15) ša i-na har-ra-an 16) šar-ri-im 17) tu-úr-ru 18) tamkārūm (DAM.GĀR) ip-tú-ra-aš-šu-ma 19) āl (URU)-šu uš-ta-ak-ši-da-aš-šu 20) šum-ma i-na bi-ti-šu 21) ša pa-ta-ri-im 22) i-ba-aš-ši 23) šu-ma ra-ma-an-šu 24) i-pa-at-ta-ar 25) šum-ma i-na bi-ti-šu 26) ša pa-ta-ri-su 27) la i-ba-aš-ši 28) i-na bīt(E) il(DINGIR) āl(URU)-šu 29) ip-pa-at-tár 30) šum-ma i-na bīt(E) 31) il(DINGIR) āl(URU)-šu 32) ša pa-ta-ri-šu 33) la i-ba-aš-ši 34) ekallum (É.GAL) i-pa-at-ta-ri(/ar)-šu 35) eqel (A.ŠĀ)-šu kirū (KIRI6)-šu 36) ù bīs(E)-sú 37) a-na ip-te₄-ri-šu 38) ú-ul in-na-ad-di-in

¹⁶⁷ Horst KELENGEL: a.g.e.,260.

Hammurabi Kanunu kölelerin azat edilmesi hususunu da içermektedir. Azat edilme iki durumda emredilmektedir. Borç yüzünden köle olanlar ancak üç yıl sonra (Madde 117) ve efendisine çocuk doğurmuş bir köle kadın ise ancak onun ölümünden sonra özgür olabiliyordu.¹⁶⁸

Kanunda yer alan 282. madde ise kölenin efendisine karşı çıkması durumunda verilecek cezayı içermektedir.

MADDE- 282 Eğer köle efendisine “sen benim sahibim değilsin” derse (efendisi) onun kölesi olduğunu ona ispat edecek ve efendisi kulağını kesecektir.¹⁶⁹

Ammi-Şaduqa Fermanında ise borç kölelerinin özgürlüklerinin geri verilmesini içeren maddeler yer almaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Hammurabi Kanununa göre borç kölelerinin alacaklının evinde ilke olarak yalnızca üç yıl hizmet edecekleri kuralı yer almaktaydı. Ammi-Şaduqa Fermanında ise, krallığın belli bölge yada kentleri için borç kölelerinin, eğer daha önce de köle değillerse hemen özgürlüklerinin verilmesi emredilmektedir.

&18 Eğer bir Numhia’lı, bir Emut-balum’lu, bir İda-maraz’lı, bir Uruk’lu, bir İsin’li, bir Kisura’lı veya bir Malgum’lu hür adam, bir borçla yükümlü ise ve (bundan dolayı) kendisini, karısını veya [çocuklarını] gümüş (para) için, hizmete ve hizmetkârlığa vermiş ise, kral memlekette adaleti tesis ettiği için, serbesttir. Özgürlüğü (tekrar) verilir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ § - 171 60) ù šum-ma a-bu-um 61) i-na bu-ul-ti-šu 62) a-na mārī (DUMU.MEŠ) ša amtum (GEME) ul-du-šum 63) mārū (DUMU.MEŠ)-ú-a la-iq-ta-bi 64) wa-ar-ka a-bu-um 65) a-na ši-im-tim 66) it-ta-al-ku 67) i-na NÍG.GA (namkūr/makkūr) bīt(E) abim (A.BA) 68) mārū (DUMU.MEŠ) amtim (GEMÉ) 69) it-ti mārī (DUMU.MEŠ) hi-ir-tim 70) ú-ul i-zu-uz-zu 71) an-du-ra-ar 72) amtim (GEMÉ) ù mārī (DUMU.MEŠ)-ša 73) iš-ta (oku/ša)-ak-ka-an 74) mārū (DUMU.MEŠ) hi-ir-tim 75) a-na marī (DUMU.MEŠ) amtim (GEMÉ) 76) a-na wa-ar-du-tim 77) ú-ul i-ra-ag-gu-mu

¹⁶⁹ § - 282 97) šum-ma wardum (İR) a-na be-lí-šu 98) ú-ul be-lí at-ta 99) iq-ta-bi 100) ki-ma waras (İR)-sú 101) ú-ka-an-šu-ma 102) be-el-šu u-zu-un-šu i-na-ak-ki-is

¹⁷⁰ § - 18, A V 25-35 25)[šum-ma DU]MU nu-um-hi-a DUMU e-mu-ut-ba-l[um] 26) [DUMU i-da]ma-ra-az DUMU UNU 27) [DUMU I-SÍ-İ]N-NA DUMU KÍ-SURRA 28)[DUMU MURGU]

Fermanda yer alan 19. madde ise hür bir adamın evinde doğan erkek veya kadın kölenin ticareti ve özgürlüğü ile ilgilidir.

&19 Eğer Numhia'lı, Emut'balum'lu, İda-maraz'lı, Uruk'lu, İsin'li, Kisura'lı veya Malgum'lu hür bir adamın evinde doğan bir erkek veya köle, gümüş için verilmişse (satılmışsa) veya hizmete verilmişse..... veya hizmetkârlığa bırakılmışsa özgürlüğü verilmeyecektir.¹⁷¹

i-il-tum i-il-su-ma 29) [pa-ga-a]r-šu aš-ša-az-zu 30) [ú-lu x x-su a-na KÙ.BABBAR a-na ki-iš-ša-tim 31)[ú-lu a-na ma-an-za-z]a-ni 32) [x x x aš-šum šar-rum m]i-ša-ra-am 33) [a-na ma-tim iš-k]u-nu 34) [uš-šu-]ur an-d[u-ra-a]r-šu 35) [ša-]ki-in

¹⁷¹ § - 19 ,A V 36-VI 9;B Rs II 1-3 "G" 36) [šum-ma] GEME ARAD wi-li-[id] É [ša] 37) [DUMU nu-um]-hi-a DUMU e-mu-ut-ba-lum 38) [DUMU i-d]a-ma-ra-az DUMU UNU 39) [DUMU I]-SÍ-İN-NA DUMU KÍ-SUR-RA Kol VI. 1) DUMU MURGU [I x x x x x] 2) ša ši-i[m] x [x x x x] 3) [a-na KÙ].BABBAR in-n [a-di-in] 4) [ú-l]u a-na ki-iš-ša-tim 5) ik-ka-ši-iš B 1. [...x 7) in-ne-zi-ib B 2. [...n]e-zi-ib 8) [an-]du-ra-ar-[su] 9) [ú-u]l iš-ša-a[k-k]a-an b 3.[.....] iš-ša-ka-an

II BÖLÜM

ASURLULARDA TİCARET HUKUKU

Asurlular Kuzey Mezopotamya'da eski Tel Halaf kültüründen gelen halkların ve Arabistan orjinli Batı Sami kavimlerin kaynaşmasından oluşan bir topluluktur.¹

Asur, MÖ 2000 yıllarından 612 yılına kadar devam eden ilk önce Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken birinci binyılın ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içine alan büyük bir imparatorluk olmuştur. Çivi yazılı belgelere göre Asur üçüncü binyılın ikinci yarısında Akadlıların, Subar Kut ve III. Ur hanedanının politik ve kültür egemenliği altında kalmıştır. Adı geçen bölgede, bu eski halkla kaynaşan Samiler yüzyıllarca süren Asur Devletini kurmuşlardır²

Asur tarihi orta kronolojiye göre Eski Asur Çağı (M.Ö. 2000 ± 1750), Orta Asur Çağı (MÖ 1500 ± 1000) ve Yeni Asur Çağı (M.Ö. 1000 ± 612) olmak üzere üç bölüme ayrılır.³

A – MEZOPOTAMYA VE ANADOLU ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticaretin başlangıcı hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte, iki bölge arasındaki ilk ilişkilere dair bilgileri Boğazköy'de yapılmış olan kazılarda bulunan ve Akad Kralı Sargon'un Anadolu'da Puruṣhattum şehrindeki Akadlı tüccarlara yardım ettiğine dair bilgi veren "sar tamhari"= (savaşın kralı) metninde rastlamaktayız.⁴

¹Recep YILDIRIM: a.g.e., 55.

²Hüseyin SEVER: "Asur Siyasi Tarihinin ...". a.g.m., 421

³Hüseyin SEVER: a.g.m., 421.

⁴Hüseyin SEVER: "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ 1990 – 1750) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler" ,Belleten ,LIX, 224, (Ankara 1995),1.

Yazılı belgelerden öğrenildiğine göre, Anadolu'nun muhtelif zenginleriyle yakından ilgilenen ilk kavim, MÖ. 2350 – 2150 yılları arasında Mezopotamya'da güçlü bir devlet kurmuş olan Sami orijinli Akadlar olmuştur. Akad krallarından Naram-Sin, MÖ. 2200' lerde Anadolu'ya bir sefer düzenlemiş ve 17 Anadolu kralının oluşturduğu bir koalisyonu mağlup etmiştir.⁵ İşte Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ilişkiler böyle başlamış ve bundan sonraki dönemlerde de bütün hızıyla devam etmiştir.

MÖ 2000'li yıllarda, Güney Mezopotamya'daki Babil'de olduğu gibi, Kuzey Mezopotamya'daki Asur'da da mülkiyet anlayışı değişmiş, Sümerlilerin eski devlet mülkiyet sistemi yerine şahsî mülkiyet sisteminin hakim görüş halini alması ve gelişmesi neticesinde, Asur Devleti ve halkı süratle kalkınmış, dışarı açılma ihtiyacı duyulmuş ve alışveriş şartları bakımından Anadolu en müsait pazar sayılmıştır. Bunun neticesinde 1900'lü yıllarda Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri kurulmuştur.⁶ Anadolu'da tarihin başladığı zaman olup, bu devre ismini veren Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelerek yerleşmiş oldukları şehirlerde iki asır boyunca Anadolu halkıyla birlikte yaşamışlardır.

MÖ II bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu ile Mezopotamya arasında sıkı bir ticari faaliyetin mevcudiyetine şahit oluyoruz.⁷ Anadolu'ya ticari gaye ile gelen ve Anadolu'nun yazılı devreye girmesini sağlayan Asurlu tüccarlardan, elimize binlerce vesika geçmiştir.⁸ Bu belgeler tüccarların mektupları, mahkeme zabıtları ve borç verdiklerinde yazdırmış oldukları senetlerden oluşmaktadır. Kültepe tabletleri Asurlu tüccarlara ait vesikalar olduğundan, Eski Asur Lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmıştır. Bu vesikalar arasında tüccarların özel hayatlarına ait evlenme,

⁵Ekrem MEMİŞ: "Asur Devletinin Anadolu Politikası", XII Türk Tarih Kongresi, I, (1999),65

⁶Hüseyin SEVER: " Yeni Belgelerin Işığında ...". a.g.m., 2.

⁷Sebahattin BAYRAM: " Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri" DTCFD, 369'dan ayrı basım, (Ankara 1993), 1.

⁸Salih ÇEÇEN: "Koloni Devri Anadolusunda Tarih ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı" DTCFD, XXXV, I (Ankara 1991), 49.

boşanma, evlatlık alma gibi sosyal münasebetleri ile ilgili mukavelelerde bulunmaktadır. Kısaca Kültepe Tabletleri umumiyetle ticari ve hukuki vesikalardır.⁹ Bu vesikalar içinde, Anadolu'nun siyasi tarih ve sosyal yapısı doğrudan ilgili olanların sayısı oldukça sınırlıdır. Çünkü Asurlular kendi ticari faaliyetlerini etkilemediği sürece, vesikalarında Anadolu'nun siyasî ve tarihî sosyal olaylarına yer vermemişlerdir.¹⁰

Asurlu sermaye sahipleri, Anadolu'nun bazı ihtiyaçlarından faydalanarak kendi ülkelerinin de ihtiyaçlarına cevap vermek maksadıyla, Anadolu ile sıkı bir ticari faaliyete girişmişlerdir.

Kültepe tabletlerinden öğrenildiğine göre, Orta Anadolu'nun önem arz eden hemen her şehrinde bir şehir devleti vardı. Asurlu tüccarlar, bu şehir beylerine vergi ödemek şartıyla onların himayesi altında, şehir sınırlarının dışına kurmuş oldukları "Karum" (büyük) ve "Wabartum" (küçük) adı verilen pazar mahallelerinde oturuyorlar ve şehir halkı ile ticaret yapıyorlardı.¹¹

Ticaret maksadı ile Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar 150 civarında Karum ve Wabartum denilen ticaret merkezleri kurarak, bu bölgelerde 200 yıla yakın bir zaman içinde ticaretle uğraşmışlardır.¹² Kolonilerin merkezi Kültepe (Kaniş) olmuştur. Karum ve Wabartum adı verilen diğer şubeler, en büyük Karum olan bu merkeze bağlanmışlardır. Diğer adı geçen bütün ticaret merkezleri Kanişden talimat almışlardır.¹³

Asur gerek Mezopotamya içerisindeki gerekse Anadolu ile yapılan faaliyetin merkezini teşkil etmiştir. Asurlular Anadolu'nun talebi olan kalayı ve kaliteli kumaşları temin edip, Anadolu'ya getirmişler, Anadolu'daki altın, bakır

⁹Füruzan KINAL: a.g.e., 61.

¹⁰Salih ÇEÇEN: "Koloni Devri Anadolu'sunda ...". a.g.m., 49.

¹¹MEMİŞ, Ekrem: a.g.m., 66.

¹²Hüseyin SEVER: "Asur Ticaret Koloniler çağında (M.Ö. 1700–1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", XII. Türk Tarih Kongresi, I, (1999), 85.

¹³Hüseyin SEVER: "Yeni Belgeler Işığında ...". a.g.m., 2

ve gümüşü de Asur'a aktarmışlardır.¹⁴ Asurlu tüccarlar Anadolu'ya sadece ticaret yapmak için gelmişlerdir. Siyasî ve idari bir amaçla gelmedikleri içinde herhangi bir faaliyette bulunmamışlardır.

Asurlu tüccarların Anadolu'yu tercih etmelerinin sebeplerinden birisi de bu bölgede barış ve sükûn ortamının mevcudiyetidir. Çünkü ticaret kervanları Asur'dan hareket ettikten altı ay kadar sonra ancak Kaniş'e ulaşabilmekteydiler. Kervanların emniyetini yerli (Anadolulu) krallar (beyler) üstlenmişler, bu yüzden yol güzergâhı boyunca da karakollar kurmuşlardı.¹⁵

Kültepe Tabletlerinden bugüne kadar incelenmiş veya neşredilmiş olanlarından anlaşıldığı üzere, ticaretin oldukça sistemli bir şekilde disipline edilmiş olduğu, ithal malların fiyatlarının belirlenmesi, tüccarların verdikleri kredilerin faiz oranları ve çalıştırılması, ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarı, ticari anlaşmazlıkların nasıl çözüldüğünü öğrenebiliyoruz. Netice itibariyle "ilk milletler arası ticaret sistemi" Anadolu ile Asur halkları arasında gerçekleşmiştir de diyebiliriz.¹⁶

Asurluların Anadolu'yu ticari faaliyetleri için uygun bir yer olarak seçmelerini, MÖ III. bin yıldan kalma kral mezarlarından bilinen zenginliğine, yerli halkın sahip olduğu hayat standardının düşüklüğüne, Asurluların bir başka yerden temin edip getirdikleri kalaya tunç yapımındaki yaygın kullanılışından dolayı yerli halkın büyük ihtiyacının olmasına ve Anadolu'nun zenginliklerinin Asur' a götürülmek istenmesine bağlamak mümkündür.¹⁷

¹⁴Sebahattin BAYRAM: "Kültepe Tabletlerinde ..." a.g.m., 1

¹⁵Hüseyin SEVER: "Yeni Belgeler Işığında ..." a.g.m., 2

¹⁶Hüseyin SEVER: "Asur Ticaret Koloniler ..." a.g.m., 86

¹⁷Sebahattin BAYRAM: a.g.m., 1.

Asurluların Anadolu'ya satış için getirdikleri mallarını yerli beylerin saraylarında, belli vergi ve menfaatler karşılığında depoladıkları ve muhafaza altına aldıkları ilk alım hakkının da böylece sarayın sahip olduğu görülmektedir.¹⁸ Netice itibariyle, Asur ile Anadolu arasındaki bu ticaretten iki ülkede istifade etmiştir. Bununla birlikte 200 yıllık bir zamanı içine alan bu devrede, Asurlu tüccarların ve şahısların elbette ki birtakım anlaşmazlıklar olmuştur. Anlaşmazlıkların ve ihtilafların çözümünü, birinci planda olayın geçtiği "Karum Dairesi" ele alır ve hallederdi. Eğer meseleyi halledemezlerse Anadoludaki Karum'ların bağlı olduğu "Kaniş Kārum"una havale ederlerdi.¹⁹ Kaniş Karumu vesikalarına göre, Kaniş Karum'unda "Şehrin Babaları" denilen bir ihtiyarlar meclisi vardı. Kolonilerdeki Asurlular hakkındaki bütün kararları bu meclis verirdi. Fakat üyeler arasında bir anlaşmazlık olursa, o zaman ihtiyarlar meclisi kâtibi, Genel Meclisi toplantıya çağırır, kararı onlar hep beraber, sayı hesabı ile yani oylamayla verirlerdi.²⁰ Kaniş Karumu da meseleyi karara bağlayamaz ise, daha üst ve yetkili merci olan Asur'a anlaşmazlık sunulurdu. Asur Şehir Meclisi kutsal "hamrun" odasında toplanarak karara varılır ve meclisin kararı bir belge ile düzenlenerek Anadolu'ya kaniş Kārum'una gönderilirdi.²¹

Burada basit bir Karum kararı örneğine bakalım. AKT I de 75 nolu metin Kaniş Kārum'unun kesin bir hükmünü ihtiva etmektedir.

(1-3) Kaniş Kārum'u küçük-büyük hüküm verdi ve (4-12) Šū – Kūbūm'un adına Adad – dūrī'nin İnâ'nın vekiline ödediği 12 ½ mina 5 seqel gümüş (için) İnâ ve Sū – Kūbum'un oğulları Adad – dūrī'ye dönmeyecekler. (13 -14) Adad - <dūri>nin parası (kendine) dönecek.²²

¹⁸Hüseyin SEVER: "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", DTCCFD, XXXV,2,1992'den Ayrı basım,(Ankara 1992), 249.

¹⁹Salih ÇEÇEN:"Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni "Waklum Mektupları", DTCCFD, XXXIV,1-2, 1990'dan Ayrı basım,(Ankara 1990), 35.

²⁰Füruzan KINAL: a.g.e., 62.

²¹Salih ÇEÇEN: a.g.m., 35.

²² 1) kâ-ru-mu Kâ-ni-ši (2) şa-ha-er GAL dî-nam (3) i-dî-in-ma (4) 2 ½ ma-na 5 GÍN KÙ.BABBAR (5) ša-a-šu-mi Šu-ku-bi-im (6) IM-du-ri (7)ša ki-ma l-na-a (8) e-pu-lu-ú-ni (9) l-na-a ù me-er-ù (K.10) Šu-Ku-bi-im (Ay.11) a-na-dim-du-ri (12) ú-lá i-tù-ru-ú (13) KÙ. BABBAR ša-dim-<du-ri> (14) i-tù-a-ar

Burada Karum'un kararı ile Adad-dūrī adlı kimse borçlu šū-kūbum'un hesabına alacaklı İnâ'nın vekiline tablette yazılı 2 ½ mina 5 šegel gümüsü ödediği için İnâ ve šū-kūbum'un oğullarının kendisinden hak iddiasında bulunmayacakları ve paranın doğrudan Adad-dūrī'ye iade edeceği kaydedilmiştir.

Esasen Asur Ticaret Kolonileri devrine ait olan ticari ve hukuki vesikalar konumuzla alakalı olmalarından dolayı büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu çeşit vesikaların dışında Eski Asur Çağı sosyal yapısı ile ilgili bilgi veren kapsamlı bir kanun stelinin mevcut olduğu bilinmekle birlikte ele geçmiş değildir. Orta Asur Çağı Kanunlarının içeriği ise ticaret hukukunu aydınlatıcı mahiyette değildir. Bu nedenle çalışmamızın bu safhasında Asurlular dönemindeki ticari faaliyetlerden doğan hukuki meseleleri Kültepe Tabletleri'nde yer alan ticari faaliyetlerin içeriğini aksettiren vesikalardan ve yine Kültepe'de bulunacak Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI tarafından neşredilen iki antlaşma metninin kapsamında sürdüreceğiz.

B – ASURLU TÜCCARLARIN TİCARİ FAALİYET VE YÖNTEMLERİ

MÖ 2. binyılının ilk çeyreğine tekâbül eden dönemde, Eski Asur Devleti'nin Anadolu şehirleri üzerinde siyasi anlamda bir egemenliği söz konusu değildir. Şöyle ki Asurlu tüccarlar şehir beylerine en ağır vergileri ödeseler de yerli halkı borçlandırmak ve Anadolu'nun muhtelif zenginliklerini satın almak suretiyle, Anadolu halkı üzerinde ticari anlamda bir egemenlik kurmuşlardır.²³ Nitekim sermaye ticareti yapılacak mallar, bölgenin siyasî durumu gibi Asur tüccarlarının hareketlerini belirleyen birtakım unsurlar mevcuttu. Bu unsurlara bağlı olarak ticari kurallar belirleniyor ve bu kurallara göre ticaret yapılıyordu.

²³Ekrem MEMİŞ: a.g.m., 67.

Asurlu tüccarlar, Anadolu'da ticari faaliyetlerde bulunurken, Anadolu kralları, Asurlu tüccarları resmî kuruluşlarına sadık kalacaklarına dair yemin ettirmekte ve hatta muhtemelen bir defaya mahsus olmak üzere onlardan, biraz da zorla para almaktaydılar.²⁴

Asur ile Anadolu arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisi dâhilinde çizilen bu kurallar şunlardır.

1. Her Anadolu krallık sarayına, malın cinsi ve miktarına göre vergiler vermek.
2. Saraylıların, getirilen kaliteli kumaşların bir kısmı üzerinde veya tamamında ilk satın alma hakkını kabullenmek.
3. Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekeli olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

Yerli krallar Asurlu tüccarlara uymalarını istedikleri kurallar karşısında aşağıda sıraladığımız garantileri vermişlerdir.

1. Kendi resmî kurumları olan Karumlarda kanuni haklarını saklı tutup, korunmalarını temin etmek.
2. Politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan kolonilerin serbest bölgedeki bütün haklarını korumak.
3. Kral tarafından kontrol edilen bölgelerde yolların korunmasına soyguna ve hırsızlığa karşı tedbirler almak.²⁵

Eski Babil'de, şahsi mülkiyet fikrinin tamamıyla yayılmış ve kökleşmiş olmasına rağmen, merkezi idare teşkilatı esaslı ticari faaliyetlere hakim görüldüğü halde eski Asur'da o zamanın ölçüsü ile kapitalizm ve fertlerin alabildiğine iktisadi faaliyet serbestliğine sahip oldukları görülür.²⁶ Bu şekilde Asur'da oturan ummeanum (büyük sermayeder)ların birleşerek büyük

²⁴Sebahattin BAYRAM:"Kültepe Tabletlerinde Geçen ...". a.g.m., 3.

²⁵Sebahattin BAYRAM:a.g.m., 3.

²⁶Emin BİLGİÇ: " Umumi İktisadi Meseleler ve Borçlanma Bakımından Eski Babil ve Kapadokya Vesikaları Arasında Benzerlik ve Farklar", Bellekten, XV,57-60 (1951), 334.

şirketler kurdukları ve ajanları vasıtasıyla Anadolu ile ticari münasebetlerini sürdürdükleri görülür²⁷ Asurlu sermayedarların ortaklarına verdikleri borçlarla ilgili vesikalarda çeşitli tabirler geçmektedir.²⁸ Aynı zamanda bu vesikalardan muhtelif tarzlarda gerçekleşmiş ortaklık şekilleri de tespit edilebilmektedir.²⁹

A – Sermayedarın tappûm'lerden birini teşkil ettiği tapputum vesikalari;

a. Sermayedarın kâr ve zarara iştiraki,

b. Sermayedarın yalnız kâra iştiraka

c. Sermayedarın yalnız kâr iştirak, masraflara karışmaması,

d. Sermayedarın yalnız kâra iştirak, masraflara karışmaması ve sermaye üzerindeki itirazlara karşı duruşu.

B – Sermayedarın kazanılan kârı yekûne katarak sermaye verdiği tapputum muameleleri;

a. İade şekline ait bir kayıt bulunmayan borçlar,

b. İade şekli tespit edilenler,

c. İadesine ve kârın birkaç ortak arasında taksimine dair kayıt bulunanlar,

d. Sermayedarın ortak tarafından muayyen maksatla kullanılacağına dair olanlar,

e. Sermayeyi ortakların muayyen maksatla kullanacaklarına iadesine ve karın ortaklar arasında taksimine dair kaydı ihtiva edenler,

C – Faizi alınan meblağın iadesi sırasında hesaplanacak ve ondan sonraki kârı ortaklar arasında taksim edilecek olan toppûmtum muameleleri,

D – Ortaklıkta hesaplama muameleleri.

²⁷ Emin BİLGİÇ: “ Çivi Yazılı Hukuki İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları” Belleten, XI, 44 (1947), 588

²⁸ habullum, tadniqtum, qiptum vb. borçlarla ilgili terimlerin bkz. Emin BİLGİÇ: “Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri” DTCTFD ,V,(1947) ,419-443.

²⁹ Emin BİLGİÇ: “Çivi Yazılı Kaynaklarda ...”. a.g.m., 443-444.

1 – Borç Verme Usulleri Ve Borç Senetleri

Toplum halinde bir arada yaşayan kişilerin çeşitli ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların giderilmesi bazı mal ve hizmetlerin elde edilmesine, bunların kullanılmasına veya tüketilmesine bağlıdır. Kişiler ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri ilke olarak birbirleriyle yapacakları hukuki muamelelerle sağlarlar. Bu muamelenin başında akit (sözleşme) adı verilen çok taraflı hukuki muamele gelir.³⁰

Bugün hukuk ilminde alacaklı ve borçlu arasındaki hukuki ilişkiye ifade eden borç ilişkisi, iki veya daha fazla kişi arasındaki, bir kişiyi diğerine veya her ikisinin birbirlerine karşı bir edimde bulunmakla yükümlü tutan hukuksal bir bağıdır ve bugün hukuk ilminde borç kavramı kaynakları bakımından şu şekilde değerlendirilmektedir.³¹

1. Hukuki muamelelerden doğan borçlar.
2. Haksız fiilden doğan borçlar.
3. Sebepsiz iktisaptan doğan borçlar.
4. Diğer kaynaklardan doğan borçlar.

Asurluların iktisadi faaliyetlerinin aynası olan Kültepe vesikaları, daha öncede belirttiğimiz gibi Asurca yazılmış ve Asurlulara ait olmakla birlikte yerli Anadolu halkının da Asurlu tüccarlarla giriştikleri faaliyetler neticesindeki ekonomik durumları da aydınlanmaktadır.

Ticaretin yapılabilmesi için gerekli olan sermayenin sağlanmasında öncelikli yöntem başkasından borç almaktır. Asur Ticaret Kolonileri devrinde de bu tarz borçlanmaların hukuki bir anlayış çerçevesinde gerçekleştiğini Kültepe metinlerinde yer alan çok sayıdaki borç mukavelelerinden tespit

³⁰ Fikret EREN: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, I, (İstanbul, 1994), 2.

³¹ Ali BOZER: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, 2002), 5.

edilebilmektedir. Neticede gerek sermayenin sağlanması gerekse her hangi bir malı satın almak nedeniyle insanlar borçlanmışlardır. İşte bu kapsamda kişiler arasındaki özel borç ilişkilerini düzenleyen borçlar hukukudur. Borçlar hukuku hemen hemen hukukun her alanında uygulanan kuralların temelini teşkil etmekte, ekonomik yaşantısında hukuki çerçevesini meydana getirmektedir.³²

Borçlar hukukun konusu özel borç ilişkileridir. Borç ilişkisi iki veya daha çok kişi arasında kurulan ve bunlardan (birine) alacaklıya, diğerine (borçludan) belirli bir edimi isteme yetkisini veren, diğerlerini de (borçluyu) böyle bir edimi ifa ile yükümlü kılan hukuki bir ilişkidir. Borç ilişkisiyle bu ilişkiye katılan kişilerden borçlu, alacaklıya karşı belirli bir hukuki yükümlülük altına girerken alacaklı da borçludan belirli bir alacağı isteme hakkını elde eder. Bu bakımdan, borç ilişkisi borçlu için hukuki bir yükümlülüğü, yani bir borcu, alacaklı içinde bir alacak hakkını ifade eder.³³

Satış akdi, kira akdi, ödünç verme akdi, vekalet akdi, kişilerin günlük yaşamda ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri sağlamak için baş vurdukları başlıca akit tipleridir. İşte Asur Ticaret Kolonileri devrinde karşılıklı olarak ihtiyaçların karşılanması için girişilen ticari münasebetler neticesinde belirli bir hukuki anlayış çerçevesinde hazırlanmış çok sayıdaki borç mukavelelerine Kültepe Tabletleri arasında rastlamaktayız.

Kültepe Tabletleri arasındaki borç senetlerinde sırasıyla borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tespiti kaydedilerek ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz belirtilmektedir. Sonra o yılda limmum olan şahısın adı zikredilmekte ve en son şahitlerin ismi geçmektedir³⁴ AKT l'de 40 nolu metni örnek olarak yukarıdaki açıkladığımız borçlar senetlerindeki mevcut düzenlemeyi görebiliriz.

³²Turgut ÖNEN: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, 1999),XXV

³³Fikret EREN: a.g.e., 1.

³⁴H. Ali ŞAHİN: "Asurlu Tüccarların M.Ö. 2 Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Faiz Uygulaması" Bellekten, LXIX, 255,(Ankara 2005), 425

(1-4) Adad –sululi'nin Pusanum'da 1mina 15 segel tasfiye edilmiş gümüşü vardır. (4 – 7) Ina ve Asur – malik'in hamustum'undan itibaremn (8) Kuzallum ayı (9 – 10) Asur-idi'nin limum'u, (10 -12) hamustum'a kadar ödeyecek (12 – 16) eğer ödemezse ayda 1'er mina'ya birer buçuk segel (faiz) ilave edecek. (17) Irma – Assur'un huzurunda, (18) iküppi – Assur'un huzurunda.³⁵

İki Asurlu arasında akdedilmiş olan borç senedinde, borç miktarı ödemenin yapılacağı tarih ve ödeme yapılmadığı takdirde işleyecek faiz nisbeti, limum ve iki Asurlu şahitlerin adları yazılarak düzenleme yapılmıştır.

Tüccarlar belgelerde tarihleme olarak "limum", "warhum", "hamustum" adları ile zirai tabirler ve yerli tanrı adlarını kullanmışlardır.³⁶ AKT l'de 49 Nolu tablete olduğu gibi;

(1-4)Tüccar'ın Irra'nın oğlu Assur-malik'te 1 2/3 mina 1segel tasfiye edilmiş gümüşü vardır. (5 – 7) Subalali'nin oğlu Asur – imitti'nin hamustum'unda (itibaren), (8) Hubur ayı, (8 – 10) [I]li – bani'nin oğlu Asur – imitti'nin limum'u, (10 – 13) ayda 1 mina'ya birer buçuk segel faiz ilave edecek. (14) İp pilis'in oğlu Ela – ili'nin huzurunda, (15) Kukulanum'un oğlu Assur- idi'nin huzurunda (16) Su – Su'en'in oğlu Ikuppia'nın huzurunda³⁷

³⁵ (1) 1 ma-na 15 GÍN KÙ.BABBAR (2) sa-ru-pá-am i-šé-er (3) Pu-sà-nim IM-šú-lu-li (4) i-šu i-š-tù (5) ha-muš-tim (6) ša l-na-a (7) u A-šur- ma-lik (8) ITU.I.KAM Ku-zal-li (K.9) li-mu-um (Ay.10) A-šur-i-dí a-na (11) 25 ha-am-ša-tim (12) i-ša-qal su-ma (13) la i-š-qul 1 ½ GÍN.TA (14) i-na ITU.KAM (15) a-na 1 ma-na-im (16) ú-ša-áb (17) IGI ır-ma-A-šur (18)IGI I-ku-pí-A-šur

³⁶Salih ÇEÇEN: "Koloni Devri Anadolusunda ...". a.g.m., 49

³⁷ (1) 2/3 ma-na 1 GÍN KÙ.BABBAR (2) sa-ru-pá-am i-šé-er (3) A-šur-ma-lik DUMU Ir-ra-a (4) DAM.GÀR i-šu (5) i-š-tù ha-muš-tim (6) ša A-šur-i-mi-tí (7) DUMU Sú-ba-lá-li (8) ITU.KAM Hu-bur li-mu-um (9) A-šur-i-mi-tí DUMU (10) [I]li ba-ni 1 ½ GÍN.TA (K11) a-na 1 ma-na-im (Ay.12) i-na ITU.KAM (13) ší-ib-tám ú-ša-áb (14) IGI E-lá -lí DUMU ı-pí-li-is (15) IGI A-šur-i-dí DUMU Ku-ku-lá-nim (16) IGI I-ku-pí-a Dumu Šu-Sú-en

Tüccarın Asurlu Aşşur – mâlik'ten olan alacağına dair düzenlenmiş bir senettir. Faizin başlangıç tarihi görüldüğü gibi Asur usulüne göre yani limmum, warhum, hamuštum kaydedilmek suretiyle belirtilmiştir.

2 – Bankacılık

Anadolu'da ticari faaliyette bulunan şirketler bir nevi banka rolünü oynuyorlardı. Çünkü gerek kendi hesabına çalışan tüccarlar gerekse Asur'da oturan ummeānum (büyük sermayedar)'ların ajanları bu şirketlerde naruqqum – muameleleri gereğince, naruqqum adı altında hesapları bulunmakta, birçok vesikalara göre bu şirketlerde bir nevi ciro muameleleri, borç ve alacak devri işlemleri yapılmaktadır.³⁸

Çivi yazısı sahasının birçok yerlerinde müşterek olan tapputum muamelelerinden ayrı olarak, šalšatum esasına dayanan menkul mal alış verişine has tam hakiki manasıyla ticari ortaklık şekli ile karşılaşılmakta bu ortakların icabı olan nikkassū muameleleri de Babil'de ziyade Anadolu'da çok gelişmiş bulunmaktadır.³⁹

Anadolu'da ticarete bulunan her tüccarın Asur'da bir naruqqum hesabı bulunduğunu metinlerden öğrenmekteyiz. Bu metinlerde “kendi naruqqum'una kaydettirmek, yazdırmak, kendi naruqqum'unda (başkası) almak” gibi tabirler bu günün banka hesabı cari muamelelerinin ilk izlerini teşkil ederler.⁴⁰

AKT l'de 68 nolu metin sarıh bir naruqqum muamelesi ve hesabıdır.

³⁸ Emin BİLGİÇ: “Çivi Yazılı Hukuki İktisadi ...”. a.g.m., 588

³⁹ Emin BİLGİÇ: “Umumi İktisadi Meseleler ...”. a.g.m., 335

⁴⁰ Emin BİLGİÇ: a.g.m., 335.

(1 – 4) 1 1/2 mina altını naruqqum hesabı için Asur – idi Amur – İstar'a verdi. (5 – 11) gidecek ve şehir'de onun naraqqum hesabına ait vesikada 1 1/2 mina altını tüccarın adına kaydedecek. (11 – 14) Asur – idi'nin bu altını naruqqum hesabının hissesini teşkil edecek (15) Amur – İstar'ın huzurunda. (16) Puzur – İstar'ın huzurunda, 17 (silik) huzurunda.⁴¹

Görüldüğü gibi metin naruqqum kayıt ve muamelelerinin Asur'da yapıldığını ve naruqqum hesabına sermaye koyanların hesabının nasıl tutulduğunu açıkça belirtmektedir.

Asur ve Anadolu'da alınıp satılan mallar para esaslı üzerinden senetlere bağlamakla beraber, özellikle kredi satışların türlü şekillerine rastlanmakta ve ticari faaliyetler bakımından önemli olan borsa muamelelerinin ilk izlerine rastlanmaktadır. Mevcut bir takım kayıtlardan tüccarların muhtelif şekilde mühlet spekülasyonları yaparak günümüz borsa işlemlerinde önemli bir yeri olan fiyat farklarının istismarına müstenit arbitraj muamelesi yöntemini de uyguladıkları anlaşılmaktadır.⁴²

Landsberger tarafından TTAED IV s.26'da neşredilen ve bir naraqqum hesabı mukavelesi olan AKT l'de 8 nolu metinde, Kanıs'te alınan gümüşün Asur'da 1/4 altın nisbeti üzerinden ödendiği görülüyor. Bu sebeple Landsberger altının Asur'da Kanıs'ten daha ucuz olduğunu, bunun için Anadolu'ya altın ithal edilmediğini tespit etmekte ve yerli beylerin altın fiyatlarını yüksek tutmakta menfaatleri olduğunu söylemektedir.⁴³

⁴¹ (1) 1 1/2 ma-na KÙ.GI (2) a-na na-ru-qí-im (3) A-şur-i-di (4) a-na A-mur-iştar i-dí-in (5) i-lá-ak-ma i-na (6) a-lim i-na (7) tup-pí-im (K 8) ša na-ru -qí-šu (Ay.9) 1 1/2 ma-na KÙ.GI (10) šu-um DAM.GAR (11) i-lá-pá-at KÙ.GI (12) ša A-şur-i-di (13) qá-tí na-ru-qí-im (14) e-pé-eš (15) IGI A-mur-iştar (16) IGI Puzur- İstar (k17) IGI (silik)

⁴² Emin BİLGİÇ: " Umumi İktisadi Meseleler ...". a.g.m., 335.

⁴³ Emin BİLGİÇ-Hüseyin SEVER.-Cahit GÜNBATTI-Sebahattin BAYRAM:Ankara Kültepe Tabletleri,I (Ankara, 1990),26.

3 - Vade Tespiti ve Faiz Uygulamaları

Borç senetlerinde, borcun ödeneceği zamanı, yani vadesini belirlemek için çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Yerlilere ve Asurlulara ait olan bu ifade ve tabirler metindeki şahısların yerli ve Asurlu oluşuna göre değişmektedir. Yerliler kendi aralarında düzenledikleri belgelerin hemen hepsinde kendilerine has vade yapma usullerini kullanmışlardır. Buradan da yerlilerin eponumları ve beş günlük haftaları dolayısıyla çok zor olan Asur takvimini kullanmadıklarını anlayabiliriz.⁴⁴ Yerlilerle Asurlular arasında tanzim edilen senetlerde daha ziyade Asurlu, bazen de yerli takvim kullanılmıştır.

Borcun vadesi, bazen tarihlemeyen sonra, bazen de tarihlemenin arasında tespit edilirdi. Bu tespit için kullanılan farklı zaman birimleri ve ifadeler şu şekilde sıralanabilir.⁴⁵

- a) Gün ile vade tespiti
- b) Hamuštum haftası ile vade tespiti
- c) Ay ile vade tespiti
- d) Yıl ile vade tespiti
- e) Zirai tabirlerle vade tespiti
 - e.1. Orak tutma zamanına kadar, orak tutma zamanında, orak tutma zamanından sonra.
 - e.2. Ekme işinin bitmesinde
 - e.3. Hasat zamanına kadar, hasat zamanında.
 - e.4. Bağ bozumuna kadar, bağ bozumunda
 - e.5. Harmanda
 - e.6. Uttatum'un dolgunlaşmasında
 - e.7. Ekme işinin ittu'sunda.
 - e.8. Yeşilliğin başına, ilkbahara kadar.

⁴⁴ Emin BİLGİÇ: "Anadolu'nun İlk tarihi Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu", DTCFD, VI, 5 (Ankara 1948), 510.

⁴⁵ Sebahattin BAYRAM: "Kültepe'den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci Ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge", Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi Ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler, 24-26 Nisan 1996 Ayrı Basım, (Ankara 1998), 132-133.

- e.9. (Biranın) mayalanma zamanına kadar
- f) Çeşitli cümlelerle vade tespiti
- f.1. İlk karşılaşmamızda ödeyecek
- f.2. Yola çıkışın arefesinde, yol açıldığı zaman, yoldan dönüşünde ödeyecek.
- f.3. İlk mukaveledeki şartlara göre ödeyecek
- f.4. Kaniş savaşımdan itibaren 1'er mina faizi ilave edecek
- g) Çeşitli tanrı isimlerin geçtiği ifade ile vade tespiti. Borcun ödeneceği zaman, "ana/ina şa tanrı adı" kalıbıyla belirlenmiştir. Bu ifadenin, kalıpta geçen tanrının adına düzenlenen bayram günlerini belirtmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu kalıpta geçen tanrı adları; Harihari, Tuhtuhanum, Parka, Na/ipas, Anna, UTU, Bêlum, Uşunum ve Hikiša'dır.

Faiz manasına gelen Sumerce ve Akadca kelimeler, bu dillerde borç mefhumunun ve bu mefhumu karşılayan genel manadaki HAR. ra (hubullum) kelimesinin tanınmasından sonra görülmeye başlamışlardır. Faiz manasını Akadcada asıl karşılayan kelime Şibtum'dur. Sümerce MAS kelimesi, borç münasebetlerinin gelişmeye ve bu münasebetlere ait tabirlerin ortaya çıkmaya başladığı III. Ur Devri (M.Ö 2111–2003) belgelerinde "faiz" anlamında görülmeye başlamaktadır. III. Ur Devrinde devlet vergilerinin bakiyelerini tespit etmek için yazılan borç vesikalarında, hem vergilerin gecikmesinden doğan mali zarara bir karşılık olmak, hem de halkın vergi borçlarını geciktirmelerini kısmen önlemek için faiz uygulanmıştır.⁴⁶

III. Ur devrinden sonra Güney Mezopotamya'da şahsi servet ve mülkiyet mefhumunun yerleşmesi sonucu hızla gelişen iktisadi ve ticari ilişkilerde şahsi kâr ve kazanç temini hususundaki doğal gelişimin faiz ve faizcilik fikrinin gelişmesine etken olduğu muhakkaktır. Böylece borç ve ödünç kavramlarının bölünmez unsuru olarak faiz mefhumuna gelindikten

⁴⁶Emin BİLGİÇ:"Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde <faiz > Meselesi", Belleten, XV, 57-60 (1951), 339.

sonra borçların çeşitlerine göre faiz çeşitlerinin ve faiz ödeme kayıtlarının ortaya çıktığı açıktır.⁴⁷

Faiz meselesi Kültepe metinlerinde de görülmektedir. Metinler arasında bulunan senetlerin hemen hepsinde faizden bahsedilmektedir. Asurlu tüccarların çok iyi teşkilatlanmış oldukları, iyi bir kredi usulü tespit ettikleri ve sistemli olarak faiz kurumu oluşturdukları anlaşılmaktadır. Ticaretin çok geliştiği bu toplumda faizin de son derece önemli olduğu görülmektedir.

Eski Asur'da hem bir haftalık zamana hem de bu haftalarda görev yapan kişilere hamuštum adı verilir ve bunların isimleri senetlere yazılırdı. Ayrıca her yıl seçilen limmumlarında senetlerde ismi zikredilirdi. Böylesine yerleşmiş bir ticari sistemleri bulunan bu tüccarların gerek yerli halka ve gerekse birbirlerine borç verdiklerinde mutlaka faiz uyguladıkları görülmektedir.⁴⁸

Borcun alındığı esnada borca eklenen ilk faizden metinlerde bahsedilmez. Ancak Anadolu'ya kâr etmek amacıyla gelen Asurlu tüccarların, paralarını en azından birkaç hafta ya da birkaç ay hiçbir getirisi olmadan borç olarak vermeleri akla pek yatmamaktadır. Bu sebeple, metinlerde açıkça belirtilmemekle beraber, ilk faizin borca eklendiği düşüncesine varılmaktadır.⁴⁹

Borçla birlikte başlayan ve metinlerdeki şibtum alaku (faiz yürütmek) ile de sabit olan faizi yürüten borçlar dışında, muhakkak kredi üzerinden ve bedelinin tediye edileceği zaman fasılası da dikkate alınarak biraz daha yüksek fiyatla yapılmış olacağı sanılan satışlardan doğan borçların zamanında ödenmemesi halinde faizin ayrıca başladığı gerek borç vesikalarında pek çok geçen “summa ina ūmīsu mal’utim la işqul x šiq.Ta

⁴⁷ Emin BİLGİÇ: a.g.m., 340.

⁴⁸ H. Ali ŞAHİN:a.g.m., 426.

⁴⁹ BAYRAM, Sebahattin; “Kültepe'den Bir Borç Senedi...”. a.g.m., 133

(veya kima auāt karim)... şibtam usşab= eğer gümüşün doluşunda tartmazsa x'er siqil (veya Karum dairesinin takdiri veçhile) faiz ilave edecek” gibi kayıtlardan ve gerekse metinlerdeki “a ša sibtim utar =faizi ile dönecek kaydından anlaşılmaktadır.⁵⁰

Asurlu tüccarların kurmuş oldukları Kārum dairesinin, ticaret adası, ticaret mahkemesi ve belediye gibi hizmetler verdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kārum dairesi tüccarların mallarını depolamakta, ölçü tartı ayarı yapmakta, tüccarların aralarındaki davaları sonuçlandırmakta ve faiz oranlarını belirlemektedir.⁵¹

AKT I'de 34 Nolu metin iki Asurlu arasında yapılmış bir borç mukavelesidir.

(1–6) Asur-idi'nin Puzur-Assur'da 2 mina tasfiye adılmış gümüşü vardır. (6–11) Idna'nın hamustum'undan itibaren 13 hamustum'a kadar parayı ödeyecek.(11–14) Eğer günü dolduğunda ödemezse, (14–19) ticaret odasını zarar için (muhatap) alacağım ve zararı o (borçlu) telafi edecek. (20) ızizam-ili'nin huzurunda, (21) Daduli'nin huzurunda.⁵²

Metinde borcun başlangıcı ve ödeme zamanı belirtilmiştir. Müddeti içinde ödenmediği takdirde ticaret odasının herhalde orada hesabı bulunan borçlu için ödemede bulunacağı, borçlunun da ticaret odasının alacağını telafi edeceği kaydedilmiştir.

AKT I 73 Nolu metinde depolama ve deponun soyulması halinde Karum dairesince verişmiş olan bir tanzim ararını içermektedir.

⁵⁰ Emin BİLGİÇ:”Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde ...”. a.g.m., 342-343

⁵¹ H.Ali ŞAHİN: a.g.m., 426.

⁵² (1) 2 ma-na KÙ.BABBAR (2) ša-ru-pu-um (39 i-šé-er (4) Puzur-A-šur (5) A-šur-idi (6) i-šu i-š-tù (7) ha-mu-uš-tim (8) ša Id-na (9) a-na 13 ha-am-ša-tim (K 10) KÙ.BABBAR (Ay.11) i-ša-qal šu-ma (12) i-na ú-mi-šu m [a-a] l-ú-tim (14) lá [i] š-qúl E (15) [DAM.G]ĀR a-na (16) bi-ti-iq-tim (17) a-lá-qí-šu-ma (18) bi-tí-iq-tám (19) šu-ut-ma ú-ma-lá (K.20) IGI l-zi-za-am-DINGIR (SK.21)IGI Da-du-lí

(1-2) Karum dairesi hükmünü verdi ve (3-5) Al (i)- ahum'un evinde mevcut olduğu kadarla, ya gümüşü ya altını, (6-8) Assur-idi'nin gümüşü kayb olduğu zamanda, (9-11) kayb oldu miktarda Asur-İdi'ye tanzim edecekler. (12-15) ev eğer depo var ise, depo (dan kaybolanı) tanzim edecek.⁵³

Vesikalarda faiz meselesi bakımından dikkat edilmesi gereken nokta, bazı senetlerde yıllık faiz %30-%40 tespit edilmiş iken bazen %100'ü aşan bir faiz sisteminin serbestliğinin mevcudiyetidir.⁵⁴Çünkü Karum dairesinin tespiti ile uygulanan %30'luk faiz sadece Karum dairesine bağlı olan Asurlu tüccarlar arasındaki alışverişlerde geçerliydi. Yerli halka borç veren Asurlu tüccarların farklı şekilde faiz uyguladıkları görülür.⁵⁵ Yerlilerin birbirlerine olan borçlarında veya Asurlulara borçlu oldukları yerlerde faiz nispeti daima daha kabarıktır. Metinlerden, Asurlu tüccarların kalaydan %100, bazı kaliteli kumaşlardan %200 kâr ettiklerini, öte yandan yerlilere normal %30 olan ve %135'lere varan aylık ödemeli faiz nispetiyle borç para verdiklerini okuyoruz.⁵⁶

Hususi hukuka ait bir mukavele olan AKT I 5 Nolu metinde vadenin sonunda borç ödenmediği takdirde, borçluya koloni meclisinin kararına uygun nispette yani %30 faiz vermesi şartı koşulmuştur.

(1-4) Kurkur'un oğlu Enam-Assur'un üzerinde Ahu-qar'ın 10 seqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır.(5-10) Sip'um ayında itur-ilum ve Asur-taklaku'nun hamustum'undan itibaren 15 haftaya kadar tartacak.(10-12) Eğer tartmazsa Karum'un hükmüne göre(13-15) her bir mia'ya birer

⁵³ (1) kà-ru-um dī-nam (2) i-dī-in-ma (3) lu KÙ.BABBAR lu KÙ.GI (4) ma-lá É [A-la-hi-im] (5) i-ba-ši -ú (6) i-nu-mí KU.BABBAR (7) ša A-šur-i-dí (8) ih-li-qú (K9) ma-lá ha-al-qú (Ay.10) a-na A-šur-i-dí (11) ú-ma-lu-ú (12) ú šu-ma ma-šs-ar-tum (13) i-ba-ši-i (14) ú ma-ša-ar-tám (15) ú-ma-lá-ma

⁵⁴Emin BİLGİÇ: "Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde ...". a.g.m., 343

⁵⁵H. Ali ŞAHİN: a.g.m., 426.

⁵⁶Sebahattin BAYRAM: "Kültepe Tabletlerinde Geçen ...". a.g.m.,1

buçuk seqel faiz ilave edecek. (15-16) Asur-damiq'in eponüm'ü. (17) Kilia'nın huzurunda (18) Puzur-Istar'ın huzurunda.⁵⁷

Borç mukavele ve muamelelerinde yılda %20' en %120'ye kadar varan nispetlerde faiz alınıp verilmektedir. AKT I 35 Nolu metin Asurlu Şu-Işhara ile Asurlu Usua arasında düzenlenmiş bir borç mukavelesidir.

(1-4) Usaa'nın, Su-Ishara'da 1/3 mina gümüşü vardır. (5-8) Ayda birer seqel gümüşü faiz (oalark) ilave decek.(9-11) Mahur-ili ayı(nın) 5. gününe kadar hazır olacak.(11-12) Sin-ismeani'nin limum'u. (13) Sukkallia'nın huzurunda, (14) Assur-imitti'nin huzurunda.⁵⁸

Burada Şu-Işhara'nın Usua'dan, pek büyük bir meblağ olmayan 1/3 mina yani 20 seqel gümüş için her ay 1'er seqel faizin yürütülmesi bize senelik %60 gibi makul ve orta bir faiz nispeti verir. Halbuki, Asurlu tüccarların yerlilerden alacaklı oldukları metinlerde genellikle bu faiz nispetleri daha yüksek tutulmaktadır. Örneğin AKT I 57 Nolu metinde olduğu gibi.

(1-6) Puzur- Assur'un Kikarsa ve karısında ½ mina 5 seqel liti gümüşü vardır.(7-11) Ina'nın ve Assur-imitti'nin hamustum'undan ibaren 5 hamustum'a kadar 17 ½ seqel ödeyecek (12-15) ve 5 hamustum (daha) geçecek ve tekrar 17 ½ seqel tartacak.(16) Kalulu'nun huzurunda (17) Kukua'nın huzurunda.⁵⁹

⁵⁷ (1) 10 GÍN KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am (2) i-şé-er En-nan-A-şur (3) DUMU Ku-ur-ku-ur (4) A-hu-qar i-şu (5) iš-tù ha-mu-uš-tim (6) ša l-tur-DINGIR ù (7) A-şur-ta-ak-lá-ku (8) ITU .KAM Ší-ip-im (K9) a-na 15 ha-am-ša-tim (Ay.10) i-ša-qal šu-ma (11) lá iš-qúl ki-ma (12) a-wa-at kà-ri-im (13) a-na 1 mz-na-im (14) 1 ½ GÍN.TA ší-ib-tám (159) ú-şa-áb li-mu-um (16) A-şur SIG (17) IGI Ki-li-a (18) IGI Puzur-Istar

⁵⁸ (1) 1/3 ma-na KÙ.BABBAR (2) i-şé-er (3) Şu-Iş-ha-ra (4) Ú-şu-a i-şu (5)1 GÍN.TA KÙ.BABBAR (6) i-na ITU.KAM (K7) Ší-ib-tám (Ay.8) ú-şa-áb (9) ITU.KAM Ma-hu-ur-i-lí (10) ana 5 ú-mi-im (11)i-za-az li-mu-um (12) Sí-in-iş-me-a-ni (13)IGI Sú -kà-li-a (K.14) IGI -A-şur-i-mi-tí

⁵⁹ (1) ½ ma-na 5 GÍN (2) KÙ.BABBAR li-tí (3) i-şé-er (4) Ki-kà-ar-ša (5) ú a-şí-tí-şu (6) Puzur-A-şur i-şu (K.7) iš-tù ha-mu-ş-tim (8) ša l-ra-a (Ay.9) ú A-şur-i-mi-tí (10) a-na 5 ha-am-ša-tim (11) 17 ½ GÍN i-ša-qal (12) ú 5 ha-am-ša-tim (13) i-lá-kà-ma (K.14) 17 ½ GÍN {TA} (15) i-ša-qal (sk.16) IGI Kà-lu-lu (17) IGI Ku-ku-a

Görüldüğü gibi borçlular yerli Kikarsa ve ismi verilmeyen eşidir. Liti gümüşünün iyi cinsinden 35 seqel borçludurlar. Metinde bu borcu beşer hamustumluk, yani 25'er günlük iki taksit ile ara arkaya on yedişer buçuk seqel ödeyecekleri kaydedilmiştir. Metnin zarfında⁶⁰ ayrıca müddetin dolmasında borçlarını ödemedikleri halinde ayda her halde, bu borçlanılan 35 seqel'lik meblağa üçer seqel faiz ödeme şartı da getirilmiş bulunmaktadır. Buna göre faiz nispetinde %105 civarında olmaktadır.

Asurlu tüccarlar yerli halka mal satarken herhalde vade farkını göz önüne alarak bir fiyat tespit ediyorlardı. Söz konusu vade geldiğinde ödenmeyen para için faiz uygulamaya konuluyordu. Buna göre faizin aylık olarak uygulandığı görülür. Senetlerde günü dolduğunda para ödenmez ise, aylık olarak faizin ilave edileceği açıkça kaydedilmektedir.⁶¹ Vadesi dolduğunda ödenmeyen borçlar için uygulanan normal faiz oranı metinlerde görüldüğü gibi 1 minaya 1 ½ seqel aylık %2,5 yıllık %30'dur. Ancak AKTI 61 Nolu metinde olduğu gibi Karum dairesinin tespiti olan %30'luk faiz oranının bağlayıcı olmadığı görülüyor.

(1-5) ½ mina tasfiye edilmiş gümüşü, onun nishtum ve sadduatum'unu Dan-Assur şehire gittiği zaman Pusanum ona verecek ve (6-8) 1 mina tasfiye edilmiş gümüşü 30 hamustum'a kadar ödeyecek.(8-12) Eğer tartmazsa ayda birer buçuk seqel faiz ilave edecek. (13) Su- istar'ın huzurunda. (14 Adad-sululi'nin huzurunda.⁶²

Bu metin açık bir borç vesikası şeklinde ifadelendirilmemiş olmakla beraber, aslında Dān-Aššur'un Asur'a gittiğinde Pusānum'dan ½ mia olarak teslim alacağı tasfiye edilmiş gümüşü 30 Hamuštum yani 150 gün sonra 1 mina tasfiye edilmiş gümüş olarak iade edeceğine dair, tabletinde ve zarfında

⁶⁰ Emin BİLGİÇ- Hüseyin SEVER-Cahit GÜNBATTI-Sebahattin BAYRAM: AKTI, 1990, 77

⁶¹ H. Ali ŞAHİN: a.g.m., 427.

⁶² (1) ½ ma-na KÙ.BABBAR ša-ru-pá-am (2) ni-is-ha-sú ù ša-du-a-sú (3) i-nu-mi Dan A-šur (4) a-na a-lim i-lu-ku (5) Pu-sà-num i-dá-šu-ma (6) 1 ma-na KÙ.BABBAR ša-ru-pá-am (7) a-na 30 ha-am-ša-tim (8) i-ša-qal šu-ma (K.9) lá iš-qúl 1 ½ GÍN.TA (Ay.10) a-na ITU.KAM (11) ší-ib-tám (12) ú-ša-áb (13) IGI Šu- Ištar (149 IGI IM-šù-lu-li.

şahitler kayıtlı olan bir borç mukavelesidir. ½ mina yerine 1 minalık bir borç vesikası şeklinde tanzim edilen bu senet, borçluya aynı zamanda, 150 günlük mühlet sonunda ödeme yapmadığı takdirde, 1 mina üzerinden faizlendirme şartını da getirmektedir. 150 günlük borçlanmanın geliri %100 olduğuna göre, borcunu mühleti sonunda ödemeyen borçlu için yıllık faiz oranının %240 olduğu görülmektedir.⁶³

Mektuplarda, zabıt ve makbuzlarda paranın ajanlar tarafından yıllık faize verildiğine veya mühleti bittiğinden itibaren faizin yürümeye başlayacağına (kaspum ana sibtim illak= para faize gidecek) paranın faize verildiğine, faizle alındığına, tutulduğuna, biriken faizler için ayrıca senet düzenlendiğine dair bir takım kayıtlar vardır. Bütün bunlar alışverişte faize ne kadar önem verildiğini gösteren delillerdir. Bu çağ için önemli olan noktalardan biri de mürekkep faizin, yani faizin faizinin ve faiz meblağının faizle birlikte yekûna eklendiğine dair kayıtların mevcudiyetidir.⁶⁴ Eski Asur kredi sistemine göre, borç verildiğinde faizi hesaplanacak borca ilave edilmekteydi. Eğer günü geldiğinde parayı tahsil edemez iseler bu defa ilk faizin anaparaya ilave edilerek aylık olarak faizin uygulandığını yani yukarıda da açıkladığımız gibi faizin faizini adlıları görülmektedir.

Kültepe metinlerinde Eski Babil metinlerinde olduğu gibi hubuttatum adı altında pek çok örneği görülen faizi önceden senetteki alacak yekûnuna eklenen borç senetleri mevcuttur. Kültepe metinlerindeki bu durum hep yerlilerin borçlu oldukları senetlerde görülür. Bu metinlerde para borcunun yanında zikredilen hububat, ekmek ve koyun senette bahsi geçen para miktarının faizi olmalıdır. Bu sebeple ayrıca faiz tabiri geçmeyen borç senetleri de yerlilere has basit faiz usulünün birer örneğini oluşturmaktadır.⁶⁵ Hiç faizden bahsedilmeden ve faiz uygulanmadan düzenlenmiş vesikalardaki

⁶³ Emin BİLGİÇ- Hüseyin SEVER-Cahit GÜNBATTI-Sebahattin BAYRAM: AKTI, 1990, 80

⁶⁴ Emin BİLGİÇ:“Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde ...”. a.g.m., 343.

⁶⁵ Emin BİLGİÇ: a.g.m, s.344

alacaklı ve borçluların akraba, yakın dost ya da iş ortağı oldukları düşünülmektedir.⁶⁶

Koloni Devrinde faiz olarak para yerine yakacak odun verildiği de görülür. Buna örnek bir belgede (Kt v/k 165) İlişkikal ve Şū-Anum'un hamuštumluğundan itibaren 5 araba odun ekleyecek, parayı Parka (bayramında) ödeyecek denilmektedir. Bir diğer Kültepe metninde (Kt n/k 1884) "4 çuval buğday, 4 çuval arpa, 2 araba yükü odun faiz olarak ödenecek ve ½ mana gümüşü Anna bayramında tartacak" şeklinde ifade edilmektedir ki, borcun faizinin tahıl ve odun ile ödendiği görülmektedir.⁶⁷

Kültepe metinlerinde verilen borca faiz olarak koyun ödendiği de görülmektedir. Bir belgede (EL 65) 2 MANA 10 seşel gümüş borçla birlikte 6 adet koyunun da iki ay içerisinde faiz olarak ödeneceği, şayet ödenmezse yılda 1 mana'ya ½ mana gümüş ilave edileceği kaydedilmiştir. Böylece faiz baştan borca ilave edilmiş ve yıllık olarak hesaplanmıştır. Belgede geçen yıllık faiz oranı %50'dir.⁶⁸

Orta Asur vesikalarında bir kaç yerde hububatın veya kalayın zamanında ödenmediği halde faizin yürüyeceği yani gecikme faizinin başlayacağı kaydı vardır. Ancak bu kayıt, normal mühletin sonuna kadar borçların faizsiz olduğunu ifade etmemelidir. Yeni Asur borç vesikalarında faiz daima ay üzerine hesap edilmekte ve böylelerinde para için %40-%120 arasında olmak üzere yıllık faiz alındığı görülmektedir.⁶⁹

4 - Vergiler

Kültepe Tabletlerinde Anadolu'da Koloni Çağında Anadolu yerli beylerinin Asurlu tüccarların ticaretine izin vermekle birlikte onların getirdikleri

⁶⁶ Sebahattin BAYRAM: "Kültepe'den Bir Borç Senedi ...". a.g.m., 134

⁶⁷ H. Ali ŞAHİN: a.g.m., 428.

⁶⁸ H. Ali ŞAHİN: a.g.m., 428.

⁶⁹ Emin BİLGİÇ: "Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde ...". a.g.m., 345

ticari eşyalardan çeşitli isimler altında vergi ve ödemeler aldıklarını bilmekteyiz.

Anadolu'dan çıkan değerli madenlere veya Anadolu'ya gelen eşyanın önemine göre değişik vergi oranları uygulanmaktaydı. Örneğin yerli krallar tarafından tüccarların Anadolu'ya getirdikleri diğer ithal mallara %5 nispetinde gümrük vergisi uygulandığı halde, ihtiyaca binaen alışıma hazır durumdaki kalaya ise %2 veya %3 oranlarında değişmekte olan gümrük vergisi alınmaktaydı.⁷⁰ Yerli beyler tüccarlardan vergi almakla birlikte daha önce de değindiğimiz gibi tüccarların korunmasını sağlayarak, ticaretin güvenliğini üstleniyorlardı. Tüccarlardan sarayın dışında Karum dairesi de vergi alıyordu. Tüccarlardan kendi adına ticaret yapanlar da Karum dairesine vergi vermek zorunda idiler.

Anadolu'ya gelip giden kervanlardan malın cinsine göre değişik oranlarda vergi alınmasının sebebi, yerli beylerin ekonomiyi dengede tutmak istemesidir. Mesela, nishatum adlı vergi tunç yapmak için çok lazım olan kalaydan %2,5–3 kumaş ve diğer eşyalardan ise %5 alınmasına karşın %10'luk nispet teşkil eden ısratum adlı vergi, kumaşlardan alınıyor fakat kalaydan alınmıyordu. Anadolu'nun dışına çıkmayan, memleket içinde alınıp satılan mallar için de, değişik adlar altında vergi ya da ödemeler alınmaktaydı. Yerli krallıkların hepsi hangi mallara ne nispette vergi uygulayacaklarına TC 111/2 165 metninde görüldüğü gibi kendileri karar vermekteydiler.⁷¹

Asur'a ihraç edilen gümüşten ve altından Asur'da gümrük vergisi (nishatum) ve Asur'a varmadan Anadolu'da komisyon(sadduatum) alınıyordu. Bunun dışında birisi adına gönderilen takdis parasından (=ikibum), kurban parasından (=nıqûm), rahibelere hediye olarak gönderilen

⁷⁰Hüseyin SEVER: "Asur Ticaret Koloniler çağında (M.Ö. 1970–1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", XII, Türk Tarih Kongresi, I,(Ankara 1999), 87

⁷¹ BAYRAM, Sebahattin ; " Kültepe Tabletlerinde Geçen ...". a.g.m., 4-5

paradan, az ya da önemsiz miktardaki mallardan ve soyguna maruz kalmış tüccarın elinde kalan malından vergi alınmıyordu.⁷²

Toplum ekonomisinde önemli bir yer teşkil eden ve sadece bir tek kişi ya da kuruluş tarafından değil, değişik makam ya da teşkilatlar tarafından alındığı tespit edilen vergiler şunlardır.

a - Nishattum Vergisi

Hakkında en çok şey bilinen vergi çeşididir. Nishatum kelimesi nishatum veya nısıhtum telaffuzlarıyla kaydedilmektedir.⁷³ “Çıkmak, koparmak, çekip almak anlamına gelen nasahum fiilinden türetilmiştir.⁷⁴

Nishatum, tekstil ürünlerinden ve yünden %5, kalaydan 2/65 ve gümüşten ise 5/120 nispetinde alınmakta veya ödenmekteydi.⁷⁵

Kt n/k 617 nolu metnin⁷⁶ 8–10. satırlarında 420 kumaştan 20 tanesinin nishatum olarak alındığı kaydedilmekte olup bu da %5 oranına çok yakındır.

Kt c/k 454 nolu metnin⁷⁷ 7-10. satırlarında “210 top kumaşın saraya girdi, 10 ½ top kumaşı nishatum olarak aldılar” denilmektedir. Burada oran %5’tir.

Nishatum vergisi mahali saraylara, Asurlu bankerlerin kurduğu tüccarlar evine, Kârum dairesine ve şehirdeki (Asur) teşkilatına ödenmekteydi.⁷⁸

⁷² Emin BİLGİÇ: “Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi” Sümeroloji Araştırmaları (1941),938 ; Sebahattin BAYRAM: “Kültepe Tabletlerinde Geçen ...”. a.g.m., 5.

⁷³ AHW s.794b, CAD N II s.269 vd da nisihtu yazılışıyla alınmış çoğul halinin nishatu olduğu belirtilmiştir.

⁷⁴ AHW s. 749b vd; CAD N II s.1 vd

⁷⁵ Sebahattin BAYRAM: a.g.m., 6.

⁷⁶ Kt n/k 617 ;1) 3 me-at 80 TÚG 2) ša še-ep Ú-šúr-ša lštar 3) a-na É.gal e-ru-bu 4) ŠÀ.BA 20 lá 1 ni-is-ha-tum 5) 31 a-na ší-mi-il-qı-u: 5

⁷⁷ Kt c/k 454 7; 7)....3 me-at 8) 10 TÚG.HÍ-kà a-na É.GAL lim e-ru-bu 10 %1/2 TÚG.HÍ tí -a a-na 10) ni-is-ha-tim il 5 qı-ú

⁷⁸ Sebahattin BAYRAM: “ Kültepe Tabletlerinde Geçen ...”. a.g.m., 7-8

Nışatum ile kaçakçılık için yapılan ödemeyi ifade den pazzurtum'un birbirlerine alternatif oldukları genelde kabul edilmektedir. Ancak Kt n/k 558 nolu metnin⁷⁹ 17–20. satırlarından ve Kt n/k 564 nolu metnin⁸⁰ 8–12 ve aynı metnin 20–22 satırlarından hem nışatum vergisinin, hem de pazzutum'un aynı anda yapıldığını yani nışatum ile pazzurtum'un her zaman birbirlerine alternatif olmadıkları görülmektedir.⁸¹

Kervanın geçtiği her şehirde alınan Nışatum vergisi, Anadolu'dan Asur'a götürülen mallarla ilgili metinlerde geçen nıshassu watar/watrū šaddū'assu šabbū yani "nışatum vergisi üzerine eklenmiş, šaddū'atum vergisine doyulmuş" ifadesi, hem nışatum, hem de saddu'atum vergisinin belirli bir nisbetle ödendiğini ortaya koymaktadır. Bu ifade, Asur'dan Anadolu'ya getirilen mallar için kullanılmamıştır. Nıshassu wasīssu, yani "ihraç malının nışatum vergisi" tabiriyle bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu anlaşılmaktadır.⁸²

b - Šaddū'atum Vergisi

Nışatum'dan sonra metinlerde en sık kaydedilmiş olan bu vergi 1/60 nisbetinde alınmaktaydı. Bu husus Kt b/k 495, Kt 88/k 73, Kt a/k 1056, Kt 88/k 419 ve Kt n/k 723 nolu metinlerde⁸³ de teyit edilmektedir.

⁷⁹ Kt n/k 558; (17–20) *lu nışatim lu ša pazzurtim 2/3 mana 3GÍN KÙ BARBAR ina kaspika nilqi*

⁸⁰ Kt n/k 564; (8–12) *šitti AN. NA ½ mana 5 GÍN ša 12 TÚG pazzartam ša Šalahšua habbulūnim ša 12 TÚG nışatim ša ekallim habbulurim (20–22) ša 15 TÚG nışatim u pazzurtam ša Šalahsua habbulunim*

⁸¹ Sebahattin BAYRAM: a.g.m., 8.

⁸² KLAAS R.VEENHOF: AOATT, 309–334 ;Sebahattin BAYRAM: a.g.m., 8.

⁸³ Kt b/k 495 ;17) *lu ša ší-im TÚG Hl̄ti-kà 18) lu KÙ. BARBAR ša li-bi4-a 19) ša 10 ma-na KÙ. BARBAR 20) ša-du-a-tám 10 GÍN 21) x-áš-ku-ar-ti.....1/60*

Kt 88/k 73 ; 8).....5 ½ ma-na 9)KÙ.BARBAR A-šur-SÍB ub-lum 10) ŠA.BA 14 lá 1/14 GÍN KÙ.ni-is-ha-tim 11) /[n]i-dí-in 6 GÍN KÙ 12) [ša-d] u-a-tám A-šur-SÍB 13) [.....]+1/60

Kt a/k 1056 ; 25)3 1/3 ma-na 26) KÙ.BARBAR áš-am ŠÀ.BA 3 1/3 GÍN KÙ.BARBAR 27) a-na kà-ri-im ša-du-a-tám a-dí-in:1/60

Kt 88/k 419 ; 3).....1 ma-na 4) KÙ.BARBAR En-um-A-šur DU-MU Puzur4-A-na 5) ub-lam i-na tup-pí-kà um-ma 6) a-ta-ma ša-du-a-tám ša-bu 7) 1 GÍN KÙ. BARBAR ša-du-a-tám il-s-gí: 1/60

Saddū'tum vergisinin, Anadolu'da vardıkları ya da seyahat ettikleri yerde tüccarlardan alındığına dair bilgi veren metinler de vardır.⁸⁴ Kt t/k 1 ve Kt t/k 25 nolu metinler de saddū'atum vergisinin bēt kârim'e ödendiğine dair mevcut bilgileri teyit etmekle birlikte bu metinlerden, šaddu'atum için yapılan ödeme ile "bēt wabri" yani "misafir evi", "gecelemek için kalınan yere" yapılan ödemenin ile aynı miktar olduğu anlaşılabilir. Ancak , saddu'atum vergisinin geceleme masrafı olmadığı ve bu verginin yükün belli bir oranından alındığına göre bu aynı miktar bir tesadüf olabilir.⁸⁵

c - Tātum Vergisi

Asur'dan gelen kervanlardan Anadolu'da alınan ödeme ya da yol vergisi olarak değerlendirilen bu vergi tatum, ta'tum, datum telaffuzlarıyla kaydedilmiştir.⁸⁶ Bu verginin malın değerinin belli bir oranına uygulandığı ve elde edilen gelirin bir kısmının karakol masraflarında ya da güvenliği sağlamada kullanıldığı bilinmektedir. Kt 88 k 1025 nolu metnin⁸⁷ 1-9.satırlarında yer alan "2 seqel gümüş Salatuvar'dan Kanis'e kadar tātum (olarak), 2 seqel gümüş Kanis'ten Hahhum'a kadar tatum (vergi) verildi" denilmektedir. Bu ifadelerden tatum vergisinin kervanın geçtiği her yerde alındığı sonucunu çıkarmaktayız.

d - Qaqqadātum Vergisi

"Qaqqadatum" baş, kafa anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir.⁸⁸ Asur'dan Anadolu'ya getirilen ticari mal yüklü, bazı istisnalar hariç, bütün kervanlardaki her şahıs için belli miktarlarda alınan vergi veya ödemeyi ifade

Kt n/k 723; 11) ŠU. NĪGĪN 1ma-na 16 GĪN KÙ. BARBAR_{ap} – ka 12) ŠA. BA 3 ½ GĪN KÙ BARBAR 13) ša-du-a-tām 14) ša kà-ri-im ni-di-in:± 1/22

⁸⁴ KLAAS R. VEENHOF: AOATT, 268

⁸⁵ Sebahattin BAYRAM: " Kültepe Tabletlerinde Geçen ...". a.g.m.,10.

⁸⁶ KLAAS R. VEENHOF: AOATT, 230

⁸⁷ Kt 88 k 1025 ; (1–9) 2 GĪN KÙ. BABBAR ištu Šalatuvar adi Kaniš tātum 2 GĪN KÙ. BARBAR ištu Kaniš adi Hahhim tātum ikšud

⁸⁸ AHW,s.900a 4a

etmektedir.⁸⁹ Her bir şahıs için alınan qaquadatum'un 10 veya 15 seqel olduğu metinlerde kaydedilmiştir. Bu ödeme farkının sebebi kervanın bulunduğu şehir, taşıdığı yükün miktarı ve cinsi gibi bazı sosyal ve ekonomik nedenlere dayandırılabilir.

e - E/işratum Vergisi

Mahallî idareciler tarafından %10 nispetinde alınan öşür vergisi olarak izah edilmiştir. Bu kelime, “on” manasına gelen “eşrum” kelimesinden türetilmiştir.⁹⁰ Metinlerde genellikle nışatum vergisinin alınmasından sonra kalan kısmın %10'unu ifade etmek için kullanılmış ve bazı uzmanlar tarafından “sarayın gelen mal üzerinden sahip olduğu %10 nispetindeki ilk satın alma hakkı” olarak değerlendirilip öşür vergisi olmadığı açıklanmıştır.⁹¹

Kültepe metinlerinden⁹², işratum'un gerçekten %10 nispetinde alındığı teyit edilmekle beraber Kt c/k 452 nolu metinde 125 kumaş için, 9,5 kumaşın, Kt b/k 666 nolu metinde ise 215 kumaş için, 18,5 kumaşın işratum vergisi olarak verildiği, dolayısıyla %10'luk nispete her zaman uyulmadığı anlaşılmaktadır.⁹³

F - Wasitum Vergisi

Kervanların hareketinde yani malların yola çıkışında alınan bir ihraç vergisidir. Waşa'um “bırakmak, terk etmek” fiilinden türetilmiştir.⁹⁴ Kervan, Asur'dan Anadolu'ya gitmek için ayrıldığında yükün 1/120'si oranında alınmaktaydı.⁹⁵ Wasitum vergisine örnek olarak AKT I 23 nolu metni⁹⁶ örnek

⁸⁹ KLAAS R. VEENHOF: AOATT, 264

⁹⁰ AHW, s.272b 2

⁹¹ KLAAS R. VEENHOF: AOATT, 84-86; Sebahattin BAYRAM: “ Kültepe Tabletlerinde Geçen ...”. a.g.m., 11

⁹² bkz; Kt c/k 454, Kt 81/k 134, Kt 83/k 136, Kt 84/k 236

⁹³ Sebahattin BAYRAM: a.g.m., 11

⁹⁴ AHW, s.1475

⁹⁵ KLAAS R. VEENHOF: AOATT, 231.

gösterebiliriz. Bu metin Aššur-imittī ve Enna-Belum tarafından imdi-ilum'a gönderilen bir mektuptur. Metinde ilk postada 146 minalık kalay maliyet ve sevkıyatı ile bunların yolculukta kısım kısım sarfına ayrıca kutanum kumaşlarıyla eşeklerin ve onlara ait eşyaların ihraç vergisi ve diğer eşyaların nakil ve teslim edileceğine dair oldukça açık ifadeli bir metindir.

Wasītum vergisinin kervanının Kanisten ayrılması esnasında da ödendiğine dair metinler bulunmaktadır. MAH 19611 nolu metinde⁹⁷ wasitum, bet limmim'e ödenmektedir.

g - Eribtum Vergisi

Karum dairesine ödendiği bilinen bu vergi wašitum ile zıt manalı olarak değerlendirilmiştir. Eribtum için prene verilen hediye, içeri girme izni olmak maksadıyla krala verilen hediye anlamları da verilmektedir.⁹⁸

h - Metum Hamsat Vergisi

Meat(um) yani "100" ile hamšat/haššat yani "5" karşılıklarında iki kelimenin bir arada kullanılmasıyla teşkil edilmiştir.⁹⁹%5 nispetindeki Karum dairesine ödenen vergi ya da ödemeyi ifade etmek için kullanıldığı kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Kt c/k 257, Kt c/k 450, Kt c/k 452 nolu metinlerden, bu verginin Karum dairesine ödendiği anlaşılabilir.

⁹⁶ (1) *um-ma A-šur-i-mi-ti-ma* (2) *ù E-na-Be-lum-ma a-na* (3) *Im-dí-lim qí-bi-ma* (4) 15 *ma-na* KÜ. BABBAR *Ku-ra-ra* (5) *ub-lam* 2 GÜ AN. NA (6) 14 GÍN.TA 8 ½ *ma-na* 4 GÍN (7) KÜ.BABBAR *it-ba-al* (8) 26 *ma-na* AN.NA (9) *qá-tim* 13 GÍN.TA (10) 2 *ma-na* KÜ.BABBAR *it-ba-al* (11) ŠA.BA 16 *ma-na* AN.NA (12) *a-na qá-ti Ú-sá-nim* (K.13) *ni-dí-in* 10 *ma-na* (14) AN.NA *a-na li-bi* (15) *šu-uq-lá-tim* (Ay.16) *nu-ra-dí-ma* 2 GU 10 *ma-na* (17) AN.NA *ku-nu-kuni* (18) 32 *ku-ta-nu qá-dum* (19) *ša li-wi-tim* (20) 3 *ma-na* KÜ.BABBAR *it-bu-lu* (21) 2 ANŠE *ša-la-ma-an* (22) 2/3 *ma-na* KÜ.BABBAR *it-bu-lu* (23) 15 ½ GÍN *te-šú-bu* (24) 17 GÍN *ig-ri-sà-ra-dim* (25) *a-na ta-ba-li-im* (26) 7 ½ GÍN *wa-ši-tum* (27) [1] 6 GÍN *ú-nu-ut* ANŠE (K.28) *mi-ma a-nim Ú-sá-num* (29) *i-ra-dí-a-kum*

⁹⁷ (13) 5 2/3 GIN 15 SE (14) *wa-ši-tum* 1 MA-NA (15) KUG. BABBAR *a-na E li-mi-im* (16) *ni-is-qul*

⁹⁸ Sebahattin BAYRAM: "Kültepe Tabletlerinde Geçen ...". a.g.m., 12

⁹⁹ AHw, s.240b; CAD E s.292b-293a

¹⁰⁰ M. T. LARSEN: OACP, 161; K. R.VEENHOF:AOATT, 265

5 - Ölçü Birimleri

Madenlerden gümüşün tedavül ve borç verme usulünün temeli Sumerliler'e dayanan bir tekâmülün neticesidir. Vezin sisteminin esası olan altmışa göre hesap etme usulü (sexaqe simal sistem) Sumerce tabirlerden alınmıştır.¹⁰¹ Asurlu tüccarlar Asur'da ve Mezopotamya'da kullanılan Sümerlilerin icadı olan 60'lı sistemi Anadolu'daki ticari faaliyetlerinde de kullanmışlardır. Kültepe metinlerinde yer alan borç mukavelelerinden Asurlu tüccarların kullandıkları ölçü birimlerini öğrenebilmekteyiz. Bu metinlere göre, GÍN (şıqlum) ideogramı ile yazılan ağırlık ölçüsü 8 gr' dır. Bunun küçüğü ŠE (še'um), şıqlum'un 1/180'i, büyüğü olan mina yani metinlerdeki yazılışıyla ma-na 60 katı, mina'nın büyüğü olan GÚ(N) (biltum) ise onun 60 katıdır. Yani mina takriben 480 gr'lık bir ağırlığa tekabül atığına göre 1 bitum hemen hemen 29 kg'dır.¹⁰²

Genellikle GÚ ideogramı ile yazılan biltum= talent yer yer GÚ(N) (CCT,34b,11; TC 2,57,3) bazen de bı-il-tim (EL 316, 18,322, 16; ATHE 1,12) ayrıca aynı forma ait olmak üzere GU(N) (a/k 416+11; a/k 436,14;n/k 1742,14) yazılışlarıyla görülmektedir. MA.NA geçtiği bütün metinlerde Sumerce olmaktan çıkıp Akadcalaşmıştır. Eski Babil metinlerinde sı-iq-lum, şı-iq-li, şı-qı-il yazılışlarıyla görülen şıqlu(m), Kültepe metinlerinde GÍN ideogramı ile geçmektedir.¹⁰³ Metinlerde geçen suqlum'un 60-75 mina ağırlığında nepisum ve riksum'a oranla daha küçük bir paketi oluşturduğu anlaşılmaktadır.

AKT I'de 7 nolu metinde nēpišum ve riksum ölçüleri geçmektedir. Nēpišum "işlenmiş, şekil verilmiş bir külçe demektir". Bu külçe genellikle 15 mina ağırlığındadır. Ancak 7-22 mina arasında değiştiği ve KTS 9b'de olduğu

¹⁰¹Emin BİLGİÇ: "Atatürk, Fakültemiz Kürsümüz ...". a.g.m., 119-120

¹⁰² bitu(m) için bkz: CAD B 213a; AHw 126A, mina için bkz: CADM, s.219b; AHw 604a; şıqlum için bkz: AHw 1248a ŠEU(m) için bkz.AHw 1222a

¹⁰³AKT I,1990,15-16

gibi 30 mina ağırlığında olduğu da görülmektedir.”riksum” ise daha küçük paketleri ifade eden bir tabirdir ve gümüşle birlikte altın ve kalay içinde geçer.

AKT I’de 17 nolu metnin 5. satırında geçen *muttatum*(=yarım) kelimesi de bir ağırlık ölçüsünü göstermektedir. Bu metinde¹⁰⁴ her bir *mattatum*’un 1 *biltum* ve her bir *elitum*’un 30 mina olduğu, EL 146’da ise 1 *mattatum*’un 16 mina olduğunu göstermektedir. O halde *mattatum*’un ağırlığı 8-30 kg arasında değişen denk (yarım yük), *elitum* ise birkaç tanesi denk teşkil eden ve ağırlığı 15 kg’dan , normal *nēpīšum* ağırlığı olan 7,5 kg’a kadar değişen bir küçük denk olabilir.¹⁰⁵

Kültepe metinlerinde ayrıca Hacim ölçüsü olarak Anadolu’da yerliler arasında kullanıldığı ve belli bir ölçüyü gösterdiği anlaşılan “memleketin ölçüsü” anlamında bir hububat ölçüsü olan *karpat mātīm* tabiri de AKT I 79 nolu metnin 2-3. satırında geçmektedir¹⁰⁶. Bu tabir aynı zamanda ağırlık ölçüleri için kullanılan yerli *aban mātīm* “memleketin taşı” tabiri ile tamamen paralel bir ifade olduğu açıktır. Nitekim Kültepe (=Kanis)’de Karum alanında yapılan kazılarda büyük çoğunluğu hematitten yapılmış ağırlık taşları bulunmuştur. Bunların ağırlıkları 817 gr, 8.10,8,5 gr olanlarının bir seqel olması gerekir.475 gramlık ağırlığın 1 mina olması gerekir. Ayrıca 4250 gram 8.8 mina olabilir. 8,16,24 gr seqelin2 veya 4 katı yani 2 seqel, 4 seqel olabilecek ağırlıklar mevcuttur. Ayrıca 81 ve 82 gramlık taşların 10 seqel gelen bir ağırlık taşı olması gerekir.¹⁰⁷

Tahıl ürünlerini tartmada kullanılan ve “deri çuval” anlamına gelen *naruqum* ile bunun dörtte birine karşılık gelen ve “kil çömlek” karşılığında olan hacim ölçüsü *karpatum* da borç miktarını belirtirken kullanılan

¹⁰⁴ (5) 16 *mu-ta-tim ša 1 GÚ.TA* (6) 7 *e-li-a-tum ša 30 ma-na< TA>* (7) *e-zi-ib ša Puzur – Ištar*(8) ù 6 *ANŠE ša-lá-me áp-qí-da-ku-nu-pi-tí*

¹⁰⁵ AKT I, 1990, 36

¹⁰⁶ (2) *še-a-am kà-ar-pá-at* (3) *ma-tí i-šé-er*

¹⁰⁷ Tahsin ÖZGÜÇ:Kültepe-Kanis II,1986, 75

elemanlardır.¹⁰⁸ Naraqquum için, başlıca eserlerde ve lügatlerde “çuval, torba” anlamlarından ayrı olarak “ticari sermaye” karşılığı da verilmektedir.¹⁰⁹

6 - Köle Ticareti

Kültepe metinleri arasında yer alan tabletlerden, köle satışları ve kölelik müessesesi ile ilgili mevzulara da rastlamaktayız. Bu metinlerden bir “mal” olarak değerlendirilen kölelerin alım satımı ile ilgili belgelerin hukuki çerçeveye uygun bir şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Mevcut belgelerden kölelerin satış şartlarının neler olduğu anlaşılabilir. Örneğin Kt v/k 65 nolu metinde ağabeyi Hašui ve annesi Kudida tarafından 37,5 seqel'e satılan İnar'ın, satıldığı Tarmana'nın evinde kendisine iyi davranılmazsa satış iade ederek geri dönmesi iyi davranılması halinde ise Tarmana'nın kölesi olarak kalması şartıyla satıldığı kaydedilmiştir.¹¹⁰

Kt a/k 933 nolu tablette gene bir satış şartını içermektedir.¹¹¹ Bu tablette İstar-malak'ın İmdilum tarafından Enlil-bani'ye 1 mina tasfiye edilmiş gümüşe 2 yıllığına satıldığı kaydedilmiş, Enlil-bani'nin bu süre zarfında parayı iade edip kölesini geri alacağı, aksi takdirde kölenin İmdilum'a kalacağı belirtilmiştir.

Kt a/k 898, Kt v/k 65, Kt v/k125 nolu metinlerden satılanların hürriyetlerine kavuşma şartlarını öğrenebilmekteyiz.¹¹² Örneğin Kt a/k 898

¹⁰⁸ Sebahattin BAYRAM:“Kültepe'den Bir Borç Senedi ...”. a.g.m.,128

¹⁰⁹ Narqquum için bkz. VEENHOF; a.g.e., 37-38 , AKT I, 26

¹¹⁰Sebahattin BAYRAM-Salih ÇEÇEN: “Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi”, Belleten, LX, 229 (1996), 581

¹¹¹ Kt a7k 933 Öy. 1) 1 ma-na Kù.babbar ša-ru-pá-am 2) ši-im İstar-ma-la-ak 3) Im-dı-lim a-na 4) En-lil-ba-ni 5) i-dí-in iš-tu 6) UTU.I.KAM A-la-na-tim 7) li-mu-um 8) E-lá-li DUMU I-ku-nim K. a-na 2 ša-na-at Ay. 10) KÙ.BABBAR En-lil-ba-ni 11) a-na Im-dı-lim 12) ú tár-ma ú İstar-ma-la-ak 13) i-ta-ru šu-ma 14) a-na 2 ša-na-at 15) lá ú-ta-ir İR 16) ú-ra-ad Im-dı-im 17) IGI E-nu-be-lim 18) DUMU Šu-lá-ba-an K.19) IGI Ú-sur-ši-İstar 20) s.K DUMU A-šur-i-mi-ti

¹¹² Kt a/k 898, Kt v/k 65, Kt v/k 125 bkz.SEVER, Hüseyin; “Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri”, 34. Assirioloji Kongresi Bildirileri, 1987,s.3

nolu tablette yerli Sikuwa'nın bedeli olan 45 seqel gümüşün bayan İstar-basti tarafından yerli Hanuwa'nın oğlu Subili'ye ödendiği sermayedarın ya da herhangi bir kimsenin onu hürriyetine kavuşturmak istemesi halinde satış fiyatını İstar-basti'ye iade edeceği, köle bizzat ödemeyi yapmak isterse satış fiyatının 2 katını vermesi gerektiği kaydedilmiştir.

Kadın ya da erkek kölelerle, uşakların alacağa karşılık rehin tutulmalarını da metinlerden öğrenmekteyiz. Örneğin Kt 88/k 306 nolu metin, iki Asurlu arasındaki problem ile ilgili hukuki bir belgedir. Bu metinde, alacaklı Şū-Suen'in borçlu Aššur-nada'nın miktarı belirtilmeyen alacağına karşılık iki eşeği, kadın kölesini ve uşağını alıkoyduğu kaydedilmiş, muhtemel zararına karşılık bunları alacağı ifade edilmiştir. Kt a/k 1163 nolu metinde Ela'nın Asur'da İliemuqi'ye be'ulatam olarak verdiği 43 seqel tasfiye edilmiş gümüş ile ilgili olarak borlunun kadın kölesi Ummı-tabat'ın rehin tutulduğu belirtilmektedir. Kt a/k 1224 nolu metinde ise, Uşur-sa Aššur'un Enam-ilī'de 36 seqel tasfiye edilmiş gümüş alacağından dolayı İli-iddin'i alıkoyduğu kaydedilmiş ve paranın iadesi halinde kölenin geri gönderileceği belirtilmiştir.¹¹³

Kadın kölelerin ticaretinin mevcudiyetini gösteren çeşitli metinler vardır. Çalışmamızın bu safhasında tespit edilen kadın kölelerin alım satımı ile ilgili belgelere örnek verelim.

Kt 90/k 120 nolu metin iki Asurlu arasındaki kadın kölenin satışı ile ilgili bir kontrat olup, satış sonrası koşullara değinilmiştir. Normal satış belgesi biçimine uygun olarak hazırlanmış olan bu kontratta satın alan Asurlu kadın, satış sonrası anlaşmazlık olması durumunda satış bedelini aynen ödemesi şartını koşmuştur. Metinde dikkat çeken nokta ise, kadın köle ile beraber, onun oğlunun da satın alınmış olmasıdır. Metnin çevirisi şöyledir;

¹¹³Sebahattin BAYRAM-Salih ÇEÇEN: "Yeni Belgelerin Işığında ...". a.g.m., 581-582

“1) Nuh(u) ŝatum kadın kölesi Kurubana’yı verdi, Nuhuŝatum’un <kölesi>, Nuhuŝatum (onu) sattı 6) ve (bayan) Ab-ŝallim 45 ŝeql gümüşü ödedi ve Abŝallim kadın köle Kurubana ve oğlunu satın aldı. 11) Eğer herhangi biri kadın köle veya onun çocuğu için müracaat edecek olursa, Abŝsallim’e 45 seql gümüş ödeyecek.16) Dan-ili’nin oğlu Ennam-Aşşur’un huzurunda, Ennum-Aşşur’un <oğlu>Merali’nin huzurunda.”¹¹⁴

Kadın köle ticaretinin mevcudiyetini gösteren diğeri bir belge de Kt 76/k 2 nolu metindir. Metnin çevirisi şöyledir;

“1)25 ŝeql gümüşü, 6 kutānu-kumaşını, 2 talant 5 mina yünü, 1 kadın köleyi, 4 pirikannu-kumaşını, 1 talent 5 mina temiz bakırı, 3 siyah eşeği,9) İdna-Aşşur’un kızı Basa’ya ait bütün bunları Kikazu’nun oğlu Adad-rabi’nn tasarrufuna verdim.16) Libā’nın oğlu Aşşur-malik’in huzurunda, Puzur-İştar’ın oğlu Usur-paka’nın huzurunda, Assur-(i)mitti’nin oğlu Peruwa’nın huzurunda.”¹¹⁵

Kt 88/k 990 nolu metin ise yine bir kadın kölenin satışı ile ilgili bir vesika olup, köle için itiraz olması halinde satış fiyatının 4 katı ödeme yapılacağı kaydedilmiştir. Metnin çevirisi şöyledir;

“1) Enah-ili’nin karısı Anana, Tapuŝa’nın oğlu çobanlar amiri Peruwa’dan (bayan) Zapizapi’yi değeri (olan) 1 mina gümüş (karşılığında) satın aldı. 8) Eğer herhangi bir kimse, ister Peruwa, isterse

¹¹⁴ Kt 90/k 120 Öy. 1) nu-hu-şa-tum a-ma-sú Ku-ru-ba-na-a i-dí-nu-ŝi şa Nu-hu-şa-tí-im Nu-hu-şa-tum a-na 5) ŝí-mi-im i-dí-in ú A-áb-şa-lim 2/3 ma-na 5 GÍN KÙ.BABBAR ta-ás-qú-ul ú am-tám Ku-ru-ba-na ú K 10) ma-ra Áb-şa-lim ta-ás-a-am şu-ma ma-ma-na-a a-na am-tim ú ma-ri-şa i-tù-wa-ar 2/3 ma-na 5 GÍN KÙ.BABBAR 15) a-na Áb-şa-lim i-şa-qal IGI E-na-A-şur DUMU Dan-i-li IGI Me-ra-li <DUMU>En-um-A-şur

¹¹⁵ Kt 76/k 2 Öy. 1) 1/3 ma-na 5 GÍN KÙ. BABBAR 6 TÚG.HI.A ku-ta-nu 2 GÚ 5 ma-na şa-áp-tám 1 am-tám 4 pi-ri-kà-ni 5) 1 GÚ 5a-na URUDU ma-sí-a-am 3 e-ma-re-e sa-lá-má<lá>e mi-ma a-nim 10) şa Ba-sà-a me-er-a-at Ay. Id-na-A-şur a-na IM.GAL DUMU Ki-kà-zu 15) a-be-a-lim a-dí-in IGI A-şur-ma-lik DUMU Li-ba-a IGI Ú-şur-pá-kà DUMU MAN-İştar IGI Pé-ru-wa 20) DUMU A-şur-mi-tí

bir başkası Zipizipi için itiraz edecek olursa, 13) 4 mina gümüşü Anana'<ya> ödeyecek15) ?”¹¹⁶

Kt n/k 1772 nolu metinde Asurlu bir aileye ait olan bir kadın kölenin satışından bahsetmektedir.

“ 1) Šū Šuen’in oğlu Bukānum’un mührü, Naplis’in evine ait kadın kölenin bedeli olan 20 šeşel tasfiye edilmiş gümüş hakkında. 5) gubabtu-rahibesini olan Naplis’in kızı adına Babalum’un oğlu İdi-Aššur Kaniš’de parayı aldı. Naplis’in kızı, Kura için müracaat etmeyecek.”¹¹⁷

Metinden de anlaşılacağı gibi İdi-Assur kölenin ilk sahibi ve satıcısının kız kardeşi adına satış bedelini Kaniš’de satın alan Kura’dan almıştır. O, bu yüzden, satışa itiraz etmeyeceğine dair söz vermiştir.

Ekonomik sıkıntılardan dolayı ailelerin bazı aile fertlerini satmak zorunda kaldıklarına dair belgelerde mevcuttur. Örneğin Kt 88/k 1003 nolu metinde olduğu gibi.

“1) İlališkan’ın bedeli ½ mina 3 šeşel gümüşü, onun annesi Wanilka’ya ve Šezur’un kızı Kanakana’ya, Tepula ödedi (ve) o, onu satın aldı.8) Eğer her hangi birisi İlališkan’dan dolayı Tepula’ya müracaat edecek olursa, 12) Wanialka ve Kanakana, 45 šeşel gümüşü Tepula’ya ödeyecekler.17) Azizaš’ın huzurunda, Histahšu’nun huzurunda,

¹¹⁶ Kt 88/k 990 Öy. 1) 1 ma-na KÙ.BABBAR ší-i[m] Za-pi-za-pi A-na-na a-ša-at E-na-ah-Dingir iš-tí Pé-ru-wa 5) GAL re-i-im DUMU Ta-pu-ša ta-áš-a-am-ši lu Pé-ru-wa 10) lu ma-ma-an Ay. A-na Zi-pi-zi-pi i-tù-wa-ar 4 ma-na KÙ.BABBAR<a-na> A-na-na i-ša-qal Sk. 15) GA RU BA ŠA

¹¹⁷ Kt n/k 1772 Öy. 1)KIŠIB Bu-kà-nim DUMU Šu-Sú-en ša 1/3 ma-na KÙ.BABBAR ša-ru-pà-am ší-im GEME ša É NA-áp-li-is 5) ki-ma DUMU.MÍ Na-áp-li-is gu-ba-ab-tim K. I-di-A-sur DUMU Ba-ba-lim i-na Ka-ni-iš KÙ.BABBAR ay. İL-QE-U 10) DUMU.MI Na-ap-li-iš a-na Ku-ra ù-la ta-tu-ar

Dadanum'un kızı Šat-Anna'nın huzurunda, Elali'nin oğlu İkunum'un huzurunda¹¹⁸

Kendi annesi ve akrabalığı tam olarak bilinmeyen bir kadın tarafından satılan yerli bir erkek çocuk hakkındaki bu belgede çocuğun satılmasından sonra hukuki bir itiraz olması durumunda, satıcıların 33 seqel yerine, bu durumdan dolayı üçte bir daha fazla olarak 45 seqel ödemeleri şartı koşulmuştur. Ayrıca itiraz durumunda parayı ödeyecek olan itiraz eden değil çocuğu satan Kanakana ile Wanialka olması metinde dikkati çeken noktadır.

Kt a/k 805b,a nolu metinde ise tüm ailenin köle olarak satıldığını görüyoruz. Metnin çevirisi şöyledir;

“1) Puzur-Aššur, Šubiahšu ve karısı Kabzia'nın bedeli olark 1 mina gümüğü Zaha'ya ödedi.5) Onun patronu Zaha, uygun zamanda Subiahsu'yu istediğinde, parayı ödedim.9) Eğer herhangi biri, Šubiahšu, karısı ve çocukları için müracaat edecek olursa Zaha, onları Puzur-Aššur için temizleyecek.15) Harastan'ın huzurunda, Luhrahšu'nun huzurunda, Hanunu'nun huzurunda, Hikai'nin huzurunda.18) Zaha, Šubiahšu için müracaat etmeyecek.”¹¹⁹

Zaha'nın Asurlu Puzur-Aššur'a yerli Subiahsu, karısı Kabzia ve çocukları sattığına dair düzenlenmiş bir belgedir. Anlaşılması zor olan 5-8. satırlar; Puzur-Aššur'un Šubiahšu'yu önceden ele geçirmesine rağmen, henüz parasını ödememiş olmasına, Puzur-Aššur'un bazı alımlardan dolayı

¹¹⁸ kt 88/k 1003 Öy. 1) ½ ma-na 3 GÌN KÙ.BABBAR šı-im l-lá-li-iš-kà-an a-na Wa-ni-a-al-kà um-mi-šu ù 5) Kà-na-kà-na DUMU.MÍ Šé-zu-ur Té-pu-lá iš-qú-ul iš-a-am-šu šu-ma ma-man a-šu-mi l-lá-li-iš-kà-an 10) a-na Té-pu-lá i-tù-a-ar K. Wa-ni-a-al-kà Ay. u Kà-na-kà-na 2/3 ma-na 5 GÌN KÙ. BABBAR 15) a-na Te-pu-la i-ša-qu-lu IGI A-zi-za-áš IGI Hi-iš-ta-ah-šu IGI Ša-at-A-na 20) DUMU.MÍ Da-da-nim IGI-ku-nim DUMU E-lá-kí

¹¹⁹ kt a/k 805b,a Öy. 1) 1 ma-na KÙ.BABBAR šı-im Šu-bi-a-ah-šu ù Ká-áb-zi-a a-ší-tí-šu a-na Za-ha Puzur₄ - A-šur iš-qú-ul 5) be-el ší-mi-šu Za-ha i-na i-tí-im Šu-bi₄-a-ah-šu i-ri-iš-ma KÙ.BABBAR áš-qú-ul K. šu-ma ma-man 10) a-na Šu-bi₄-a-ah-šu Ay. a-ší-tí-šu ù me-er-e-šu i-tù-ar Za-ha a-na Puzur₄-A-šur ú-ba-áb-šu-nu 15) IGI Ha-ra-ás-ta-AN IGI Lu-ùh-ra-ah-šu IGI Ha-nu-nu IGI Hi-kà-i Za-ha K. K.a-na Šu-bi₄-a-ah-šu Sk. 20) ú-lá i-tù-a-ar

Zaha'ya borçlu olduğuna ya da Zaha'nın Šubiahšu ve ailesini geri almak için onların iadesini talep etmek yerine Puzur-Aššur'a borcunu ödetme isteğine işaret edebilir.¹²⁰

Kt n/k 1295 nolu metin ise bir mahkeme tutanağıdır. İdi-Šuen ile Mannu-ki-Aššur arasında Rabi-Aššur'un kölesi ile ilgili anlaşmazlığı karara bağlayan bir belgedir.

“1) mannu-ki-Aššur, Rabi-Aššur'un erkek kölesini tuttu ve İdi-Šuen şöyle dedi: Köleyi benim için serbest bırak! 5) Mannu-kī-Aššur şöyle cevap verdi: Köleyi satın aldım sana bıramayacağım. 8) İba'nın oğlu İdi-Šuen şöyle karşılık verdi: Erkek köleyi bana gönder! Sorumluluğu alıyorum, köleyi sana göndereceğim. 13) Eğer köleyi sana teslim etmezsem senin ödediğin parayı ben sana ödeyeceğim.15) Bu ifadeler üzerine Hurama k̄arum'u hakkınızda hükümü verdi ve Aššur'un hançeri huzurunda şahitlik yaptık. 20) Mannu-kī-Aššur köleyi bizim huzurumuzda İdi-Suen'e teslim etti.23) Sū-Bēlum'un oğlu Aššur-šadu'i'nin huzurunda, Ennānum'un oğlu Šalma-Aššur'un huzurunda.”¹²¹

Kt b/k 136 b,a nolu metinde Karum Kanıs'in huzurunda, şahitler tarafından verilen ifadelerle başlayan ve Lulu tarafından rehin tutulan Ennum-Assur'a ait köle ile ilgili anlaşmazlığı içermektedir.

“1) Ennum-Aššur, Lulu'ya karşı bizi (şahit olarak) tuttu ve Ennum-Aššur Lulu'ya şöyle dedi: gel! Hakimin kararına göre (tanrı) Aššur'un kılıcı (huzurunda) bana yemin et! 7) Lulu şöyle cevap verdi:Sana yemin etmeyeceğim, senin erek kölen 1 aya kadar sana dönecek.10) Ennum-

¹²⁰Sebahattin BAYRAM-Salih ÇEÇEN: “Yeni Belgelerin Işığında ...”. a.g.m., 598

¹²¹ kt n/k 1295 Öy. 1) Ma-nu-ki-A-šur ĩr ša GAL-A-šur is-ba-at-ma um-ma l-dī-Sú-enē-ma ĩR 5) wa-šī-ra-am um-ma Ma-nu-ki-A-šur-ma ĩR áš-a-am ú-lá ú-ša-ra-kum um-ma l-dī-Sú-enē-ma DUMU l-ba-a-ma ĩR K. 10) wa-šī-ra-am-ma Ay. ma-sa-u a-na-ku ĩr u-ta-ra-kum šu-ma ĩR lā ap-qí-id-ku-um KÙ. BABBAR ma-lá ta-ás-qú-lu 15) a-ša-qá-lá-kum a-na -a-wa-tim a-ni-a-tim kà-ru-um Hu-ra-ma i-dí-ni-a-tí-ma ĩgı šu-ga-ri-a-e sa A-šur ší-bu-tí-ni ni-dí-in 20) ĩR ma-ah-ri-ni K. Ma-nu-ki-A-šur a-na l-dī-Sú-enēSk ip-qí-id ĩGı A-šur-SA.TU DUMU Šu-Be-lim ĩGı Šál-ma-A-šur 25) DUMU En-na-im

Aššur şöyle dedi: Eğer erkek kölemi 1 aya kadar geri göndermezsen, kölenin bedeli olan 39 şeşel gümüşe karşılık, mevcut olduğunda 81 şeşel gümüşü bana ödeyeceksin. 17) Hadā'nın kardeşi Lulu şöyle cevap verdi: Sana ödeyeceğim 19) Šamaš-bani ve Aššuris-[tik]al'in hamuštumlüğundan itibaren, Kārum Kaniš<bu ifadeler üzerine> bizimle ilgili kararı verdi ve tanrı Aššur'un huzurunda şahitlik yaptık. 24) Ahātum'un oğlu Šamaš-bani'nin huzurunda, Kuda'nın oğlu Ušaranum'un huzurunda.¹²²

Bu metin bir kölenin ödünç verilmesi ile ilgilidir. Lulu, hâkim tarafından hükmedildiği üzere yemin etmeyi reddeder, fakat köleyi 1 ay içerisinde geri vermeye, aksi takdirde satış fiyatının iki katı olan 81 şeşel gümüşü Ennum-Aššur'a iade etmeye söz verir.

Kültepe metinlerinde Wardum, sadece "Köle" manasında değil, "Hizmetçi, memur" karşılığında da kullanılmıştır. Kt 88/k 287 nolu metin, Kura ailesinin kölesi olan Turam-ılı ile Kasuka arasındaki tamkarum tarafından Turam-ili'ye verilen ve Kura tarafından talepte bulunulan gümüş hakkında yüzleştirmeyi kaydeden, karum'un huzurunda yapılan şahitlikle ilgilidir.

"1) kasuka, Kura ailesin memuru Tūram-ilī'ye karşı bizi (şahit olarak) tuttu, Kašuka Tūram-ilī'ye şöyle dedi: 5) Tüccarın sana verdiği 1,5 mina gümüşü öde! 8) Tūram-ilī şöyle cevap verdi: Adamın (patronun) üç raporunu bana ver!, sonra sana ödeyeceğim.[.....] ve seni doyuracağım.15) Bu ifadeler üzerine Kārum Kaniš hakkımızda

¹²² kt b/k 136 b,a Öy. 1) En-um-A-šur a-na Lu-lu is-ba-at-ni-a-ti-ma um-ma En-num-A-šur-ma a-na Lu-lu-ma ba-a-am 5) ma-lá di-in da-a-a-ni GÍR ša A-šur ta-am-a-am um-ma Lu-Lu-ma lá a-ta-ma-a-kum wa-ra-ad-kà a-dí wa-ra-ah ú-ta-ra-kum 10) um-ma En-um-A-šur-ma šu-ma a-dí wa-ra-ah K. İR lá tù-ta-e-ra-am 2/3 ma-na lá 1 GÌN KÙ.BABBAR Ay.[ší]-im İR 15) i-bi – ší-ma 1 1/3 ma-na 1 GÌN KÙ.BABBAR ta-ša-qá-lam um-ma Lu-lu a-hu Ha-da-a-ma a-ša-qá-la-ku-um iš-tù ha-mu-uš-tim 20) sa UTU-ba-ni ú A-šur-iš-[ti-k]al <a-na a-wa-tim a-ni-a-tim> kà-ru-um Ka-ni-iš i-dí-ni-a-ti-ma IGI GÍR ša A-šur ší-bu-ti-ni ni-dí-in IGI UTU-ba-ni K. 25) DUMU A-ha-tim Sk. IGI Ú-šú-ra-nim DUMU Ku-da-a

hükümü verdi ve Aššur'un kılıcı huzurunda şahitlik yaptık. 20) Amurru-bani'nin huzurunda, İkünüm'un huzurunda.¹²³

Metinden anlaşıldığına göre Turam-ılı “kura ailesinin hizmetlisi/memurudur ve patrona ait parayı almıştır.Kusaka'nın bu faaliyeti, onun Kura tarafından bu parayı toplamaya yetkili kılındığını ya Kura'nın temsilcisi olarak iş yaptığını ya da Kura'nın söz konusu para için kendisine söz verdiğini ortaya koyar. Para için yetkilendirildiğini gösteren yazılı deliller Turam-ılı'nın onu Kasuka'ya ödemeye hazır olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁴

7 - Gayrimenkul Ticareti

Kültepe tabletleri arasında taşınmaz mal alım satımına dair çok az sayıda ev satış mukavelesi bulunmaktadır. Bahçe ve tarlaların alım satım veya kiralaması hakkında kayıtlara rastlanılmaması, zamana göre liberal denilebilecek ekonomik bir anlayışın hâkim olduğu Koloni devrinde Anadolu'da özel mülkiyetin sınırlı tutulduğu şeklinde yorumlanmamalıdır.¹²⁵ Bu durum yerli halkın iktisadi gücü ve Asurluların Anadolu'da bulunma sebepleri ile açıklanabilir. Yani Asurluların gayrimenkule yatırım yapmamalarının sebebi, Anadolu'ya ticari gaye ile gelmelerinden ve zamanı geldiğinde memleketlerine geri dönmelerinden kaynaklanmaktadır.

Kültepe metinlerinden 18,21,30 ve 33 seqel gibi düşük fiyatlara ev satılmasına karşın 780,960 ve 1200 seqel gümüşe de evlerin alınıp satıldığı

¹²³ kt 88/k 287 Öy. 1) *Kâ-šu-kâ a-na Tù-ra-mi-ili İR ša É! Ku-ra is-ba-at-ni-a-ti-ma um-ma Kâ-sù-kâ-ma a-na Tù-ra-mi-iliš-ma 5) 1 ½ ma-na KÙ.BABBAR tām-ka-ru-um i-dī-na-ku-ni KÙ.BABBAR šu-qú-ul um-ma Tù-ra-mi-iliš-ma 10) 3 na-āš-pi-ra-tim ša a-wi-lim bi-lam-ma KÙ.BABBAR a-ša-qá-lá-[kum] [...]ma Ay. [ú]ša-ba-kâ 15)a-na a-wa-tim a-ni-a-tim kâ-ru-um Kâ-ni-iš i-dī-ni-a-ti-ma IGI GIR sa A-sur sı-bu-ti-ni n-dī-in 20) IGI MAR.TU-ba-ni IGI I-ku-nim*

¹²⁴Sebahattin BAYRAM-Salih ÇEÇEN: “Yeni Belgelerin Işığında ...”. a.g.m., 595

¹²⁵Cahit GÜNBAĞI: “Ev Satışı İle İlgili Beş Kültepe Tableti ve Bunlardan Çıkan Bazı Sonuçlar”, Bellefen, LIII, 206-208 (1989),51

görülmektedir. Ev fiyatlarındaki bu fark, satılan evlerin kalite ve genişlik bakımından birbirinden çok ayrı olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁶

Ev alım satımı ile ilgili mukavelelerde evi satan ve alanların adları, satışa itiraz halinde ödenecek para miktarı ve şahitlerin isimleri yazılmaktadır. Kt a/k 1263 b nolu metinde olduğu gibi. Bu metinde satıcı, alıcı ve şahit olarak isimleri kaydedilmiş bütün şahıslar yerlidir. Metnin çevirisi şöyledir:

“(1-4) Zuzu’nun oğlu Šala’nın evini Tikšar satın aldı. (4-9) rabi sikkatim’in tusinum’u (olan) rabi sabim Hanu, Zabarna’nın oğlu Hašui, Nikiliat, Bulina; (10-14) rabi sikkatim’in upatinnum’(lar)ı (olan) bu adamlar(dan) evi Tikšar satın aldı.(14-17) Eğer upatinnum(lardan birisi) ev üzerinde hak iddia ederse, (18-19) Tikšar’a 1 mina gümüş ödeyecekler.(20-21) Luhrahšu’nun huzurunda; Hašui’nin huzurunda.”¹²⁷

Metne göre, Tikšar Zuzu’nun oğlu Šala’nın evini satın almıştır. Fakat bu ev üzerinde, rabi sikkatim’in ub/pad/tinnum’ları olarak tanımlanan beş kişinin de söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu kimselerden ilkinin ismi yazılmayarak, rabi sikkatim’in tusinum’u olarak belirtilmekte, ikincisi ise rabi šābim (askerlerin başı!) unvanını taşımaktadır. Metinde upatinnum’(lardan birisinin) ev üzerinde hak iddiasında bulunması durumunda, bunların Tikšar’a bir mina gümüş ödemeleri şartı yer almaktadır.¹²⁸

Kt b/k 121 nolu metin gene bir ev satış mukavelesidir.

“(5) Šu-İštar, (1-2) ½ min[a gümüş]e ve faizine (karşılık) (3-4) Šu-Bē[lum]’un oğlu Šarnikan’dan evi (5) satın aldı.(6-9) Eğer herhangi bir

¹²⁶Sebahattin BAYRAM: “Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikalari”, *Bellekten*, LV, 213 den ayrı basım (1991), 300

¹²⁷Kt a/k- 1263 Ö.y. É ša Ša-lá DUMU Zu-ú-zu Tí-ak-ša-ar iš-a-am / sí[nu]jum (5) ša GAL / sí-kà-tim Ha-nušu-i / GAL ša-bi-im Ha-šu-i /DUMU Za-ba-ar-na Ni-ki-li-a-at Bu-li-na K.10 a-wi-lu / a-ni-ú-tum A.y. ú-pá-tí-nu-um <ša> GAL sí-kà-tim É tí-ik-ša-ar iš-a-am / šu-ma (15.) ú-pá-tí-nu-um a-na É i-tù-wa-ar l ma-na KÙ.BABBAR a-na Tí-ik-ša-ar / i-ša-qú-lu (20) IGI Lu-ùh-ra-ah-šu K. IGI Ha-šu-i

¹²⁸CahitGÜNBAATI: “Ev Satışı İle ...”. a.g.m., 51

kimse evin (sahipliği) hususunda Šu-İštar'a müracaat edecek olursa (10-11) 2 mina gümüşü ona ödeyecek. (12-15) Masa'nın huzurunda, Uzua'nın huzurunda, Karašuna'nın huzurunda, Alulu'nun huzurunda.¹²⁹

Metindeki ev satışı borç yüzünden kaynaklanmıştır. Sarnikan evini, ödeyemediği çok düşük bir miktar olan ½ mina'lık gümüş borcu ve buna ait birikmiş faizlerine karşılık satmak, daha doğrusu devretmek zorunda kalmıştır.

Kt 80/k 25 nolu metin ise yerliler arasında yapılan ev satışı ile ilgilidir. Metnin çevirisi şöyledir.

“ (4) Šupiašuwa, (I) Walhašna'nın evinin fiyatı (hususunda) (2-3) Gabašunawa, Lulu ve Walhašna'yı (4) tatmin etti (5-6) Hiç kimse Šupiašuwa'ya (ev hakkında) müracaat etmeyecek. (7-8) (Şayet) ev için birisi ona başvuracak (olursa) (9-11) 5 Mina gümüşü Šupiašuwa'ya ödeyecek. (12-15) Šahašara'nın huzurunda, Perua'nın huzurunda, Kabašunua'nın oğlu Šahasara'nın huzurunda.”¹³⁰

Bu metin yerli bayan Šupiašuwa'nın yine yerli Walhašna'nın evini, yakınlıkları bilinmeyen Gabašunuwa ve Lulu ile Walhašna'dan aldığına, daha doğrusu evin fiyatı hakkında onları paraya doydurduğuna dair bir belgedir. Metinde dikkati çeken nokta evin satış değerinin kayıt edilmemesine karşın, ev hakkında bir müracaat olması halinde 5 mina gümüş ödeneceğinin belirtilmesidir.

¹²⁹ kt b/k 121 a-na ½ ma-[a KÙ.BABBAR] ù ší-ib-tíš[u] É i-š-ti Šar-ni-kà-an DUMU Šu-Be[-lim] (5) Šu-İštar i-š-am-šu E ma-ma-an a-na Šu-İštar k. i-tù-ar 10. 2ma-na KÙ.BABBAR Ay. i-ša-qal-šu-um İGİ Ma-sâ-a İGİ Ú-zu-a İGİ Kà-ra-šu-na İGİ A-lu-lu

¹³⁰ Kt 80/k 25 ši-im E ša Wa-al-ha-áš-na Ga-ba-šu-nu-wa Lu-lu ù Wa-al-ha-aš-na Šu-pí-a-šu-wa tù-ša-bi-šu-nu (5) a-na Šu-pí-a-šu-wa ma-ma-an lá i-tù-ru-ší-ni 5 ma-na KÙ.BABBAR K.10. a-na Šu-pí-a-šu-wa Ay. i-ša-qal İGİ ša-ha-ša-ra İGİ Pé-ru-a İGİ Ša-ha-ša-ra (15) DUMU Kà-ba-šu-nu-a

Mukavelede satış fiyatının belirtilmediği bir diğer metin de Kt v/k 28 nolu metindir. Tablette evin satıcısı olarak sekiz yerlinin adı sayıldıktan sonra bunlarla irtibatı pek açık olmayan Ab-šalim ve onun tüccarı olarak iki kişiden daha bahsedilmektedir. Šalma-Aššur adına evi diğer iki Asurlu satın almaktadır.

“(1-6) Ašiaši, Kula, Gawā, Hanu, Walhašna ve Tunuman, Hašui; bu adamlar (7-14) (ile) Ab-šalim’in tüccarı ve Ab-šalim tüccarı evi fiatı karşılığı sattılar ve (evi) Šalma-Aššur’un adına Puzur-Aššur ve Ennum-Aššur satın aldılar (15-20) Eğer ev üzerinde birisi hak iddia ederse, bu adamlar ve Ab-šalim (hesabı) temizleyecekler ve 10 mina gümüş ödeyecekler. (21-23) Adudu’nun oğlu Lulu’nun huzurunda; Dudubiala’nın oğlu Talia’nın huzurunda.”¹³¹

Kt a/k 1255 nolu metinde kısmen kırık olmakla beraber, evin nasıl bir durumda satılacağını belirtmektedir. Metnin çevirisi şöyledir:

“(3) İkuppia, (2) Ababa’nın evini (1) 2 mina gümüşe (karşılık) (4) satın aldı. (4-6) ister mobilya, ister iskemle, isterse masa (7-8) hiçbir şeyi [bırakmadı]. (9-10). Ev, ikū[ppīa]’nın evi(dir). (113) Yaşadığı sürece.... Oturacak (14-15) Hiç kimse o kadını (evden) çıkarmıyacak. (16-21) Eğer (senedi) geçersiz kılsa ve kadını evden çıkaracak olursa, ona 1 mina gümüşü verecek ve o kadın da çıkacak (22-23) Aššur-malik’in huzurunda İkūppī-Aššur’un huzurunda.”¹³²

¹³¹ Kt v/k 28 Öy. A-ši-a-ši / Ku-lá Ga-wa-a / Ha-nu Wa-al-ha-aš-na Bu-lá-na / ù Tù-nu-ma-an (5) Ha-šu-i / a-wi-[pa]-lu a-ni-ú-tim É (10) i-dí-nu-ma K. ša ki-ma Sál-ma-A-šur A.y. Puzur₄-A-šur ù En-um-A-šur iš-[ti]-ú-mu (15) šu-ma / ma-ma-an a-na E i-tù-a-ar / a-wi-lu-ú a-ni-ú-tim ù Ab-ša-lim ú-bu-bu-ú 10 ma-na (20) KÙ.BABBAR i-ša-qú-lu IGI Lu-lu DUMU A-du-du K. IGI Ta-li-a DUMU Du-du-bi-a-lá

¹³² a-na 2 ma-na KÙ.BABBAR É A-BA-BA Í-KU-PÍ-A Aš-A-AM LU ú-tù[-ub-tu-um] 5. lu ku-sí-um lu-pá-šu-ru-um mì-ma-šu-um-šu ú-la ú-[-še-er] E (10) É I-ku-[pí-a] k. a-dí ba-al-[tá-at] Ay. GA-MU-[-UH] tū-ša-ab ma-ma-an (15) la-i-tá-ra-sí a-dí ba-[al]-ta-at [...] É šu[-ma iš-t] ù-mu-uh-ma [i-t]á-rasí KÙ.BABBAR (20) 1 ma-na i-ša-qal-ši-im-ma tū-ší ÍGÍ A-šur-ma-lik ÍGÍ Í-ku-pí-A-šur

Metinden anlaşıldığı kadarıyla İkuppi'ya satılmadan önce evin tümünden boşaltıldığı belirtilmekte ve bu şekilde evin İkuppia'ya teslim edildiği kaydedilmektedir.

Dokuz kişinin mührünün bulunduğu Kt j/k39 nolu metinde bir yerli bayanın yakınlıkları ya da ilişkileri bilinmeyen diğer üç yerli şahsa bu üç kişiden Tamuria'ya ait evin parasını ödediğini ve kendisine itiraz edilmesi halinde, evin fiyatı olan 1 mina'nın 5 katı miktarındaki 5 mina'nın iade edileceğini kaydetmektedir. Metnin çevirisi şöyledir:

“(1-6) NİNİ'nin mührü, Alabiza'nın mührü, Duhunara'nın mührü, İlia'nın mührü, Habia'nın mührü, Alaşaki'nin mührü, Tamuria'nın mührü, Kalia'nın mührü Şadahşu'nun mührü (7-10) Tamuria'nın evinin değeri (olan) 1 mina gümüşü, onun terk ettiği ve mühürlediği ile (birlikte); (10-13) (bayan) Hataşuşar, Tamuria, Şadahşu, ve Galia'ya ödedi. (13-15) 5 mina gümüşü ona ödeyecekler.”¹³³

Kt v / 52 nolu metinde ev üç Anadoluşu şahitin önünde yerli bir erkek tarafından yine yerli bir kadına satılmaktadır.

(1-2) Tamria'nın Ala satın aldı. (3) Birisi (ev üzerinde) hak iddiasında bulunursa, (4-5) Tamria ev(n hesabını) temizleyecek. (6) Eğer böyle yapmazsa(7-8) o (Tamria) 2/3 mina 5 şegel gümüş ödeyecek. (9-11) Niram-tum'un huzurunda; Adaaşu'nun huzurunda; Aşuat'ın huzurunda.¹³⁴

¹³³ KİŞİB Nİ-Nİ KİŞİB A-lá-bi-za KİŞİB Du-hu-na-ra KİŞİB İ-li-a KİŞİB Ha-bi₄-a KİŞİB A-la-şa-ki KİŞİB (5) Ta-mu-ri-a KİŞİB Ga-li-a KİŞİB Şa-da-ah-şu Ay. 1 ma-na KÜ.BABBAR šî-im E ša Ta-mu-ri-a iš-tí-na-dí-ša ù (10) ku-ni-ki-ša Ha-ta-şu-şar a-na Ta-mu-ri-a Şa-da-ah-şu > ù Ga-li-a ta-ás-<<qú->> qúl šu-ma Ma-da-da ú še-ru-şu (15) i-tù-ru-şî-im 5 ma-na KÜ.BABBAR K. i-ša-qú-lu-şî-im

¹³⁴ Ö.y. É Ta-am-ri-a a-lá ta áš-am ma-ma-an ša i-tù-rù-ru Ta-am-ri-a (5) bi-ta-am ú-ba-áb šu-ma lá ki-am K. 2/3 ma-na 5 GÍN A.y. KÜ.BABBAR i-ša-qá-al IGI Ni-ira-am-tum (10) IGI A-du-a-şu IGI A-şu-at

Kt 90 / k 144 nolu metin ise Kaniš kārumu'nun iki Asurlu arasındaki ev satışı ile ilgili hususda kararını kaydetmede olup kırık kısımdan dolayı tamamına nüfus edilememektedir.

“(1-2) [Kura ve Būr-Aššur kendi] is[tekler]yle bizi [tu]ttular: (3-6) Būr-Aššur 10 mina šegel gümüşe, Kura'nın ev(ler)ini kardeşi İnā için satın aldı. (6-8) Būr- Aššur şöyle dedi Nab-Su'en ile [...] kadar.... (1-3) Bu ifadeler üzerine Kaniš kārumu bizim hakkımızda hükmü verdi ve (3-4) Asur'un GU'sunun guzurunda şahitliğimizi yaptık. (5-6) Tab-silla-Assur'un huzurunda, Amur-ili'nin huzurunda. (6-7) Adada ve Amur-Assur bizim ortağımızdır.”¹³⁵

Eski Asur ve diğer devirlere ait metinlerde bētum kelimesi için “ev” karşılığının dışında “mal, mülk; ticarethane” hatta “arsa, arazi” anlamlarında verilmektedir. Bu durum daha önce açıkladığımız ev satış fiyatlarının farkını izah etmektedir. Bu kelime gerçekten de belirtildiği gibi “geniş ve büyük ev, mülk” hatta “köşk” gibi karşılıkları yanında “geniş işyeri, büyük ticarethane” manalarının haiz gibi görünmektedir.¹³⁶

Arsa fiyatları hakkında bilgi veren ender metinlerde vardır örneğin Kt a / k 1401 nolu tabletin 23-24. satırlarında olduğu gibi; “Arşanın fiyatı olan 68 šegel gümüşü limmum šū-İštar'a ödedik”¹³⁷

Metindeki bu ifade hem arsa fiyatını bildirmekte, limmum unvanındaki şahıslara ödendiğini ortaya koymaktadır.

¹³⁵ [Ku-ra ú Bu-ur-Ašur i-na] mi-ig[-ra-ti-šu-nu i-š-b]u-tù-ni-ma É ša Ku-ra a-na 10 ma-na 10 GÌN KÙ.BABBAR Bu-ur-A-šur (5) a-na a-hi-šu l-na-a aš-a-am um-ma Bu-ur-Ašur-ma a-dí i-š-ti Na-áb-Sú-enš[....š] a-ni-ni Ay. [a-na-a-wa-tim a-ni-a-tim] kà-ru-um- Kà-ni-iš A-šur ši-bu-ti-ni ni-dí-in (5) ÍGÌ DUG-ši-lá-A-šur ÍGÌ A-mur-A-šur tap-pá-i-ni

¹³⁶ BAYRAM, Sebahattin; “Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikalari”, *Belleten*, LV, 1991, S.213'den Ayrı basım, s.300

¹³⁷ (23) 1 ma-na 8 GÌN KÙ.BABBAR a-na ši-mi-im (24) qá-qí-ri a li-mi-im Šu-İštar ni-iš-qúl

C - TİCARİ ANTLAŞMALAR

Kültepe-Kaniş karumunda ortaya çıkarılan ve büyük bir kısmı Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerini ihtiva eden belgeler arasında, seyrek de olsa, son derece önemli tarihî, idari ve hukuki belgeler de yer almaktadır.

Asurlu tüccarlarla yerli yönetimler arasındaki ilişkilere ışık tutan bir kısım tabletlerde, Asur veya Asurlu tüccarları temsil eden bazı kuruluşlarla yerel krallıklar arasında, taraflar arasındaki ekonomik, ticari, sosyal ve hukuki ilişkileri düzenleyen antlaşmalar yapıldığına dair imalar yer almaktadır.¹³⁸

1987'de Kültepe'den çok uzakta, Kültepe Tabletlerinde bir Karum merkezi olarak geçen ve Asur-Kaniş arasındaki ilk istasyonlardan birisi olup Apum olduğu anlaşılan Tel-Leylan'da, Apum kral Til-Apnu ile Asur arasında yapılmış bir antlaşmayı içeren, Eski Asurca yazılmış ve Kültepe Ib'ye tarihlenen bir antlaşma metni ele geçmiştir.¹³⁹ Bu tabletin yüzeyi çok bozuk olduğu için, tabletin ancak konusu anlaşılmakta detayına inilememektedir.¹⁴⁰

2000 yılında Kültepe kazılarında bulunan toplam 18 tablet arasındaki Kt. 00/k 6 ve 10 kazı env. Numaralı tabletlerin birer antlaşma metnini ihtiva ettikleri görülmüştür. Çalışmamızın bu safhasında Prof. Dr. Cahit Günbattı tarafından neşredilen¹⁴¹, bu iki antlaşma metnine yer vereceğiz.

Kt. 00/k 6 iki parça halinde ele geçmiş ve yapıştırılmıştır. Tablet 90 satır yazıyı içermektedir. Özellikle ön yüz çok kötü durumdadır ve çoğu yerde anlamlı cümleler kurmak mümkün olmamaktadır. Arka yüz ise daha iyi korunmuştur. 6 satır yazı bulunan sol kenarın da büyükçe bir kısmı hasarlıdır. Tablet Kaniş ile Asur arasında yapılmış bir antlaşmayı ihtiva etmektedir.

¹³⁸Cahit GÜNBATTI: "Two Treaty Texts Found at Kültepe" Assyria And Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, Leiden, (2004), 249

¹³⁹J. EIDEM: "An Old Assyrian Treaty From Tell-Leilan", Festschrift für Garelli, 185-207

¹⁴⁰ bkz. Tsuyoshi SUGİYAMA: Asur Ticaret Kolonileri Devrin'de Anadolu'da Hukuk Anlayışı, Doktora Tezi, 2003, 134-140

¹⁴¹Cahit GÜNBATTI: a.g.m., 249-268

Taraflar *mer* Assur “Asurlu” ve *mer* Kanis “Kanıslı” olarak belirtilmektedir.¹⁴² Kanis ile Asur arsında yapılmış antlaşmayı içeren metinde, Asurluların can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik hükümler ağırlıkla yer almaktadır. Bunlar arsında Asurlu kimselerin taşınır veya taşınmaz mallarının zorla ve ucuza alınamayacağı (st.14–18, 64–68); kayıp malların bulunup iade edileceği, bulunmadığı takdirde kaybın tam olarak ödeneceği(st.57–61); öldürülen bir Asurlu için kan parası ödeneceği ve katilin bizzat Asurlular tarafından öldürülerek cezalandırılacağı (st.39–44); kanıslı bir kimseye borçlu olan bir Asurlunun ticari faaliyetlerinin kısıtlanmayacağı ve borçlunun yerine bir başkasının sorumlu tutulmayacağı (st.72–76); Asurlu bir kimsenin angaryadan muaf tutulacağı (st. 78-81) gibi hükümler dikkati çekmektedir.

Kt.00/k 6

1)[.....] Adad.....2)Kanıs ülkesinin [tanrıları], Askasipa dağı, 3-4) [.....] Sın, Samas, [....] Kubaba[.....] 5-11)[.....] 12)[.....] alacaksın.13)[.....]alacaksın.14-18)

Giyinmem (için) [.....] kutanum- kumaşından, [.....] raqqatum-elbisesinden ve kusıtum-elbisesinden, gözüne kestirdiğini(!) zorla alıp götürmeyeceksin (ve) düşük fiyata alamayacaksın.19-20) kutanum-kumaşlarını, (ancak) nishatum –vergini (ödedikten) sonra alabilirsin. 20-22) [makuhum ve] kutanum- kumaşlarından (öncelikli satın alma hakkı olarak ancak) 4 makuhum-kumaşı (ve9 2 kutanum-kumaşı alabilirsin.¹⁴³ 22-

¹⁴² Cahit GÜNBAĞI: "Two Treaty Texts ..." .a.g.m., 250

¹⁴³ [x x x (x)]-mi/ IM/š-i-im šu-mi-x 2) [DINGIR.MEŠ] KUR Kà-ni-iš KUR A-áš-kà-š-i-pa 3) [x x x] AB KAM/ Sú-in/ [U]TU 4) [x x x] Ku-ba-ba /[.....] 5)[x x] BA e [x x x]e ni [.....] 6)[x x]-kà/[x x] KU lu x [.....] 7) [x x x x x k] à x BA [.....] 8)[.....] 9) [x x x x x x] x [.....] 10) [x x x x x x] x [x x x x x]-tàm 11) [x x] x x [x x x x x x] x-nim 12) [x x] šu x [x x] ha-x [x] lu ta-lá-qé-ú-ni 13) [x x] x [x x x t]a-lá-qé-ú-ni 14) [x x] ku-ta-[nim x x] x x ra-qá-tim 15) ú ku-sí-ti[m x x š]a li-tab-š-i-kà 16) a-na e-né- kà[x x x]-ta-ku-ru-ni 17) i-na e-mu-qé-e lá (t)é-te-ru-ni 18) a-na

23)[...x]'er[seqel] gümüşe [.....] 23-27)[.....]
 getirdiğinde [.....] 10[.....] serbest bırakacaksın 28)[.....]
 lapislazuli.....29)[Eğer] hoşuna giderse, onu sana satabilir. 30-31)[Eğer]
 hoşuna gitmezse, sen onun asi'um'unu (ona) iade edeeksin ve o (onu)
 istediği[yere] götüreceksin.31-34)¹⁴⁴

Ve sen (onu) büyük ülkende [ve] şehirde; sokağında, ülkende[ve]
 ehrinde serbest bırakmayacaksın.35-36) Ondan önce veya sonra[.....] onun
 asi'um'unu [.....] 37-39) asi'um'un sahibi [.....] ve onun asi'um'u[.....] 39-44)
 Senin şehirde [veya] ülkende bir Asurlunun kanı döküldüğünde (ve) bir
 kayıp olduğunda, kan parası olarak belirlenmiş miktarı bize vereceksin ve
 onu (katili) biz öldüreceğiz.45)¹⁴⁵ (Katilin) yerine bize başka birisini
 vermeyeceksin.46) Kayıp (malı da) iade edeceksin.46-49) [Bir Kanıslı] ve bir
 Asurlu mahkemeye [gittiği] zaman, onların kararını doğru olarak [vereceksin].
 49-50) Senin şehrin Kanıslı'ndan birisine [.....]¹⁴⁶ 50-52) Eğer bir Asurlu [bir
 Kanıslı'ya] borçlanırsa [o (borçlu) serbest kalacak ve Kanıslı] (parasını)
 alacak. 53)[Asurlu (bütün borcu ödedikten sonra)] geri kalanı alacak.53-56)

š(i-m)í-im /ba-at-qí-im/ lá ta-la-qé-ú-ni 19) [a-n]a TUG.[HÍ].A ku-ta-nim/ iš-tù ni-is-ha-ti-kà 20)
 ta-lá-q[é-ú-ni] 4 TUGma-ku-hi 2 [k]u-ta-ne-en 21) a-na ši-[mi-im ša ma-ku-hi-ú] TUG.HÍ A ku-
 ta-ni 22) ta-lá-q[é-u-ni x] x [x x x GÍN.]TA KÙ.BABBAR

¹⁴⁴ 23) i-na [x x x x x x x -tu] mi-nu-mi 24) [.....] an 25)
 [.....] ú-ba-lá-ni 26) [x x x x] KU 10 x [.....]27) [x x x x t]im / lu ta [x x
 t]u-ru-ni 28) [x x x x]/NA GÍN..ZA / [x x]-pì-iš-tim 29) [šu-ma ta]-ab-šu-um/ i-[da-na]-ku-
 um 30) [šu-ma la tá]-áb-šu-um/a-ši-šu/tú-ta-ar-ma 31) [a-šar ji-bi-šu/ ú-ba-al/ ú a-ta 32) [i-na
 m]a-tí-kà/ ra-bi-ù-tim 33) [ú a-li]-kà /sú-qà-qí-kà / i-na ma-tí-kà 34) [ú a-li]-kà/ la t]u-ša-ri-[ú]-ni-
 ma

¹⁴⁵ 35) [i-pá]-ni-šu/ú ur-ki-šu/ 36) [x x a]-ší-šu x [x G]A-šu 37) [a-na] be-el/ a-ši-im K. 38) [x
 x]-ni-ma /a-ši-šu 39) [x -x]-ú-ni/i-nu-mi/da-mu-u[um] 40)[ša DUMU]A-šur/ i-na a-li-kà 41) [ú
 ma-t]í-kà/i-né-pu-šu-ni 42) [hu-lu]-qá-am/ i-ba-ši-ú-ni Ay. 43) [a-n]a da-me-e /ší-im-tá[m] 44)
 [ta-d]jà-na-ni-a-tí-ma/ni-du-wa-ak-šu 45) [ša]-ni-a-am/ pu-ha-a[m] / lá ta-dá-na-ni-a-tí

¹⁴⁶ 46) [hu]-lu-qá-am/lu t]u-ta-ru-ni/i-nu-mi 47) [DUMU Kā-ni]-iš /ú DUMU A-š[ur] a-na dí-ni-im
 48)[i-li-ku-n]í dí-šu-nu i-na ke-na-tim 49) [lu ta-dí-na-ni] a-na DUMU a-li-kà/ Kà-ni-iš 50) [x x x
 x x x] šu-ma /DUMU A-šur

kanıslı (bütün borcu ödedikten sonra)geri kalanı alacak.57-59) Eğer senin şehirde veya ülkende kumaşları kayıp birisi var ise, sen (kumaşları) arayacak ve (onları sahibine) iade edeceksin.59-61) Eğer (kayıpları) bulamaz isen, kayıpların sahibi yemin edecek ve sen kayıpları tam olarak ödeyeceksin.61-63) Bir tüccar veya dul bir kadının evine bir Kanıslı'nın vı abir göçebenin (hapirum) girmesine izin vermeyeceksin.¹⁴⁷ 64-68) Bir Asurlunun iyi bir evine, iyi bir kölesine, iyi bir cariyesine, iyi bir tarlasına, iyi bir bahçesine göz dikmeyeceksin ve zorla lamayacaksın ve kölene (kendi vatandaşına) vermeyeceksin.¹⁴⁸ 69-70) Her 10 parakannum-kumaşından 1 parakannum-kumaşını sen nishatum-vergin (olarak) alacaksın.70-72) Eğer kumaş (nishatum-vergisi ödenmeden!) şehir kapısından içeri alınırsa, kumaş belilenmiş fiyatta olacak.72-76) Eğer bir Asurlu bir kanıslı'ye borçlanırsa ve o başka bir ülkeye giderse, onlar başka bir tüccarı, yabancı bir kimseyi veya onun kardeşini onun (Asurlu'nun) yerine (sorumlu olarak) tutmayacaklar.¹⁴⁹ 76-77) Onlar (alacaklılar) belirlenmiş borç (için) borçluya dava açacaklar.78-81) Senin ülkende (birisini) devlet hizmeti (unussum) için çağırdığında, bir Asurlu'yu hizmet için çağırmayacaksın.81-85) Senin şehirde bir davada Kanıslı'ten bir cariyenin [ve bir kölenin] özgürlüğü [.....] zaman, bir Asurlu

¹⁴⁷ 51) [a-na DUMU Kà-ni-iš]/i-ta-ah-ba-al 52) [ú-ša-ra-ma DUMU K]à-[ni-iš/ i-lá-qé 53)[DUMU Ašur ur-k]a-t[âm] i-lá-qé/ šu-ma 54) [DUMU Kà-ni-iš a-n]a DUMU A-šur 55) i-ta-[ah-ba-al] ú-ša-ra-ma/ DUMU A-šur 56) i-lá-qé/ DUMU [Kà-ni]-iš / ur-kà-tám 57) i-lá-qé-e/ šu-ma /be-el TÛG.HÍ.A hu-lu-qá-um 58) i-na a-li-kà/ ú ma-tí-kà/i-ba-[š]i 59) ta-šé-e-ma/ tù-ta-ar/šu-ma/ 60) lá ta-ta-mar/be-el hu-lu-qá-e / i-ta-ma-ma 61) ú a-ta hu-lu-qá-am/ tù-ma-lá/a-na E be-et 62) tám-kà-ri-im/ al-ma-tim/ DUMU Kà-ni-iš 63) ú ha-pi-ra-am/ la tù-šur-ru-ni

¹⁴⁸ 64) a-na E be-tim SIG ur-dim SIG 65) am-tim SIG GANA SIG ú ki-ri-im 66) SIG / šaDUMU A-šur/šur-um-šu/ e-né-kà 67) là ta-na-ší-ú-ma/ i-na e-mu-qí 68) lá té-té-ru-ni-ma/a-na ur-dí-kà/là ta-du-nu-ni 69) i-na 10 TA pa-ra-kà-ni 1 pà-ra-kà-nam

¹⁴⁹ 70) ni-is-ha-tí-kà/ ta-lá-qé/ šu-ma TÛG 71) i-na a-bu-lim/ i-ša-ba-at TÛG ší-im-tám 72) i-ta-ba-al/ šu-ma DUMU A-šur/ a-na DUMU Kà-ni-iš 73) i-ta-ah-ba-al-ma /a-na ma-tim 74) ša-ni-tim/ i-ta -[lá-a] k a-pu-hi-šu 75) tám-kà-ra-am ša-ni-a-am / a-hi-a-am 76) ú a-hu-šu/ lá i-sa-bu-tù-ni/ ha-bu-lá-nam 77) ší-im-tám/ lu i-še-e-ú-ni 78) i-nu-mi/ ma-at-kà K.

[.....] özgürlüğü [.....] zorla almayacaksın.86)[.....]
Asurlu[.....] 87)[.....] sen (önceki kararı!) iptal edeceksin (ve) yolu
bizim için serbest bırakacaksın.[.....] 88-89) Sen bir Asurluya yemin almak
için emir verdiğinde [o tanrı Assur'un] hançeri veya sugaria'nın-amblemi
(önünde) [yemin edecek.....] onu koyacaklar.¹⁵⁰

89-90) Senin yeminin beyleri (olan) bu tanrılar sana bakacaklar.
Kanis'in büyük kralı[.....]'nın (antlaşma üzerine) yemini.¹⁵¹

Kt.00/k 10 boyutları ve dört sütunlu olması itibariyle Kültepe için ünük bir
tablettir. Tabletin yaklaşık olarak yarısı eksiktir. Bir araya getirilmiş parçalarda
oldukça kötü durumdadır. Hemen hemen tam olarak korunmuş tek bir satırın
bile bulunmadığı tablette ancak 124 satır tespit edilebilmektedir. Sık sık
tekrarlanan mer Assur "Asurlu" ve mer Hahhim "Hahhumlu" veya mer karim
Hahhum "Hahhum Karumu'ndan kimse" sözlerinden antlaşmanın Hahhum ile
Asur arasında yapılmış olduğunu öğreniyoruz.¹⁵² Önemli bir kısmı eksik ve
hasarlı olan tabletin özellikle I. Sütunu çok kötü durumdadır. II. Sütunun
korunan kısmında, Asurlu kimseler hakkında verilecek kararların adil olması
gerektiği; bir Asurluya ait geminin batırılması durumunda, geminin taşıdığı
malın tamamının ödeneceği vurgulanmaktadır. III. ve IV. sütunun önemli bir

¹⁵⁰ 79) [a] –na ú-nu-ší-im ta-lá-pu-tù-ni 80) [DU]MU A-šur šu-um-šu/ a-na ú-nu-ší-im 81) lá ta-
lá-pu-tù-ni/ i-nu-mi/i-na a-[i]-kà 82) ša dı-tim/ a-du-ra-ar am-ti[m] 83) [ú ur-dim x x]-ta ša
DUMU Kà-ni-iš 84)[x x DUMU] A-šur šu-um-šu a-du-ra-ar Sk. 85)[x x (x)]ru [x x x x x x]i-na
e-mu-q[í la t] a-ša-ba-tù-[ni.....] 86)[x x (x)] šu a zi [x x x x x] a ší sa [x] la [x] 89) [x]-
ša-ku-nu-šu-ni DINGIR a-ni-ú-tum be-e[m]a-mi-tí-kà i-dá-gu –lu-kà ma-mi-tum/
[ša.....]LUGAL]

¹⁵¹ 90 GAL Kà-ni-šé-e-im

¹⁵² Cahit GÜNBATTI: "Two Treaty Texts ..." .a.g.m., 250

kısımında çeşitli memurların alacakları kumaşlar ve altın için ödeyecekleri para ve ödenecek nishatum-vergisi hakkında kararlar yer almaktadır. IV. Sütunda ise öldürülen bir Asurlu için kan parası ödeneceği ve katillerin bizzat Asurlular tarafından öldürülerek cezalandırılacağı vurgulanmaktadır.

Kt 00/k 10

I. [.....] 2)[.....] 3)[.....] 4)onun [.....] 5) Siz yemin etmeyeceksiniz [.....] 6)[.....] 7)[.....] geriye kalanlar 8-9)[.....]ve [Hahhum] karumu'ndan birisi ithal edecek. 10-11) Siz [.....]ın karşılığında alıkoymayacasınız. 12) Siz evlere el koymayacaksınız.13-16) Siz hizmetlilerinize, karum'un bir kölesini, cariyesini, sığırını, eşeğini, koyununu (veya) herhangi bir malını [almaları için]emir vermeyeceksiniz.17) [.....] karumu'ndan [birisinin.....] 18) [.....] 19).....20).....21)[.....] 22)[.....] 23-24) Şehriniz [Hahhum]'da ve ülkenizde.....25) herhangi bir Asurlu [.....] 26)[.....] onun evi [.....] 27)[.....] ve [.....] 28-30 Bu[.....] bir Asurlu [ve] Hahhum karumu'ndan birisi[.....]¹⁵³

¹⁵³ Öy. I 1)[.....] 2)[.....] 3)[.....-a]m 4) [.....]-šu 5)[.....] lá tù-ta-ma-x-ni 6)[.....] x-ra-tim 7)[.....] x-at tù-hu-um 8)[x x x]/ ú DUMU kà-ri-i[m] 9) [Ha-hi-im] ú-še-ru-bu-ni 10)[x x]-ka-ni/a-pu-ùh/ ha-[x-x] 11)[x-k]am/la ta-sa-ba-ta-ni 12)[(x)] E ta-tim /lá tù-sa-ba-ta-ni 13) [ša u]r-dim/ am-tim /GU /ANŠE 14) [sé-n]i-ìm/mi-ma u-nu-tim 15) [ša] kà-[ri]-im/ ra-dí-e-ku-nu 16) [x x x]/lá tù-ša-ha-za-[ni] 17) [x]-x x -ku-ni/ ša [DUMU] kà-ri-im 18) [x]-x-i BA an[x x x x]-im 19) x x lá ú BA-an /u [x x] 20)[x] x x kàru [x x x-m]a 21) [x x x x] x [.....] 22) [x x x x] x /ša [x x x x]x 23) [x x]x i-na a-[li-ku-n]u 24) [Ha-hi-im] ú ma-tí-ku-nu/ [x x x]-ra-ni 25) [DUMU A]-šur šu-um-[š]u/k à x x x]x 26)

II.1-5) Herhangi bir Asurlu veya Hahhum karumu'ndan birisi hakkında hizmetlilerinizin, cariyelerinizin, kölelerinizin veya Hahhumlu (diğer) birisinin şahitliğine (dayanarak) siz karar almayacaksınız.¹⁵⁴

5-6) (Önceki) kararlara (da dayanarak) hüküm vermeyeceksiniz.6-7) Hahhum (yasalarının) hükmü gereğince doğru karar vereceksiniz. 8-10) Herhangi bir Asurlu'nun, cariyenin, kölenin ve Hahhum karumu'ndan birisinin kararını doğru olarak vereceksiniz.11-13) Yalan(cı) ve kötü olan bir göçebeye (hapirum), (bir Asurlu'ya ait olan) gemiyi batırması ve yükünün kaybına sebep olması için emir vermeyeceksiniz.14-18) (Eğer) sizin kırlık bölgenizde veya ülkenizin (diğer bir yerinde) nehirde bir gemi batarsa, kaybolacak malı (ve gemiye ait), ip ve kıvrık kazıklara varıncaya kadar, her şeyi tam olarak ödeyeceksiniz.18-19)[.....] kalbiniz[.....] 19-20) Kanıs Karum'[ndan] bir Asurlu[.....] 21) ve Hahhum karumu'ndan birisi [.....] 22) [.....] 23-25) ve adamın uşağı[.....] onun sahibinin [.....] ya gümüşü [ya da altını] alacaklar ve [.....] 26-27) Evler[.....] gümüş (ve) altın için [.....] 28)[.....]¹⁵⁵

[x x]ša E-šu/[x x x x]27) [x x -li-x /ú lá x [x x x] 28) [x (x)]-im/a-nim/DUMU A-šur 29) [ú] DUMU kà-ri-im Ha-hi-im 30) [x x] x/an li iš-[x]

¹⁵⁴ II 1) ni-ki-ištam / mi-ma / a-na DU[MU] A-šur] 2) šu-u-šu / ú <DUMU> kà-ri-im / Ha-hi-i[m] 3) [ši-b]u-tí / ra-di-ku-nu / a-ma-tí-k[u-nu] 4) [İR] – ku-nu / ú DUMU Ha-hi-im

¹⁵⁵ 5) lata-ša-ba-ta-ni / di-in ri <ik>-sà-tim là-ta-di-n [a-ri] / ki-ma di-in / <DUMU> Ha-hi-im 7) i – na ke-na-ti[m] / ta-di-na-ni / 8) di-in DUMU A-šur / šu –um-šu / š[à am-t]im 9) wa-ar-dim / ú DUM[U k]à-ri-[i-na]-ni 10) i-n[a] ke-na-tim / lu ta-d[i-na]-ni 11) ša [ha]- pi-ri-im / i-na sà-ar tim ú-lá-mu-[t]im 12) lá tu-ša-ha-za-ni-ma /i-[[i]-pá-am 13) lá ú-ta-bu-ú-ma / ú-nu-tam / lá-ú-ha-lu-qú-ni 14) i-li-pu-um / li-it-b[u-m]a / i-na na-ri-im 15) SÀ.TU-ku-nu / ú matí-ku-nu [mi]-ma hu-lu-qá-um 16) ša i-ha-li-qú-ni / a-dí-i / eb-li-im ú 17) sí-ka-tim / ga-am-li-im /ú [m]i-ma / šu[um-š]u 18) lu-tú-ma-lá-a-n[i x x x (x)] x [x x] 19) li-bi-ku-nu / iš-tí / x x x k[à-ri-i]m / Kà-ni-iš 20) DUMU A-šur /š[u-mu-šu [x x x x x-k]à-x 21) ú < DUMU> kà-ri-im / Ha-hi-im / [x x x (x)] BA BA

(devamı kırık)

Ay.III. 1)[.....] siz kendiniz çaba göstereceksiniz.2-3) şehriniz Hahhum'[da] (da) siz kendiniz çaba göstereceksiniz. 3-4)[.....] için siz kendiniz çaba göstereceksiniz.5-8) Asur şehriden bir kervan geldiği zaman, yüklü 5100 [eşekten.....] 8-10) 5 parça kutanum-kumaşı musium-memuru [alacak] ve her parça için 6 2/3 seqel gümüş [ödeyecek]. 10-12) 2 parça kumaşı hatunum-memuru [alacak] ve her parça için 9 1/3 seqel gümüş [ödeyecek]. 12-13) 1 kumaşı sinahilum-memuru alacak ve x seqel] gümüş ödeyecek.13-15) [kutanum]-kumaşlarından başka, Abama- kumaşı (ve) kusitum-elbisesi[.....]15-16) nishatum-verginiz olarak [ödeyeceksiniz.....]17-19) [.....] nishatum-verginiz olarak [.....] ve kervan [.....]20-21)[..... mus]ium-memuru [alacak ve her parça için x seqel] gümüş ödeyecek.22-24)[.....] kalayın [.....] musinum-memuru [alacak] 24-25) 5 uttet kalayı [alacak]. 25-26) kalayı kanikum-memuru [alacak]. 26-28) [Eğer] siz Timelkia kralına [veya] Banda kralına düşman olursanız, siz (şöyle) söylemeyeceksiniz: 29-30)[.....] için [.....] almayacaksınız. 31-34) Bir Asurlu [istediği] yere [gidecek.....]¹⁵⁶

[x x] 22) x x x-ZÍ-ZÍ-lu-um / [x x x] -ma [x] 23) ú šú - ha-ar-a-wi-l[im] / [x x x] ší ri [x] 24) ša be-lí-šu / lu KÙ.BABBAR [KÙ.GÍ] 25) i-la-gé-ú-ma / a-ŋ[a.....] 26)É (be-ta-at) / ra- [.....] 27) a-na KÙ.BABBAR KÙ.GÍ[.....] 28) [x x x x xm]á / [.....] devamı kırık

¹⁵⁶ Ay.III (başlangıcı kırık) 1) [x x tú-uš]-ta-ma-ra-[ša-ni] 2) [i-na a]-li-ku-nu / Ha-hi-i[m] 3) [tú-uš-t]a-ma-ra-ša-ni / a-na [x]-x 4) [x x (x)] / lu tú-uš-ta-ma-[ra-š]a-ni 5) [i-n]u-mi / İLLAT (tum) 7iš-tù A-[lim (ki)] A-šur 6) [e]-li-a-ni / iš-tù 51 / me-at 7) [ANŠE.]HÍ.A / sé-er-dim / ú še -[x]-iš 8) [x x]-a-ni / 5 TÚG ku-ta-ni / mu-ši-ú-um [i-lá-qé-m]a / 7 LA 1/3 GÍN.TA KÙ.BABBAR 10) [i-ša-qal] 2 TÚG.HÍ.A / ha-tú-nu-um 11) [i-lá-qé]-ma / 9 1/3 GÍN.TA KÙ.BABBAR 12) [i-ša-gal] / 1 TÚG Ši-na-hi-lu-um i-la-qé-ma 13) [x x GÍN] KÙ.BABBAR / i-ša-gal / E TÚG.HÍ.A 14) [ku-ta-ni]a-bar-ni-e-im / ku-sí-t[im] 15) [x x x]-šu / a-na ni-is-ha-ti-ku -[n]u16) [x x] ni [x x] x šu še

IV. 1-2) [x seqel altını] musium-memuru [alacak ve her seqel için x seqel gümüş ödeyecek. 2-4) [x seqel altını hatu]num-memuru alacak ve [her seqel için x seqel gümüş] ödeyecek.4-5) [x seqel altını sinahilum-memuru alacak ve her seqel için] 6 seqel [gümüş ödeyecek.]6-8) Yüklü [eşekler] şehir (Asur) merkezine vardıklarında, musium-memuru nishatum-vergisi [olarak x seqel gümüş alacak] 9) Eşekler için[.....]10).....[.....]11)[.....]her bir [.....] 5 uttet[.....mus]ium-memuru 12) eşekler için [.....]13)[.....] kalayı 14) [.....] musium-memuru alacak. 15-18).....[Eğer] sizin şehriniz Hahhum'da, kırlık bölgenizde veya ülkenizin (diğer taraflarında) bir ayıp veya kan (cinayet) var ise, kan parası alacaksınız. 19-22) Ve onu (Aurlu'yu) öldürmüş olan adamları bize teslim edeceksiniz. 23-28) Bugünden itibaren yaşadığınız sürece, eğer kendi aranızda (ve) Hahhum karum'undan birisi ile yukarı (Anadolu'ya) gelen veya [aşağı (Asur'a) inen] herhangi bir Asurlu arasında hukuki bir mesele (çıkarsa ise karar), [tanrı(lar).....] huzurunda doğru olarak (vereceğinizi) aklınızda tutacaksınız. 28-30) [Siz] sarayınızda gizli olarak (yapacağınız) özel bir toplantıda[.....] 30–32) Şehriniz Hahhum'da ve ülkenizde teşrifatçıya bir ilan yayınlattıracaksınız.¹⁵⁷

iš-ti x [x] 17) [.....]-tam / a-na ni-[is]-ha-tí-ku-nu 18) [.....]m]a İLLAT (tum) 19) [.....]e sú [x] [x] 20) [.....]mu-şí -ú-um21) [i-lá-qé-ma / GÍN.TA KJÛ.BABBAR i-ša-gal 22) [.....] ša AN.NA 23) [.....] x / mu-şí-ú-um 24) [.....] 5ŠE AN.NA 25) [.....] x AN.NA / kà-ni-ku-um 26) [i-lá-qé šu-ma iš-tí] Tí-me-el-ki-a-e-im 27) [ú B]a-ad-na-e-im 28) [ta]-na-ki-ra-ni / lá ta-qá-bi-[a-ni] 29) [x x]-ma / a-na [x x x] K.30 [x x]x / lá ta-[la]-[qé] 31) [DUMU A]- Šur šu-um-šu / a-šar 32) [.....] 33) [.....] 34) [.....]

¹⁵⁷ IV (başlangıcı kırık) 1)[x TÚG.HÍ.A] mu-şí-[ú-um-i-lá-qé-ma] 2) [x GÍN.TA KJÛ.BABBAR i-ša-gal-[qalx x x x] 3) [ha-tu]-nu-um / i-lá-qé-ma [x GÍN.TA KÛ.BABBAR] 4) [i]-ša-gal / [x] [x] KÛ.GÍ [ší-na-hi-lu-um] [i-lá-qé-ma] / 6 GÍN.TA [KÛ.BABBAR i-ša-gal] 6) [ANSE.HÍ.A] / sé-er-[dim.....]ša a-na] 7) lí-bi A-lim / e-li-ú-[ni x GÍN.KÛ.BABBAR a-na] 8) ni-si-ha-tim / mu-şí-ú-um [i-lá] ANŠE.HÍA / šaKU-ul-[x]-[x] 10) [x]-na x / lí-bi [.....] 11) [x x]-bi 5ŠE.TA

(kırık olan sol kenar da muhtemelen yazılı idi)

Kültepe'de Asur Ticaret Kolonileri devrinin geç safhasını temsil eden Ib'den kalan tabletlerin, II tabakada ele geçenlerle kıyaslanamayacak kadar az olması ve sonuçta bilgi eksikliği sebebiyle, Asur-Anadolu arasındaki ticaretin bu dönemde gevşediği genellikle yaygın bir görüştür. Ancak, antlaşmalar yapılmasına gerek duyulması ve antlaşmaların içerikleri, iki ülke arasındaki ticaretin Ib döneminde de yoğun bir biçimde sürmüş olduğunu göstermektedir. Her iki metinde de ayrıntılı olarak yer alan, Asurlu tüccarların can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik güvenceler, Anadolu krallarının yapılan ticarettten büyük kazanç sağladıklarının açık kanıtıdır.

[.....mu-şí-[u]-um 12) [a]-na / [ANŞE.HÍ.A] / x [.....] 13) [x x x (x)]-im / [x x x xA]N.NA 14) [x x] bi-ri-im / mu-şí-[u]-um-ma / i-lá-qé 15) ma-[x]-ká [x] [šu-ma] / hu-lu-qá-ú-um 16) ú[da]-um-ú / [i-na] a-li-ku-nu / Ha-hi-im 17) SÁ.[TU]-ku-nu / ú ma-ti-ku-nu / i-ba-ši 18) da-me / lu ik-ka-ša-da-ni / 19) ú a-wi-le-e / [ša da]-me-šu [e]-pu-šu-ni 20) a-qá]-ti-ni / lu t[a-da]-na-ni-ma 21) lu[ni]-du-wa-[ak] ú / hu-lu-qá-e 22) i-n[a ke]-na-tim / lu-tú-ta-ra-ni 23) iš-t[ú] u]-mi-im a nim / i-na ba-ri-ti-ku-nu 25) ba-ri-ti / <DUMU> kà-ri-im / Ha-[hi-im ú] DUMU A-šur 26) 'šu-um'-šu / e-li-tim / ú[wa-ri-tim 27) [i-n]a ke-na-tim / ÍGÍ x-tim [.....] 28) lu[t]ú-ka-lá-ni / i-na pu-úz-ri-iš-[im] 29) [i-na E.] GAL-ku-nu / i-na pá-ri-iš-tim 30) [lu x] [x x]-BA-ni / na-gi-ra-[am] 31)[i-n]a a-li-ku-nu / Ha-hi-im 32) [u] ma-ti-ku-nu / [tú]-ša-sa-a (sol kenar tahrip olmuş)

SONUÇ

İnsanlar, yaratılışlarından bu yana topluluk içinde yaşamışlardır. Böylece tabiat şartlarına karşı kendilerini daha iyi koruyabildikleri gibi, temel ihtiyaçlarını da daha kolay temin etmişlerdir. İnsanların, bireysel değil, toplu yaşama tarzını benimsemiş olmalarının sonucu olarak bugünkü teknik ve kültürel gelişim sağlanmıştır. İnsanların topluluk olarak yaşamayı sürdürebilmeleri, toplum düzeninin sağlanmasına bağlıdır. Bu düzen ise topluluğu oluşturan bireylerin birbirleriyle ve doğrudan doğruya toplumla olan ilişkilerinde belirli davranış kurallarına uymaları ile temin edilir. İşte bu noktada karşımıza toplumsal düzen kuralları çıkmaktadır. Bu kurallar, insanların toplum içinde yerine getirmek zorunda oldukları görevleri ve yetkileri belirler.

Toplum hayatında düzeni sağlayan bu kurallar, din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları ve hukuk kuralları olarak sınıflandırılabilir. Hukuk kuralları, toplumda kişiler veya kişiler ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, devletçe uygulanacak maddi müeyyidesi bulunan, uyulması zorunlu kurallar bütünüdür. Hukuk kurallarının amacı, diğer toplumsal düzen kurallarında olduğu gibi, toplum halinde yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemek yani toplum hayatının devamını sağlamaktır. İşte bu nedenle, toplumda huzuru saptamak ve asayişini korumak için eski devirlerden itibaren kanunlar yapılmış ve uygulanmıştır. Her kanun kendisinden önceki kanunlardan etkilendiği gibi, kendisinden sonraki kanunların da temelini oluşturmuştur. Toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleriyle ve toplumu temsil eden güçle ilişkilerini düzenleyen ve uyulması toplumu temsil eden güç tarafından yaptırıma bağlanmış kuralların bütününe içeren hukuk, hakların kanunlaştırılması ile ortaya çıkmıştır.

Mezopotamya'nın güney ve kuzeyinde çeşitli kültür merkezlerinde ele geçmiş ve çeşitli çevre veya bölgelerde hüküm sürmüş Sumerli veya Sami krallar tarafından oluşturulmuş kanunlarda, yerel özellikler ve zaman

bakımından görülen farklar dışında ortak yönler üzerinde durularak metinlerde yer alan kayıtları karşılaştırmak suretiyle tezimizin konusunu oluşturan Mezopotamya ticaret hukuku açıklanabilir. Bu ise ancak bireyler arasındaki ticari ilişkiler neticesinde ortaya çıkan iktisadi ve ticari vesikaların ifade ettiği manayı kavramakla mümkün olmaktadır.Çünkü, toplumda bireyler arasındaki ticari ilişkiler neticesinde ortaya çıkan kurallar Mezopotamya'daki mevcut kanunlara yansımıştır. Bu nedenle çivi yazısı ile yazılmış belgelerin büyük çoğunluğunu hukuk ve iktisat konusunda olanlar teşkil etmektedir.

Tezimizde Mezopotamya kavimlerinden Sumer, Babil ve Asurlular tarafından oluşturulan hukuk sistemi içerisinde yer alan mevcut kanunlar ve kanun yerine geçen reform talimatnameleri , hukuk ve iktisat konularını teşkil eden çivi yazılı belgeler, kira mukaveleleri, ticaret mektupları, hesap listeleri, borç mukaveleleri ve ticari antlaşma metinleri incelenerek Mezopotamya ticaret hukukunu açıklamaya çalıştık.

Yazılı tarihin başlangıcından bu yana insanların hayatlarını belirli bir düzen içerisinde devam ettirme çabalarının yazılı ilk örneklerini Sumerliler göstermiştir. Sosyal hayatı yaşanabilir hale getirmek için ilk düzenlemeleri yapan ve bunu hayata geçiren MÖ yaklaşık 2350'li yıllarında Eski Sumer, çağında yaşamış ilk reformcu olarak bilinen Kral Urukaginadır. Daha sonra bu talimatnameyi yalan yere suçlamalar, kaçak köleler, zina, evlenme, boşanma ve yaralama olaylarını içeren III. Ur Devleti'nin ilk kralı Ur-Nammu'nun kanunu takip eder.Ur-Nammu kanunu , Mezopotamya'da kentler arası ticaretin gelişmesi, ticarete para işlevi gören maden ölçülerinin değişim aracı olarak kullanılmasına yol açmış ve kent devletleri arasındaki dış ticaret büyük ölçüde gümüş ayar hesaplarıyla sürdürülmüştür. Nitekim kısa sürede bu uygulama iç ticarete yansıdığı gibi ayrıca ceza işlemlerinde de bedel olarak kullanılmıştır. Bir diğer kanun da Sumerli ve Akadlı katipleri yetiştirmek için hazırlanmış olan ve ana ittisu= "vadesi gelinceye kadar" ifadesi ile başladığı için literatüre bu isim ile girmiş olan ve köle kiralınması, fiyat tespitleri ve aile hukuku gibi konuları içeren kanundur. Bu kanunlardan

başka Mezopotamya'nın Sami asıllı kralları da Sumer örnekleri gibi kanunlar yapmışlardır. İsin Devleti kralı Lipit-İstar'ın Sumerce yazdırmış olduğu kanun, Akkadca yazılmış olan Eşnunna kanunu ve Eski Babil Kralı Hammurabi'nin yazdırmış olduğu kanun, Orta Assur kanunları , Yeni Babil kanunları ve Ammi-şaduqa Fermanı bize Eski Mezopotamya halklarının çok eskilere dayanan bir kanun yapma anlayışının mevcudiyetini göstermektedir.

Bugün yaşamımızda önemli bir yer işgal eden ticaretin eski dönemlerde de ne derece ehemmiyetli olduğunu bahsettiğimiz mevcut kanunlar içerisinde yer alan ilgili maddelerden anlamaktayız. Ticaretin tabii bir sonucu olan borç verme ve borç ilişkileri Mezopotamya toplumlarında oldukça yaygındı. Bahsettiğimiz kanunlar içerisinde hukuki ayrıntıların bolluğu ile dikkati çeken Hammurabi Kanununda da bu durum, borçlanmanın koşulları ve sonuçları ile ilgili hükümlerden anlaşılmaktadır. Çalışmamızda Babil ekonomi sisteminin sabit bir ögesi haline gelmiş olan borç ilişkilerini sınıflandırarak inceledik. Mesela haksız muamelelerden doğan borçlarda çeşitli hususların kanunda özellikle dikkate alındığı görülmektedir. Kölelere karşı yapılan bedeni zararlar, belirli mesleklerin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek bedeni yaralanmalar, bizzat kölelere dayanan zararlar, hayvanlar tarafından başkalarının tarlalarında ya da şahıslara dayanan zararlardan doğan borçlanmalar kanunda yer alan ilgili maddelerde açıklanmıştır.

Hammurabi Kanunu borçların teşekkülü ile ilgili olmak üzere akitler hakkında da önemli hükümleri içermektedir. Kişilerin yapmış oldukları akitlerde yer alan taahütlerin yerine getirilmesi keyfiyetine ve tarafların akitlerin koşullarına uymalarına büyük önem verilmiştir. Aynı zamanda kanun akitte belirlenmiş şartlara uyulmaması durumunda meydana gelen zarardan buna sebep olanları yükümlü tutmuştur. Babil toplumunda alacaklı ve borçlunun kredi ve tefecilik olgularıyla iç içe oldukları yine kanunda yer alan borç akdi ile ilgili hükümlerden anlaşılmaktadır. Borç akitlerinde, tarafların isimleri, borcun ödenme tarihi, ödeme yeri, şahitlerin isimleri ile faiz verilip verilmeyeceği ve akdin düzenlendiği tarih yazılıyordu. Borç nesnesi gümüş

veya doğal ürünlerdi. Kanuna göre borç alan kişi borcunu ödememesi durumunda alacaklı, şahıs aleyhinde takibatta bulunabiliyordu. Hammurabi yasasında, tarla ve bahçe, ev kiralama, ödünç verme, bir temsilciye sermaye vermek gibi nedenler sonucunda oluşan borçlanmanın sonuçları da ele alınmıştır. Bu noktada karşımıza haciz, rehin alınma ve borç yüzünden köleliğe girme gibi durumlar çıkmaktadır. Elbetteki bu durum beraberinde tıpkı günümüzde olduğu gibi toplumsal birtakım sorunları da ortaya çıkarmıştır. İşte Kral Ammi-şaduqa toplumda artan borçlanma neticesinde ortaya çıkan sıkıntıları fermanında yer verdiği borçların affı ile çözmeye çalışmıştır. Öyleki bu ferman borçları zorla ödetmeye çalışan vergi toplayıcılarını ölümle cezalandırırken, borç affına karşılık alcaklının girişimini de ağır bir şekilde cezalandırıyordu.

Eski Babil toplumunda yaygın olan borç ilişkileri içerisinde elbetteki faiz oranları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada gündelik uygulamaların yasaya yansıdığını anlıyoruz. Belgelerde faiz oranı olarak yerel faize, sabit faiz oranına ya da tapınağın faizine atıfta bulunmaktadır. Gümüş ödünç vermede ödünç tutarının %20'sinden, tahılda ise ödünç verilen miktarın %33'den söz edilmekle birlikte bazen faiz oranlarının özel koşullara göre değiştiği anlaşılmaktadır.

Babil ticaretinde tüccarlar namına iş yapan ve metinlerde "kese taşıyıcılar", "samallum" olarak adlandırılan temsilciler bulunmaktadır. Tüccar ve temsilci arasındaki ticari ilişkilerde kimi zaman tüccarların %100 kâr sağladıkları buna karşılık kimi zaman da temsililerin tüccarların sağladıkları sermaye ile yüksek kazanç temin ettikleri yasada yer alan ilgili maddelerden tespit edilebilmektedir.

Yasada sabitum olarak geçen alkollü içki satan meyhaneci kadınların ürünlerde küçük çapta aracılık yaptığı anlaşılmaktadır. Kanunda meyhaneci kadınlar ile ilgili hükümlerin yani yasada belirlenen kurallara uymamaları durumunda aldıkları cezanın ağırlığı dikkat çekicidir. Meyhaneci kadınların

daha sonraki dönemlerde de Babil toplumunda varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Öyleki Ammi-şaduqa Fermanında yer alan borç affında meyhaneci kadınların vermiş oldukları borçları geri almamaları için hüküm getirilmiştir. Bu hükümden yapmış oldukları ticaret neticesinde topluluğu oldukça yüklü bir biçimde borçlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Babil toplumunda köle ticareti de önemli bir yer tutmaktadır. Borçlarını ödeyemeyenler, yoksul erkek ve kadınlar, kendilerini ve çocuklarını köle olarak satanlar, savaş tutsakları bu ticaret içerisinde yer alıyorlardı. Kanunda yer alan maddelerden köle ve efendisinin karşılıklı ilişkilerinin çeşitli yükümlülüklerle dayandığı anlaşılmaktadır.

MÖ 2000'li yıllardan hemen sonra Mezopotamya'daki mülkiyet anlayışı değişmiş, Babil'de olduğu gibi Asur'da da Sumerlilerin eski devlet mülkiyeti sistemi yerine şahsi mülkiyet sistemi yerleşmiştir. Bunun sonucunda Asur Devleti'nin iktisadi hayatı canlanmış. İktisadi hayattaki bu canlılık bir süre sonra Asur Devleti'nde ticarete dışarıya açılma ihtiyacını doğurmuştur. Bu yüzden Kuzey Mezopotamya'ya en yakın bölge olan Anadolu ile başlayan ticari faaliyetler neticesinde 1900'lü yıllarda Anadolu'da Asur ticaret kolonileri kurulmuştur. 200 yıl devam ettiği tahmin edilen bu dönemden elimize binlerce vesika geçmiştir. Kültepe'de 1900'lü yılların ilk çeyreğinde başlatılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan ve sayıları 20 bini geçen bu tabletlerin hemen hepsi ticari meselelerle ilgilidir. Mezopotamya'da gündelik yaşamın hukuka yansması nedeniyle tezimizin Asur ticaret hukuku bölümünde Kültepe Tabletlerinden istifade ettik.

Anadolu ve Mezopotamya arasındaki bu ticaret şebekesinde Asurlu tüccarların komisyonculuk yaparak yani daha çok ticari malların nakliyesinden kazanç sağladıkları söylenebilir. Asur ile Anadolu arasında yapılan ticaret malların değerinin bölgesel farkından dolayı Anadolu pazarı Asurlu tüccarlar için kârlı bir yerdi. Mesela kalayın fiyatı Anadolu'da Asur şehriden iki kat daha fazlaydı. Kumaşlar alış fiyatlarının üç katına

satılabilirdi. Ticaretin çok geliştii bu toplumda tccarların iyi bir kredi usulü tespit edip, sistemli bir faiz kurumu oluşturdıkları anlaşılmaktadır. Senetlerin bazılarında yıllık faiz oranı %30-%40 iken bazen %100'ü aşan bir faiz sisteminin serbestlii mevcuttur. Karum dairesinin tespiti olan %30'luk faiz Karum dairesine bağı olan Asurlu tccarlar arasındaki alışverişlerde geçerli iken yerli halka borç veren Asurlu tccarlar daha yüksek faiz uygulamışlardır. Belgeler, bu uygulamanın herhangi bir yaptırıma tabi tutulmadığını göstermektedir. Oysaki Babillilerde bahsettiğimiz faiz oranlarının aşılması durumunda Hammurabi Kanunu, ödünç verilen her şeyin yitirileceği hükmünü içermektedir. Ayrıca Asurlu tccarlar yerli halka mal satarken vade farkını göz önüne alarak fiyat tespiti yapıp, vade dolduğunda ödenemeyen para için aylık olarak faiz uygulamışlardır. Borçlu alacaklı arasında yapılan sözleşmelerin çoğunda Babillilerde olduğu gibi, alacaklı şahsın parasını kurtarabilmek amacıyla borcun verildiği aile fertlerini de sorumlu tutmak için özel bir hukuken bağlayıcı form kullanılmıştır. Mesela, ailelerin büyük olasılıkla ekonomik sıkıntılardan dolayı, bazı aile bireylerini para karşılığında sattıkları ya da tüm aile bireylerinin borca karşılık verildiğini içeren ifadeler metinlere yansımış hukuki durumlardan bazılarıdır. Babillilerde de mevcut uygulama Hammurabi kanununda yer alan 117. madde de görülmektedir.

Asurlu tccarlar ticari faaliyetlerini ancak yerli kralların izniyle sürdürmüşlerdir. Elbetteki Asurlu tccarların bu ticaret sırasında uymaları gereken kurallar bulunuyordu. İşte bu noktada karşımıza hem insanların iskan edip pazar yeri olarak kullandıkları hem de Asurluların kendi aralarında ve yerlilerle olan hukuki meselelerin çözüldüğü karum ve wabartum denilen ticaret merkezleri çıkmaktadır. Mevcut ticaret ağı içerisinde tıpkı Babil hukukunda da yer alan borç vesikaları gibi Kültepe Tabletleri arasında da çok sayıda borç vesikası bulunmaktadır. Babil borç vesikalarındaki mevcut düzenlemenin bir benzerini de Kültepe tabletleri arasındaki borç senetlerinde görmekteyiz. Borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tesbiti ve ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz, o yıl limmum olan şahsın adı ve en

son da şahitlerin isminin yer aldığı bu vesikalardan yapılan ticaretin mahiyeti tespit edilebilmektedir. Kültepe metinlerinde bahsedilen meseleleri Asurlu tüccarlar arasında meydana gelen meseleler ve Asurlu ile Anadolulular arasında meydana gelen meseleler olarak ikiye ayırabiliriz. Asurlu tüccarların kendi aralarındaki ticari meselelerde karum teşkilatı dahilinde üst merciye temyiz edebiliyorlardı. Bununla birlikte tezimizde yer verdiğimiz antlaşma metinlerinden Asur ve Anadolu arasındaki mevcut ticarete uyulması kararlaştırılan hükümlerin aynı zamanda Asurlular ile yerli yönetim arasındaki anlaşmazlıklarda devreye girmesi söz konusudur. Bu antlaşmalar Anadolu'da faaliyet gösterilen tüccarlara hukuki bir dayanak teşkil etmiş olabilir. Sonuç olarak zamanın en gelişmiş medeniyetine sahip olan Mezopotamya kavimlerinde mevcut bir hukuk sisteminin varlığı açıktır. Gündelik yaşamın vazgeçilmez unsuru olan ticaretin, gerek bahsettiğimiz kanunlarda gerekse çivi yazılı belgelerdeki mevcudiyeti ticaret hukukunun çıkış noktasını teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, İ. Yılmaz. Hukuka Giriş. Bursa,2001
- BAYRAM, Sebahattin. “Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri”, DTCFD, 369’dan Ayrı Basım, (Ankara 1993), 1-13
- ” Kültepe’den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge”, Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve DTCF Sempozyumu Bildiriler, 24-26 Nisan 1996’dan ayrı basım,(Ankara 1998),128-147
- ”Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikaları”, Belleten, LV, 213, (1991), 300
- -Salih ÇEÇEN. “Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu’da Kölelik Müessesesi”, Belleten, LX, 229, (1996), 579-604
- BİLGİÇ, Emin.”Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri”, DTCFD, V, 4,(1947),419-445
- ”Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, Belleten,XI,44, (1947),571-602
- ”Umumi İktisadi Meseleler ve Borçlanma Bakımından Eski Babil ve Kapodokya Vesikaları, Anadolu’daki Benzerlik ve Farklar”,Belleten,XV,57-60, (1951),333-338
- ”Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde <faiz> Meselesi”, Belleten,XV,57-60, (1951), 340-347
- ”Eski Babil Çağı Alış-Veriş Vesikalarının Münakaşalı Bir Meselesi ve İzah Yolu”, IV.Türk Tarih Kongresi, (1952), 220-223
- ”Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, DTCFD, XXI, 3-4,(1963),103-119
- ”Atatürk Fakültemiz Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih Kültür ve Medeniyetleri”, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, (Ankara,1982),75-121

- "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu",
DTCFD, VI, 5, (1948),510
- "Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden
Ekonomisi", Sümeroloji Araştırmaları, (1941),913-950
- -Hüseyin Sever-Cahit Günbattı-Sebahattin BAYRAM. Ankara Kültepe
Tabletleri, Ankara:TTK, 1990
- BİLGE, Necip. Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel İlkeleri. Ankara,1990
- BOZER, Ali. Borçlar Hukuku(Genel Hükümler). Ankara, 2002
- CHİLDE, Gordon. Tarihte Neler Oldu, Çev. Mete TUNCAY-Alaeddin
ŞENEL,1998
- CLAYTON, P- M, PİRİCE. Antik Dünyanın Yedi Harikası, Çev. Betül
Avunç,1997
- ÇALIK, Etem. "Hukukun Bir Sosyal Düzen Kuralı Olarak Ahlak ve Dinle
İlişkisi", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,II,2, (1998), 45-
53
- ÇEÇEN, Salih. "Koloni Devri Anadolu'sunda , Tarihi ve Sosyal Olayların
Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı",
DTCFD, XXXV,I, (1991), 49-59
- "Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni "waklum Mektupları",DTCFD,
XXXIV, 1-2 1990'dan ayrı basım,(Ankara 1990),35-51
- ÇİĞ, Muazzez. Ortadoğu Uygarlık Mirası. 2002
- DOMANİÇ, Hayri. Ticaret Hukukunun Umumi Esasları, İstanbul, 1970
- EİDEM, J. "An Old Assyrian Treaty From Tell-Leilan", Festschrift für Garelli
- EREN, Fikret. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. İstanbul,1994
- ERTENTUĞ, Nermin. "İlkel Topluluklarda Hukuk", DTCFD, XXIV, 1-2
(1966),1-5
- FRANKFORT, Henri. Uygarlığın Doğuşu, Çev.Alaeddin ŞENEL, Ankara,
1989
- GÜRİZ, Adnan. Hukuk Başlangıcı, 1995
- GÜNALTAY, Şemseddin. Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve
Mezopotamya, Ankara:TTK,1987

- ,Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilasına Kadar,Ankara:TTK, 1991
- GÜNBATTI, Cahit. “Ev Satışı İle İlgili Beş Kültepe Tableti ve Bunlardan Çıkan Bazı Sonuçlar”, Belleten, LIII, 206-208, (1989), 51-59
- “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki yeni Belge”, XXI. Türk Tarih Kongresi,I,(1999),75-83
- “Two Treaty Texts Found At Kültepe”, Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, Leiden, (2004), 249-268
- GÜNDÜZ, Altay. Mezopotamya ve Eski Mısır.Bilim, Teknoloji, Toplumsal Yapı ve Kültür,2002
- KINAL, Füzuran.”Eski Önasya Medeniyetlerinde <Halk meclisleri>” Belleten, XXVI,104, (1962),635-647
- ,Eski Anadolu Tarihi. Ankara,1991
- KRAMER,Samuel Noah. Tarih Sumer’de Başlar, Çev.M. İlmiye ÇİĞ, Ankara: TTK, 1990
- KLENGEL, Horst. Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü, Çev. Nesrin ORAL,Telos yay, 2000
- KOCAMAN, Arif. Temel Hukuk Bilgisi, Ankara:Temel Eğitim Staj Merkezi yay. ,2003
- LANDSBERGER, Benno.”Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu”, DTCCFD, II,3’ten aryrı basım, (1944),419-429
- LARSEN, M.T. Old Assyrian Caravan Procedures, İstanbul, 1967
- MAİSELS, K. Charles. Uygarlığın Doğuşu, 1999
- MEMİŞ, Ekrem. “Asur Devletinin Anadolu Politikası”, XXI Türk Tarih Kongresi, I, (1999), 65-73
- OKANDAN, G. Recai. “Hammurabi Mecellesi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak. Mecmuası, XVII, (1951), 283-315
- OATES, Joan. Babil, Çev. Fatma ÇİZMELİ, Ankara,2004
- ÖNEN, Turgut. Borçlar Hukuku, Ankara,1999
- ÖZGÜÇ, Tahsin. Kültepe Kanis II, 1986,75

- PETER, Clayton-MARTİN, Price. Antik Dünyanın Yedi Harikası, Çev.Betül AVUNÇ, Homer yay, 1999
- SEVER, Hüseyin. “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”,DTCFD, XXXI, (1987),421-428
- ”Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, Belleten, LIX, 224, (1995),1-16
- ” Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler”, XXI Türk Tarih Kongresi,I,(1999), 85-93
- ”Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, DTCFD, XXXV, 2, 1992’den ayrı basım,247-256
- “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”, DTCFD, XXXI, (1987), 421-428
- SUGİYAMA, Tsutoshi. Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde Anadolu’da Hukuk Anlayışı, Doktora Tezi, 2003
- ŞAHİN, H. Ali. “Asurlu Tüccarların MÖ 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu’da Faiz Uygulaması”, Belleten, LXIX, 255, (2005), 425-465
- TOSUN, Mebrure. “Hammurabi’nin Toprak Kanunları”, DTCFD, XXI, 3-4,(Ankara1963),127-141
- “Sumer, Babil ve Assur’lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, Belleten, XXXVII, 145-148, (Ankara,1973), 557-581
- - Kadriye YALVAÇ. Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı, Ankara: TTK, 1989
- VEENHOF, Klaas R. “Aspect of old Assyrian Trade and its Terminology”, Leiden, 1972
- YILDIRIM, Recep. Uygarlık Tarihine Giriş, İzmir,2002
- WELTGESCHICHTE, Fischer. Die Altorientalischen Reiche I

ÖZET

Yaşantımızda önemli bir yer teşkil eden ticaretin, şekli ve şartları değişmiş olsa da Eski Mezopotamya kavimlerinde de önemi büyüktü. Öyleki topluluktaki bireyler arasındaki ticari ilişkiler mevcut kanunlara da yansımıştır. Tezimizde ticari mektuplar, borç vesikaları, kira mukaveleleri, ödünç muameleleri gibi günlük yaşantının iktisadi ve ticari münasebetlerini yansıtan belgeler dikkate alınarak Mezopotamya kavimlerindeki ticaret hukuku incelenmiştir.

Tezimizin giriş kısmında, Mezopotamya kavimlerinde hukuk kavramının ortaya çıkışı ve gelişimine yer verilmiştir. Sumerliler tarafından ilk kez yazılı hale getirilen kanunlar ve kanun yerine geçen reform talimatnameleri incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Hammurabi Kanununu ve Ammi-Şaduqa Fermanından yararlanılarak Babil toplumunda yer alan ticaret hukuku değerlendirilmiştir.

Asur ticaret hukukunu içeren çalışmamızın ikinci bölümünde ise öncelikle Mezopotamya ve Anadolu arasındaki ticari ilişkiler ile ticari faaliyet ve yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda Kültepe Tabletlerinde yer alan ticari metinlerden ve ulaşılmış olduğumuz kaynaklardan faydalanılarak borç verme usulleri, borç senetleri, bankacılık, faizler, vergiler ve kullanılan ölçü birimleri açıklanarak yapılan ticaret neticesinde ortaya çıkan hukuk ayrıca ticari antlaşma metinleri de dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Even if the conditions and the forms of commerce, which constitutes an important place in our lives, change, also its importance was so great in Old Mesopotamian Tribes that commercial relations among individuals in society reflected on current laws. In our thesis considering the documents reflecting economic and commercial relations of daily life such as commercial letters, documents of loan, leasing contracts, loan transactions, commercial law in Mesopotamian Tribes was examined.

In Introductory Part of our thesis the appearance and development of the concept of law in Mesopotamian Tribes was emphasized. Laws that are rendered in a written form for the first time by Sumerians and reform manuals that stand for law were examined.

In the first part of our study commercial law used in Babylon society was evaluated by utilizing Hammurabi's Law and Şaduka Mandate.

In the second part of our study comprising Assyrian Commercial law firstly, commercial relations between Mesopotamia and Anatolia and commercial activities and methods were stressed. In this sense, lending procedures, bills of debt, banking business, interests, taxes and measurement units used were clarified by utilizing from commercial texts found in Kültepe tablets and the sources we obtained and the law system resulting from commercial activities was tried to be explained, also considering commercial agreement texts.